

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

VAN LATENT NAAR TALENT

EEN INVENTARISEREND ONDERZOEK
NAAR TALENTONTWIKKELING IN HET
VOORTGEZET ONDERWIJS

INHOUD

1	INLEIDING	11
1.1	Opdrachtschrijving	11
1.2	Probleemstelling en onderzoeksvragen.....	12
1.3	Leeswijzer	12
2	AANDACHT VOOR TALENT	13
2.1	Weinig aandacht voor talent	13
2.2	Talentontwikkeling als speerpunt in beleid.....	14
3	ONDERZOEKSOPZET	19
4	SCHOOLBEZOEKEN: VOORBEELDEN VAN <i>GOOD PRACTICES</i>	23
4.1	Aandacht voor talent in het vmbo.....	24
4.2	Aandacht voor talent in het havo/vwo.....	31
4.3	Talentontwikkeling en lesobservaties	42
5	STIMULERENDE EN REMMENDE FACTOREN	45
5.1	Cultuur in de samenleving	45
5.2	Het onderwijsstelsel.....	45
5.3	De inrichting van het onderwijs op scholen	46
5.4	Het didactisch handelen van docenten.....	48
5.5	Omgevingsfactoren.....	48
6	TOEZICHT EN TALENTONTWIKKELING	50
7	BESCHOUWING	52
8	BIBLIOGRAFIE	55
	BIJLAGE I: TALENT EN TALENTONTWIKKELING IN DE LITERATUUR.....	56
	BIJLAGE II: SCHOOLGIDS- EN WEBSITEANALYSE	66
	BIJLAGE III: VOORBEREIDENDE VRAGENLIJST	74
	BIJLAGE IV: GESPREKSLEIDRAAD DIRECTIE	77
	BIJLAGE V: GESPREKSLEIDRAAD DOCENTEN	81
	BIJLAGE VI: GESPREKSLEIDRAAD MENTOREN, DECANEN EN ZORGCOÖRDINATOREN	83
	BIJLAGE VII: VRAGENLIJST GETALENTEERDE JONGEREN.....	85
	BIJLAGE VIII: OBSERVATIEWIJZER.....	86
	BIJLAGE IX: ANALYSEWIJZER DOSSIERONDERZOEK.....	89

BIJLAGE X: TERUGKOPPELINGSDOCUMENT	91
---	-----------

Voorwoord

Een goede school haalt het beste uit haar leerlingen en geeft talenten een kans. De basis voor talentontwikkeling is dus 'gewoon' goed onderwijs. Dit verkennende onderzoek behandelt de mate waarin scholen expliciet aandacht besteden aan talentontwikkeling. Ondersteund door een literatuurstudie, brengt dit rapport *good practices* in beeld. Dit zijn voorbeelden van programma's en werkwijzen op het gebied van talentontwikkeling afkomstig van veertien scholen voor voortgezet onderwijs. Overigens wijst de analyse van schoolgidsen en -websites uit dat talentontwikkeling voor veel scholen (nog) geen expliciet onderwerp is om zich mee te profileren.

Het onderzoek laat een opvallend verschil zien tussen vmbo-afdelingen enerzijds en havo- en vwo-afdelingen anderzijds. In het vmbo willen scholen leerlingen bevestigen in het feit dat ook zij talent hebben; in feite is het onderwijs erop gericht om leerlingen hun talent te laten ontdekken over de volle breedte van hun mogelijkheden. Ook op de havo- en vwo-afdelingen vormt dit veelal de basis voor talentontwikkeling, maar daarnaast ligt het accent meer op de uitzonderlijke talenten, vaak hoogbegaafden, en daarmee op het cognitieve talent.

Dit rapport brengt veelbelovende programma's in beeld. De ontwikkeling van talent staat op de bezochte scholen duidelijk op de agenda. Aandacht voor talentontwikkeling vraagt veel van leraren, vooral als ze dat ook in de klas vorm willen geven. In lessen zien we er nu nog weinig van terug; talentontwikkeling is veelal opgenomen in de verscheidenheid aan onderwijsprogramma's die de scholen aanbieden (programmatische differentiatie). De uitdaging voor scholen is om hun eigen talent te ontwikkelen, zodat, juist ook in de klas, het talent van hun leerlingen tot hun recht kan komen. Het ontdekken van latent talent en het stimuleren daarvan is een kerntaak voor elke school.

Drs. H.G.J. Steur
De hoofdinspecteur voortgezet onderwijs

Samenvatting

De Inspectie van het Onderwijs heeft in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) een inventariserend onderzoek uitgevoerd naar het stimuleren van latent talent en cognitieve talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs. De centrale onderzoeksvraag luidde: *In welke mate en op welke wijze geven scholen in het voortgezet onderwijs inhoud en vorm aan talentontwikkeling?* Deze vraag is beantwoord door middel van een literatuurstudie naar talentontwikkeling en een schoolgids- en websiteanalyse. Vervolgens zijn veertien scholen geselecteerd voor een verdiepend onderzoek naar talentontwikkeling. Hieruit zijn voorbeelden van *good practices* naar voren gekomen.

De open en verkennende probleemstelling, aangereikt door het ministerie van OCW, heeft geresulteerd in een onderzoek naar talentontwikkeling waarbij twee lijnen in het onderwijs zichtbaar zijn geworden, namelijk: alle leerlingen beschikken over latente talenten versus sommige leerlingen beschikken over manifeste toptalenten. Dit onderscheid wordt onderstreept door de verschillen in de aanpak van talentontwikkeling op vmbo-afdelingen enerzijds en de aanpak op havo-/vwo-afdelingen anderzijds. In het vmbo is het onderwijs erop gericht dat de scholen hun leerlingen de kans geven om hun latente talenten over de volle breedte van hun mogelijkheden te ontdekken en te ontwikkelen, met als doel het zelfbeeld en het beroepsbeeld bij hun leerlingen te verbeteren. Ook op de havo- en vwo-afdelingen wordt aandacht besteed aan talentontwikkeling in de breedte, maar tegelijkertijd ligt daar vaak ook het accent op de manifeste cognitieve toptalenten en op hoogbegaafdheid.

Literatuuronderzoek

In de eerste fase is een literatuurstudie uitgevoerd naar talent en talentontwikkeling. Twee theoretische modellen vormen de basis van dit onderzoek. Heller (1992) heeft op basis van een longitudinaal onderzoek laten zien dat een aangeboren begaafdheid van een leerling slechts tot de verwachte schoolprestaties leidt, wanneer ook de niet-cognitieve persoonlijkheidscompetenties voldoende zijn ontwikkeld en wanneer de leerling op de juiste manier ondersteund wordt vanuit zijn omgeving. De onderwijskundige Marzano (2007) beschrijft in zijn boek *Wat werkt op school* factoren op leerling-, leraar- en schoolniveau die positief bijdragen aan de leerprestaties van leerlingen.

Schoolgids- en websiteanalyse

In de tweede fase van het onderzoek is een schoolgids- en websiteanalyse uitgevoerd. Er is een gestratificeerde steekproef van honderd vestigingen van scholen in het voortgezet onderwijs getrokken. Van deze vestigingen is (indien aanwezig) zowel de schoolgids als de website geanalyseerd op informatie over talentontwikkeling. Op basis van deze analyse is het beeld ontstaan dat bijna de helft van de vestigingen uit de steekproef een onderwijsaanbod heeft dat de talentontwikkeling van leerlingen ondersteunt. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen cognitief, sportief en cultureel talent. Een visie op talent is slechts in de documenten van drie vestigingen aangetroffen. De nadruk ligt vooral op het stimuleren van cognitief talent, maar in het vmbo is ook relatief veel aandacht voor sportief talent. Daarnaast blijken aanzienlijk meer havo- en vwo-vestigingen zich aan te sluiten bij een landelijk netwerk op het gebied van talentontwikkeling dan vmbo-vestigingen. Dergelijke netwerken zijn er bijvoorbeeld voor cultuurprofiel scholen, Jet-Netscholen en Universumscholen.

Schoolbezoeken

In de derde fase van het onderzoek zijn veertien scholen geselecteerd die (mogelijke) voorbeelden van *good practices* hebben in het kader van talentontwikkeling. In totaal heeft het onderzoek plaatsgevonden op vijf havo/vwo-afdelingen, vier vwo-afdelingen en vijf vmbo-afdelingen. Deze scholen zijn door de inspectie bezocht om zo veel mogelijk informatie te verzamelen over talentontwikkeling. De onderwerpen van gesprek en observatie waren: visie op talent; signalering van talent; aanpak en stimulering van talent; zichtbaarheid van talentontwikkeling en de remmende en stimulerende factoren voor talentontwikkeling. De gespreksleidraden en observatiewijzers die zijn gebruikt voor dit themaonderzoek (zie bijlagen), zijn gebaseerd op de uitkomsten van de literatuurstudie.

Aanpak van talentontwikkeling in het vmbo

In grote lijnen kan er een onderscheid gemaakt worden tussen talentontwikkeling in het vmbo enerzijds en talentontwikkeling in het havo/vwo anderzijds. Op vmbo-afdelingen is talentontwikkeling veelal geïntegreerd in loopbaanoriëntatie (LOB) en praktische sectororiëntatie (PSO). De scholen zetten voornamelijk in op het ontwikkelen van een breed scala aan vaardigheden waarmee de leerling voldoende is toegerust om aan een vervolgopleiding te beginnen. De nadruk ligt niet alleen op cognitieve vaardigheden, maar juist ook op vaardigheden als samenwerken, presenteren en georganiseerd werken. Daarnaast krijgen leerlingen de mogelijkheid om hun talenten te laten zien bij landelijke wedstrijden voor bijvoorbeeld metselen en basketballen.

Kenmerkend voor het onderwijsaanbod gericht op talentontwikkeling in het vmbo is dat scholen onderwijs aanbieden in de vorm van cursussen buiten de reguliere vakken. Zo hebben veel scholen een dagdeel in de week aangewezen waarin leerlingen kunnen kiezen uit verschillende praktische cursussen, uiteenlopend van muziek tot techniek en mode. De nadruk in deze cursussen ligt niet per se op het eindproduct; er wordt vooral waarde gehecht aan het leerproces. Een leerling wordt dus eerder beoordeeld op zijn gedrag en werkhouding dan op de geleverde prestatie aan het einde van de cursus. De cursussen hebben tot doel om leerlingen uiteenlopende leerervaringen te bieden, zodat zij ontdekken waar hun sterke kanten liggen en een gemotiveerde keuze voor een vervolgopleiding kunnen maken. De resultaten van deze cursussen worden in veel gevallen zichtbaar gemaakt in de vorm van presentaties aan klasgenoten, ouders en andere geïnteresseerden.

De scholen leggen ook een relatie tussen talentontwikkeling en het zelfvertrouwen van de leerling. Sommige vmbo-leerlingen hebben in het primair onderwijs ervaren dat ze niet de best presterende leerlingen zijn. De scholen die de inspectie heeft bezocht zien het als hun taak om deze leerlingen hun zelfvertrouwen terug te geven en ze te laten inzien dat zij ook over talenten beschikken. Wanneer het de school lukt om de leerlingen inzicht te geven in hun sterke kanten, dan groeit hierdoor het zelfvertrouwen van de leerlingen. Dit vertaalt zich volgens de bezochte scholen terug in goede resultaten voor de reguliere vakken.

Aanpak van talentontwikkeling in het havo/vwo

Talentontwikkeling in het havo/vwo wordt vooral gekenmerkt door het aanbieden van een breed scala aan keuzemogelijkheden, flexibiliteit in onderwijsprogramma's en het compacten, verrijken en versnellen van leerstof. Daarnaast krijgen excellente leerlingen de mogelijkheid om tijdens hun schoolperiode al modules te volgen in het hoger onderwijs. Havo- en vwo-afdelingen stimuleren niet alleen de brede

talentontwikkeling van leerlingen, maar leggen ook de nadruk op het ontwikkelen van cognitief toptalent.

Het signaleren van hoogbegaafdheid speelt op deze scholen ook een rol. Begaafdheidsprofiel scholen maken hiervoor gebruik van de toetsen van het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek in Nijmegen. Op basis van deze toetsen kunnen ook onderpresterende leerlingen in beeld komen.

De resultaten van de talentontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen worden voornamelijk zichtbaar gemaakt door deelname aan nationale wedstrijden en door certificaten die dienen als bewijs van deelname aan extra cursussen of onderwijsmodules in het hoger onderwijs.

Remmende en stimulerende factoren

Op basis van de literatuurstudie, schoolbezoeken en indrukken van inspecteurs is er een overzicht gemaakt van remmende en stimulerende factoren voor talentontwikkeling. Zowel de cultuur in Nederland als de schoolcultuur, het onderwijsstelsel, de inrichting van het onderwijs, het didactisch handelen van docenten en een aantal omgevingsfactoren kunnen een positieve of negatieve bijdrage leveren aan talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs.

Talentontwikkeling en toezicht

Momenteel is talentontwikkeling nog geen onderwerp van toezicht. Er zijn mogelijkheden om talentontwikkeling in het toezicht te integreren, zoals opname in een nieuw waarderingskader voor risicogericht toezicht en opname in het stelseltoezicht voor het voortgezet onderwijs. Ook kan talentontwikkeling meegenomen worden als beoordelingsfactor bij het aanwijzen van excellente scholen. Dit proces is nu in ontwikkeling.

Beschouwing

Het onderzoek heeft geresulteerd in een aantal overwegingen over talentontwikkeling. Er wordt aandacht besteed aan de vraag of talentontwikkeling expliciet gemaakt moet worden in de wettelijke opdracht aan de scholen en in het toezicht van de inspectie. Om een krachtige impuls te geven aan het aanbieden van 'vakken op een hoger niveau' zal er in de regelgeving ruimte moeten komen voor een afstemming van cursusduur en onderwijsorganisatie tussen onderwijssoorten. Ook is de professionalisering van docenten in het herkennen en stimuleren van talent van belang. Tevens is het aan te bevelen dat scholen talentontwikkeling opnemen in hun strategisch beleid. Daarnaast zullen extra inspanningen van leerlingen, docenten en van de school als geheel beloond moeten worden.

1 Inleiding

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft de Inspectie van het Onderwijs verzocht om een inventariserend onderzoek uit te voeren naar talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs. Niet alleen het ministerie van OCW, maar ook tal van andere onderwijsorganisaties, waaronder de VO-raad, hebben talentontwikkeling als speerpunt opgenomen in hun beleid. Gezamenlijk pleiten ze voor een maximale benutting van talenten in het onderwijs.

Uit recent internationaal vergelijkend onderzoek (OECD, 2009) blijkt dat de meer cognitief getalenteerde leerlingen in Nederland minder tot hun recht komen dan in vergelijkbare landen. In het Nederlandse onderwijs is er relatief veel aandacht voor leerlingen die 'normaal' of 'zwakker' presteren, terwijl leerlingen die gemiddeld beter presteren dan hun klasgenoten onvoldoende extra aandacht krijgen.

In 2007 is het CPB met een soortgelijke conclusie gekomen. In het rapport *Excellence for productivity?* geeft het CPB aan dat Nederland op het allerhoogste vaardigheidsniveau niet tot de top van de wereld behoort. Dit geldt zowel voor het voortgezet onderwijs als voor het hoger onderwijs. Een gevolg is dat Nederland niet tot de top van OESO-landen met de hoogste aandelen van afgestudeerden in het hoger onderwijs behoort. Daarentegen presteren de lageropgeleiden in ons land op vaardighedenniveau wel goed.

Gezien de wens van het huidige kabinet om de Nederlandse kenniseconomie tot de mondiale top te laten behoren, is het van belang om alle talenten in Nederland te benutten. Het (beter) aanboren, ontwikkelen en benutten van de talenten van leerlingen speelt hierbij een belangrijke rol. Daarbij draait het niet alleen om de briljante bèta's in het vwo of getalenteerde havisten in de moderne vreemde talen, maar ook om vmbo-leerlingen die excellent presteren in hun beroepsrichting.

1.1 Opdrachtomschrijving

De opdracht van het ministerie van OCW luidt als volgt:

- Voer een onderzoek uit naar de wijze waarop scholen in het voortgezet onderwijs in de volle breedte vorm en inhoud geven aan talentontwikkeling, dat wil zeggen: het beste uit iedere individuele leerling halen.
- Inventariseer hoe scholen dit onderwerp benaderen en welke stimulerende en remmende factoren hierbij een rol spelen.
- Formuleer kansrijke indicatoren op schoolniveau die objectief de mate weergeven van de bijdrage die scholen leveren aan de talentontwikkeling van de leerlingen.

De opdrachtomschrijving is met de komst van het kabinet-Rutte (2010) enigszins aangescherpt. De inspectie heeft naast de opdracht om talentontwikkeling in brede zin te onderzoeken, ook de specifieke opdracht gekregen om in het onderzoek aandacht te besteden aan de manier waarop scholen hun cognitieve toptalenten de kans geven zich te ontwikkelen.

In dit rapport vertaalt de inspectie talentontwikkeling als volgt: het ontdekken en stimuleren van de sterke kanten (talenten) van een leerling, zodat iedere leerling

passende uitdagingen krijgt en uitstroomt naar een plek in het vervolgonderwijs of de arbeidsmarkt waar hij of zij in staat is om maximale prestaties te leveren.

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Op basis van de opdracht van het ministerie van OCW is de onderstaande probleemstelling gekozen:

'De Inspectie van het Onderwijs onderzoekt hoe scholen in het voortgezet onderwijs vorm en inhoud geven aan de talentontwikkeling van hun leerlingen, teneinde voorbeelden van *good practices* te presenteren'.

De centrale vraagstelling luidt:

'In welke mate en op welke wijze geven scholen in het voortgezet onderwijs vorm en inhoud aan de talentontwikkeling van hun leerlingen?'

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- 1) Wat wordt in de literatuur verstaan onder 'talent' en 'talentontwikkeling?'
- 2) In welke mate wordt talentontwikkeling in de schoolgidsen/schoolwebsites 2010/2011 beschreven?
- 3) Welke verschillende doelstellingen, inhouden en aanpakken zijn er om talentontwikkeling op de scholen te bevorderen?
- 4) Welke stimulerende en remmende factoren spelen een rol bij talentontwikkeling op de scholen?
- 5) Hoe worden de resultaten van talentontwikkeling op scholen zichtbaar gemaakt?
- 6) In hoeverre kan de inspectie in haar toezicht talentontwikkeling zichtbaar maken?

1.3 Leeswijzer

Het themaonderzoek is gefaseerd uitgevoerd. Iedere fase is gekoppeld aan een of meer van de bovengenoemde deelvragen. In hoofdstuk 3 wordt de opzet van het onderzoek besproken. Voor de leesbaarheid van het rapport is besloten om zowel de literatuurstudie (fase 1) als de schoolgids- en websiteanalyse (fase 2) op te nemen in de bijlagen.

Het rapport begint met een hoofdstuk met achtergrondinformatie over talentontwikkeling. Dit hoofdstuk beschrijft waarom er in het verleden weinig aandacht voor talent is geweest en welke initiatieven er nu vanuit de beleidskant worden genomen om hier meer aandacht voor te vragen. Na de onderzoeksopzet (hoofdstuk 3) worden in hoofdstuk 4 voorbeelden van *good practices* van talentontwikkeling beschreven. Deze voorbeelden zijn gebaseerd op veertien schoolbezoeken die voor dit themaonderzoek zijn uitgevoerd. Hoofdstuk 5 beschrijft de remmende en stimulerende factoren voor talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs. In hoofdstuk 6 wordt aangegeven op welke manier talentontwikkeling een plek kan krijgen in het toezicht van de inspectie. Het rapport sluit af met een korte beschouwing waarin het belang van aandacht voor talentontwikkeling in het onderwijs wordt onderstreept.

2 Aandacht voor talent

Aandacht voor talent in het onderwijs is er niet altijd geweest. De Nederlandse schoolcultuur, waarin het niet volledig geaccepteerd is om het 'hoofd boven het maaiveld uit te steken', past in dit beeld. Echter, het beeld lijkt nu te veranderen. Er is steeds meer aandacht vanuit de politiek om talentontwikkeling op de scholen te stimuleren. In dit hoofdstuk wordt eerst beschreven waarom er lange tijd geen aandacht voor talent is geweest. Vervolgens worden recente beleidsstukken besproken waarin talentontwikkeling als speerpunt is opgenomen.

2.1 Weinig aandacht voor talent

De aandacht voor talentontwikkeling is recent. In de laatste tien tot vijftien jaar is er op een toenemend aantal scholen voor voortgezet onderwijs aandacht voor talentontwikkeling van leerlingen gekomen. Zo zijn er nu begaafdheidsprofiel scholen, scholen met specifieke mogelijkheden voor potentiële topsporters, musici en dansers, scholen met tweetalig onderwijs, technasia, en scholen met vwo-plusklassen. Op al deze scholen kunnen getalenteerde leerlingen extra uitdagingen aangaan. Zeer recent is de ontwikkeling van vakcolleges in het vmbo die de talenten van leerlingen in de uitvoerende beroepsuitoefening willen aanboren.

Maar waarom heeft Nederland lange tijd weinig aandacht gehad voor het 'organiseren van talentontwikkeling' binnen de scholen? Factoren die een belemmerende rol hebben gespeeld, zijn:

- de cultuur in de samenleving;
- het stelsel;
- de inrichting van het onderwijs;
- het didactisch handelen van leraren.

De cultuur in de samenleving

De Nederlandse samenleving kende vanaf de Tweede Wereldoorlog een cultuur waarbinnen weinig aandacht was voor het stimuleren van cognitief toptalent of een wetenschappelijke 'elite'. De cultuur was vooral emancipatorisch: ieder moet gelijke kansen krijgen. Een studie als die van Frederik van Heek (*Het verborgen talent*, 1968) wilde vooral aandacht vragen voor het mislopen van onderwijskansen door grote delen van de jeugd als gevolg van hun maatschappelijke positie (door de relatie tussen milieu en schoolkeuze, in weerwil van schoolgeschiktheid). Men identificeerde talentontwikkeling vooral met de ontwikkeling van onderop: het bereiken van hogere onderwijsniveaus door meer jongeren. Voor de jongeren met cognitieve (top)talenten waren er de gymnasia en athenea die ruimte boden om boven de vereiste vakken binnen het examenpakket 'extra' examenvakken te volgen. Deze extra keuzes zijn echter nooit van overheidswege bevorderd, bijvoorbeeld door scholen hiertoe uit te dagen of hiervoor te belonen. Uit internationaal onderzoek (PISA-2009; OECD, 2009) blijkt dat de Nederlandse leerlingen van vijftien jaar gemiddeld een goed niveau hebben, maar dat er relatief weinig topscoorders onder hen zijn.

Het stelsel

In de jaren 1950-1963 werd een politieke discussie gevoerd over een nieuw stelsel van voortgezet onderwijs. Dit kreeg in 1963 vorm in de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO). In deze wet vormde de afstemming tussen het algemeen

voortgezet onderwijs en het voorbereidend hoger onderwijs een belangrijk uitgangspunt. Daarmee moest de doorstroming van leerlingen naar hogere onderwijssoorten ('stapelen') mogelijk worden gemaakt. De WVO regelt dat er binnen de afzonderlijke onderwijssoorten programma's vastliggen waaraan alle leerlingen moeten voldoen. Voor de examens zijn er eenduidige pakketten met eenduidige normeringen voor de uitslagbepaling. In de structuur van het stelsel ligt geen uitdaging tot het ontwikkelen van individuele talenten die de algemeen geldende norm overtreffen.

Het Nederlandse stelsel kent geen structuur die het inspelen op verschillende of bijzondere talenten bevordert, zoals de keuze van vakken op een verschillend niveau binnen een onderwijssoort (het Internationale Baccalaureaat, het Engelse A- en B-level) of een topinstituut (de Grande École in Frankrijk). Wel is er de laatste tien jaar een ontwikkeling dat scholen zich profileren als 'school met aandacht voor talenten van leerlingen'; hierbij gaat het dan meestal om extra uitdagingen voor een groep leerlingen (op het gebied van sport, cultuur, talen en/of bèta/techniek).

De inrichting van het onderwijs op de scholen

Het onderwijs op de scholen is ingericht op basis van de wetgeving. Parallel aan de leerjaren die de wetgeving onderscheidt, vormen de scholen leerjaar-klassen per afzonderlijke onderwijssoort. Voor elke klas geldt er één onderwijsprogramma. Nadruk ligt op het aanbod aan de hele groep binnen de klas. Individuele leerroutes of leerroutes voor kleine groepjes komen niet of weinig voor. Aandacht voor individuele leerlingen is er op scholen per traditie vooral bij buiten-lesactiviteiten (muziek, drama, sport); voor het onderscheiden en erkennen van cognitieve prestaties kennen de scholen doorgaans geen specifieke programma's. Soms krijgen de 'beste' leerlingen aan het einde van het schooljaar een eervolle vermelding of een prijs.

Het didactisch handelen van leraren

Het didactisch handelen van de leraren is gericht op het gemiddelde niveau van de klas. Uit reacties van beginnende leraren blijkt dat de lerarenopleidingen hun studenten niet voldoende voorbereiden op het differentiëren binnen de klas (het schenken van aandacht aan verschillen tussen leerlingen). Op de meeste scholen ontbreken er ook afspraken op het niveau van de vaksectie over de wijze waarop leraren vakdidactisch tegemoet kunnen komen aan de verschillen tussen leerlingen. De eerste zorg van de leraren is een ordelijk verloop van de les en het realiseren van het onderwijskundig programma. Door de betrekkingsomvang (nu ongeveer 25 lesuren per week; voorheen veelal 29 lesuren) en de grootte van de klassen (gemiddeld 24 leerlingen) is het voor leraren moeilijk om binnen de klassen nog veel aandacht te besteden aan individuele leerlingen. Indien zij aandacht aan individuele leerlingen besteden, gaat die allereerst uit naar leerlingen die achterblijven. Voor talentvolle leerlingen blijft dan meestal geen tijd meer over.

2.2 Talentontwikkeling als speerpunt in beleid

De laatste jaren heeft talentontwikkeling in het onderwijs meer aandacht gekregen. In 2007 heeft de Onderwijsraad een rapport uitgebracht, getiteld *Doorstroom en Talentontwikkeling. Onderwijs voor 12-18-jarigen*. Daaropvolgend zijn er in de Kwaliteitsagenda 2008-2011 van de VO-raad twee agendapunten geformuleerd die hierbij aansluiten:

- 1) excellentie bevorderen, betere ontwikkeling van toptalent;
- 2) alle leerlingen een passende kwalificatie.

Onlangs heeft de VO-raad een Investeringsagenda uitgebracht voor 2011-2015 waarin talentontwikkeling centraal staat. In het rapport *Ruimte voor ieders talent* wordt beschreven waarom het belangrijk is oog te hebben voor talentontwikkeling en wat op dit moment de grootste belemmeringen zijn om talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs optimaal te stimuleren.

Ook de minister van OCW heeft recentelijk haar zorg uitgesproken over de achterblijvende prestaties van excellente Nederlandse leerlingen in internationaal perspectief (PISA-2009; OECD, 2009). Onder andere om het onderwijsveld te stimuleren meer oog te hebben voor excellentie, heeft zij het actieplan 'Beter Presteren' opgesteld. Dit plan en de andere bovengenoemde publicaties worden hieronder kort besproken.

2.2.1 Verkenning, doorstroom en talentontwikkeling

Om de vraag 'Hoe kan de doorstroom en talentontwikkeling van twaalf- tot achttienjarigen worden bevorderd?' te beantwoorden, heeft de Onderwijsraad (2007) een aantal factoren in zijn rapport genoemd die beïnvloedbaar zijn via het onderwijsbeleid. Alleen de factoren met mogelijke oplossingen die anno 2011 nog gelden, zijn hieronder kort beschreven.

Programmastructuur

Ondanks dat het huidige onderwijssysteem relatief veel differentiatie biedt, is het systeem nog niet flexibel genoeg. Jonge leerlingen moeten vroeg bepalen welk onderwijsniveau of welke richting ze gaan volgen, terwijl ze daar soms nog niet helemaal klaar voor zijn. Daarom zou het wenselijk zijn leerlingen eenvoudig te kunnen laten wisselen van niveau of richting. Op kleine schaal zijn scholen zelf initiatieven gestart om leerlingen meer flexibiliteit te bieden in de programmastructuur.

Programma-inhoud

De Onderwijsraad stelt dat de basiskennis van leerlingen in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs niet in alle gevallen voldoende is om aan te sluiten bij vervolgopleidingen. Om ervoor te zorgen dat leerlingen goed presteren in een vervolgopleiding, zal er in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs meer aandacht moeten worden besteed aan basisvaardigheden taal en rekenen.

De raad stelt voor om leerstandaarden voor de basisvakken in de onderbouw van het voortgezet onderwijs in te voeren en minimaal een voldoende te eisen van havo/vwo-leerlingen voor de vakken Nederlands, Engels en wiskunde.

Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) en arbeidsmarkt

Een goede loopbaanoriëntatie is volgens de Onderwijsraad essentieel om leerlingen eerder de arbeidsmarkt te laten betreden en dus te voorkomen dat leerlingen verkeerde studiekeuzes maken. In het onderwijsprogramma zou er meer ruimte moeten komen voor oriëntatie op loopbaan en beroep. Daarnaast is het denkbaar dat leerlingen eerder in aanraking komen met vervolgonderwijs, door bijvoorbeeld tijdens de middelbareschoolperiode een aantal colleges bij te wonen in het hoger onderwijs.

Incentivestructuur

De incentivestructuur van scholen (de prikkels die uitgaan van bekostiging, verblijfsduurregels en kwaliteitsindicatoren van de Inspectie van het Onderwijs) kunnen belemmerend zijn, waardoor talent niet optimaal gestimuleerd kan worden. De belemmeringen die worden genoemd (en anno 2011 nog relevant zijn) zijn:

- de bekostiging biedt weinig ruimte voor maatwerk;
- de verblijfsduurregels zijn niet altijd soepel genoeg;
- de onderwijsstructuur daagt de beste leerlingen onvoldoende uit;
- scholen worden niet bekostigd op basis van hun toegevoegde waarde.

De Onderwijsraad geeft de volgende adviezen over financiële en institutionele prikkels die kunnen leiden tot het verbeteren van doorstroom en talentontwikkeling in het onderwijs:

- soepeler verblijfsduurregels, zodat zo veel mogelijk leerlingen een startkwalificatie hebben voor een vervolgopleiding;
- grotere doorstroom door stimulering van dakpanklassen en kansklassen. De raad stelt voor om in de onderbouw van het voortgezet onderwijs naastliggende schoolsoorten in een dakpanklas bijeen te brengen en tegelijkertijd kansklassen te creëren voor leerlingen die op de grens van mavo/havo zitten;
- bètadeelname als indicator op de opbrengstenkaart. Dit kan een stimulans voor scholen zijn om meer leerlingen te motiveren voor een bètaprofiel.

2.2.2 *Kwaliteitsagenda VO-raad 2008-2011*

De VO-raad en het ministerie van OCW hebben de Kwaliteitsagenda 2008-2011 gezamenlijk opgesteld op basis van een gedeelde analyse van de situatie en trends in het voortgezet onderwijs. In de agenda worden twee beleidsprioriteiten genoemd die relevant zijn voor dit onderzoek, namelijk:

- 1) excellentie bevorderen, betere ontwikkeling van toptalent;
- 2) alle leerlingen een passende kwalificatie.

De eerstgenoemde prioriteit is opgesteld naar aanleiding van de trend 'uitstekende prestaties in de lagere en gemiddelde niveaus, maar achterblijvend in de top'. Daarover is het volgende geschreven:

"De gemiddelde Nederlandse leerling in een bepaalde schoolsoort (bijvoorbeeld een gemiddelde vwo-leerling) scoort hoog ten opzichte van leeftijdsgenoten op gemiddeld niveau in andere landen, maar van bovengemiddelde leerlingen in een bepaalde schoolsoort blijven de prestaties in internationale vergelijking achter. Dit hangt samen met het sterk gedifferentieerde karakter van ons secundair onderwijs. In landen met een weinig gedifferentieerd stelsel ('comprehensive' stelsel), zoals in de Scandinavische landen waar leerlingen tot hun 16^e allemaal in hetzelfde schooltype blijven, zien we juist het tegenovergestelde. Daar zijn de verschillen in prestaties van leerlingen tussen scholen kleiner, maar binnen scholen groter" (p.12).

De VO-raad concludeert dat prioriteit geven aan toptalent en excellentie nodig is om een concurrerende positie in de internationale kenniseconomie te behouden.

De tweede beleidsprioriteit sluit aan bij de trend 'er wordt onvoldoende uit de leerlingen gehaald wat erin zit, maatwerk is vereist'. In de Kwaliteitsagenda wordt hierover het volgende gezegd:

"Er wordt lang niet altijd uit leerlingen gehaald 'wat er in zit' en er wordt talent vermorst. Scholen die een beter leerstofaanbod hebben, die betere zorg bieden en leerlingen meer weten te motiveren, blijken talenten beter aan te boren. Ook de

Onderwijsraad (2007) pleit voor meer maatwerk om onderpresteren en onderbenutting van talent te voorkomen" (p.13).

2.2.3 Ruimte voor ieders talent

Investeren in talent vertaalt zich volgens de VO-raad terug in een stijgend welvaartsniveau, een daling van de kans op werkloosheid en een gunstig effect op tal van maatschappelijke sectoren, zoals lagere deelname aan criminele activiteiten. De VO-raad concludeert dat talentontwikkeling nodig is om de komende jaren mee te doen in de mondiale top.

In de Investeringsagenda 2011-2015 *Ruimte voor ieders talent* beschrijft de VO-raad wat belemmeringen in de huidige onderwijssituatie zijn. Op het gebied van organisatorische, onderwijskundige en de infrastructurele inrichting van scholen constateert de raad de volgende belemmeringen:

- de gebruikte lesmethodes zijn vaak traditioneel en doen geen recht aan differentiatie binnen klassen;
- het systeem van jaarklassen en het groeperen van leerlingen op één niveau zorgen ervoor dat klassen relatief homogeen zijn en dit bemoeilijkt tevens gedifferentieerd onderwijs;
- de gebrekkige aansluiting tussen opleidingen zorgt ervoor dat er niet optimaal gebruikt wordt gemaakt van doorstroommogelijkheden;
- ten slotte staat de traditionele inrichting van een schoolgebouw, lokalen voor dertig leerlingen, gedifferentieerd onderwijs in de weg.

Daarnaast kaart de VO-raad aan dat de huidige wet- en regelgeving de flexibilisering van het onderwijs ook op een aantal punten belemmert:

- de vaste duur van verschillende onderwijssoorten is voor sommige leerlingen een belemmering;
- de regelgeving omtrent diploma's is niet toegespitst op de benutting van talent;
- de strikte grens tussen aanleverend en afnemend onderwijs zorgt ervoor dat een aantal leerlingen een verkeerde keuze voor vervolgonderwijs maakt;
- er is een gebrek aan dispensatiemogelijkheden. Voor leerlingen die al beschikken over vereiste competenties voor een vak, is vrijstelling vaak moeilijk te krijgen.

Tot slot constateert de VO-raad op het gebied van onderwijspersoneel ook een aantal belemmeringen:

- docenten moeten leren gebruik te maken van een grotere variëteit aan leermiddelen om aan de verschillende behoeften van leerlingen tegemoet te komen;
- een grotere mate van opbrengstbewustzijn bij alle medewerkers en de schoolleiding is noodzakelijk om het beste uit iedere leerling te halen;
- de 'academische instroom' van docenten in het voortgezet onderwijs is gering. Dit is wellicht het gevolg van de (on)aantrekkelijkheid van het leraarschap en de inrichting van de lerarenopleiding.

2.2.4 *Beter Presteren*

Met het actieplan 'Beter Presteren' (2011) wil de huidige minister van OCW benadrukken dat in het voortgezet onderwijs het maximale uit alle leerlingen moet worden gehaald en dat er gestreefd moet worden naar een ambitieuze leercultuur.

De doelen die in het actieplan worden nagestreefd, zijn:

- beter presteren: de PISA-resultaten moeten omhoog. Daarbij gaat het om de gemiddelde score en om het verhogen van met name de scores op de hoogste vaardigheidsniveaus;
- meer aandacht voor excellente en hoogbegaafde leerlingen: de prestaties van de 20 procent in potentie best presterende leerlingen in het vwo moeten omhoog;
- een cultuur van opbrengstgericht werken: in 2015 moet minstens de helft van de scholen in het voortgezet onderwijs opbrengstgericht werken. Het streven is om in 2018 dit percentage te verhogen naar 90 procent;
- een ambitieuze leercultuur: het percentage leerlingen dat in meer vakken examen doet dan minimaal is voorgeschreven, moet stijgen.

Een van de actielijnen die gebaseerd is op de bovenstaande doelen luidt: 'bevorderen van excellentie en ambitie'. De ambities die het kabinet bij deze actielijn nastreeft, zijn:

- excellente en hoogbegaafde leerlingen krijgen maatwerk aangeboden;
- excellente en hoogbegaafde leerlingen doorlopen de leerloopbaan van primair, voortgezet naar hoger onderwijs met erkenning van hun capaciteiten;
- excellente en hoogbegaafde leerlingen hebben een podium voor presteren en tonen dat het loont om tot de allerbesten te behoren;
- excellente scholen krijgen het predicaat 'excellent' uitgereikt.

Uit de bespreking van de bovenstaande publicaties blijkt dat het ministerie van OCW momenteel veel oog heeft voor talentontwikkeling. Al in 2009 heeft zij bij zowel het SCO-Kohnstamm Instituut in Amsterdam als bij het IVA in Tilburg de opdracht uitgezet om nader onderzoek te doen naar talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs (zie bijlage I).

Ook de inspectie heeft nu de opdracht gekregen om onderzoek te doen naar talentontwikkeling. De nadruk ligt echter niet op de theoretische kant, maar op de onderwijspraktijk. Op basis van veertien schoolbezoeken is een inventarisatie gemaakt van de wijze waarop deze scholen aandacht besteden aan talentontwikkeling.

3 Onderzoeksofzet

Dit themaonderzoek naar talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs is gefaseerd uitgevoerd. Het onderzoek is beschrijvend van aard en geeft een beeld van wat er vanuit de literatuur en in beleidsstukken bekend is over talentontwikkeling, maar in het rapport worden ook voorbeelden van *good practices* vanuit de onderwijspraktijk beschreven. De voorbeelden zijn niet uitputtend, maar vormen gezamenlijk een inventarisatie van de informatie over talentontwikkeling die op veertien scholen via een verdiepend schoolonderzoek is gevonden.

Fase 1: Literatuurstudie

Het onderzoek is gestart met een literatuurstudie naar talent en talentontwikkeling. De onderzoeksvraag hierbij was: *Wat wordt in de literatuur verstaan onder 'talent' en 'talentontwikkeling'?* De literatuurstudie is samengevat in bijlage I. Hieronder wordt kort het beeld geschetst dat uit de studie naar voren is gekomen.

Het model van Heller (1992) geeft aan dat iedereen over talenten kan beschikken. Talent wordt in dit model beschouwd als een aangeboren begaafdheid die tot uitzonderlijke prestaties kan leiden, mits de begaafdheid op de juiste wijze wordt gestimuleerd vanuit de omgeving en er aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken.

Onderwijs kan aangeboren begaafdheden van leerlingen niet veranderen, maar kan wel een zekere invloed uitoefenen op de niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken en de omgevingskenmerken om de begaafdheden van leerlingen tot bloei te laten komen. In het onderwijs kunnen er zowel op school- als op leraar- en leerlingniveau (Marzano, 2007) stappen worden ondernomen om de talentontwikkeling van leerlingen in kaart te brengen en te stimuleren.

Inzichten vanuit de neuropsychologie (Jolles, 2010) onderstrepen het belang om rekening te houden met individuele verschillen tussen leerlingen in het onderwijs.

Fase 2: Schoolgids- en websiteanalyse

Het onderzoek naar talentontwikkeling is vervolgd met een schoolgids- en websiteanalyse. Deze schooldocumenten zijn gebruikt als bronnen om inzicht te krijgen in de mate waarin scholen in het voortgezet onderwijs aandacht besteden aan talentontwikkeling.

De schooldocumenten die centraal staan in deze onderzoeksfase zijn de schoolgidsen 2010/2011 en de huidige schoolwebsites. Van honderd vestigingen van scholen in het voortgezet onderwijs in Nederland (gestratificeerde steekproef) zijn deze documenten geanalyseerd op informatie over talentontwikkeling. Eén vestiging bleek niet meer te bestaan, dus in totaal zijn de documenten van 99 vestigingen bestudeerd. De deelvraag die hiermee wordt beantwoord, luidt: *In welke mate wordt talentontwikkeling in de schoolgidsen/schoolwebsites 2010/2011 beschreven?* De uitgebreide beschrijving van de schoolgids- en websiteanalyse is opgenomen in bijlage II. Hieronder volgt een korte samenvatting van de voornaamste bevindingen.

Uit de schoolgids- en websiteanalyse blijkt dat 43 van de 99 vestigingen in het voortgezet onderwijs in hun schoolgids of op hun website informatie verstrekken over talentontwikkeling. Deze informatie bestaat voornamelijk uit een omschrijving

van een onderwijsaanbod dat de talentontwikkeling van de leerlingen ondersteunt. Een visie op talent is slechts in 3 van de 99 gevallen beschreven.

Kijkend naar het onderwijsaanbod dat gericht is op talentontwikkeling, dan blijkt dat er in alle onderwijssoorten voornamelijk aandacht is voor het ontwikkelen van cognitief talent, en dat er in het vmbo relatief meer aandacht is voor het ontwikkelen van sportief talent.

Uit de analyses is verder gebleken dat vmbo-scholen zich in beperkte mate hebben aangesloten bij een landelijk netwerk, terwijl scholengemeenschappen en havo/vwo-scholen dat vaker doen. Er is veel belangstelling voor netwerken die zich richten op het ontwikkelen van bètatalenten.

Fase III: Selectie van de scholen

In totaal zijn veertien scholen geselecteerd voor een verdiepend onderzoek naar talent en talentontwikkeling. De scholen zijn geselecteerd op basis van de informatie in de schoolgids- en websiteanalyse of op advies van inspecteurs en deskundigen. Bij de selectie is onderscheid gemaakt tussen vmbo-afdelingen (basisberoepsgerichte leerweg, kaderberoepsgerichte leerweg en theoretische leerweg) en havo/vwo-afdelingen. Van scholen met zowel een vmbo- als een havo/vwo-afdeling is slechts één afdeling bij het onderzoek betrokken. De selectiemethode had niet tot doel de beste voorbeelden te selecteren. Het doel was *goede* voorbeelden te selecteren; daarmee is het heel aannemelijk dat er andere scholen die niet genoemd zijn in dit onderzoek, net zo inspirerend zijn op het gebied van talentontwikkeling.

Voor alle vestigingen geldt dat de opbrengsten in termen van leerresultaten gemiddeld of bovengemiddeld zijn. Echter, met het presenteren van de *good practices* beoogt de inspectie geen afrondend oordeel te geven over de kwaliteit van het onderwijs op de bezochte scholen.

Tabel 3 geeft een overzicht van de scholen die hebben deelgenomen aan het onderzoek.

Tabel 3 Overzicht van geselecteerde scholen

Naam school	Plaats	Geselecteerde afdeling
Pallas Athene College	Ede	Havo/vwo
Christelijk College Nassau Veluwe	Harderwijk	Havo/vwo
Hofstad Mavo	Den Haag	Vmbo
Graaf Huyn College	Geleen	Havo/vwo
Stedelijk Gymnasium Haarlem	Haarlem	Vwo
Het Hooghuis, locatie Oss-Stadion	Oss	Vmbo
DaCapo College	Sittard	Vmbo
Stedelijk Gymnasium Nijmegen	Nijmegen	Vwo
Stedelijk Gymnasium Utrecht	Utrecht	Vwo
Porta Mosana College	Maastricht	Vwo
KTS Teylingen College	Voorhout	Vmbo
TalentStad	Zwolle	Vmbo
Vrijeschool Zutphen	Zutphen	Havo/vwo
Zernike College	Haren	Havo/vwo

Na telefonisch contact met de geselecteerde scholen is naar iedere school een voorbereidende vragenlijst over talentontwikkeling gestuurd (zie bijlage III). Het doel van de vragenlijst was tweedelig. Ten eerste gaf de vragenlijst de scholen een

globale indruk van de informatie die de inspectie wilde verzamelen over talentontwikkeling; ten tweede vormden de antwoorden op de vragenlijst de basis voor de gesprekken tijdens het schoolbezoek.

Fase IV: Schoolbezoeken

Het schoolbezoek bestond uit drie onderdelen: gesprekken, lesobservaties en dossieronderzoek. Op de scholen zijn diverse gesprekken gevoerd over talentontwikkeling. Er is gesproken met:

- de directie;
- docenten;
- zorgcoördinatoren, decanen en mentoren;
- getalenteerde leerlingen.

De volgende vragen waren onderwerp van gesprek:

- visie op talent en talentontwikkeling: wat is de visie van de school op talent? In hoeverre maakt de school in haar visie een onderscheid tussen latent en manifest talent?
- signalering van talent: op welke manier signaleert de school de talenten van leerlingen?
- aanpak en stimulering van talent: hoe stimuleert de school de talentontwikkeling van haar leerlingen?
- zichtbaarheid van de resultaten van talentontwikkeling: hoe maakt de school de resultaten van de talentontwikkeling van haar leerlingen zichtbaar?
- remmende en stimulerende factoren: welke factoren ervaart de school als remmend of stimulerend voor talentontwikkeling? Deze laatste vraag wordt in het volgende hoofdstuk besproken.

Ook is de school gevraagd om de inspectie lessituaties te laten observeren die typerend zijn voor de aanpak van talentontwikkeling die de school hanteert.

Daarnaast zijn er dossiers van getalenteerde leerlingen bekeken. Het dossieronderzoek had tot doel om te achterhalen in hoeverre er informatie over de talentontwikkeling van getalenteerde leerlingen is opgenomen in hun persoonlijke dossier. Met deze getalenteerde leerlingen is ook gesproken in het leerlinggesprek. De onderzoeksinstrumenten die gebruikt zijn tijdens het schoolbezoek, zijn opgenomen in de bijlagen IV tot X.

In hoofdstuk 4 worden de voorbeelden van *good practices* van de geselecteerde scholen gepresenteerd.

Fase V: Leerlingparticipatie: msn-sessies

Bij dit themaonderzoek zijn ook leerlingen betrokken. Het uitgangspunt van de leerlingparticipatie is dat leerlingen als 'gebruikers' van het onderwijs goed kunnen beoordelen in hoeverre het onderwijs op hun school hun de mogelijkheid geeft om hun talenten te ontdekken en te ontplooien. Om de mening van de leerlingen te achterhalen, is Windows Live Messenger, ook wel MSN genoemd, gebruikt als interviewinstrument.

De bedoeling van MSN als interviewinstrument was dat leerlingen elkaar online zouden bevragen over talentontwikkeling. Hiertoe is een aantal leerlingen van het Utrechts Stedelijk Gymnasium (USG) gevraagd om te fungeren als online-

discussieleider. Om deze leerlingen voor te bereiden op hun rol, is er een trainingsmiddag georganiseerd op het hoofdkantoor van de inspectie.

Iedere online-discussieleider is vervolgens gekoppeld aan een van de bezochte scholen. Deze leerlingen kregen, nadat een schoolbezoek had plaatsgevonden, e-mailadressen van getalenteerde leerlingen. Ze moesten met hen msn'en aan de hand van een gestructureerde vragenlijst over talentontwikkeling. De leerlingen met wie ge-msn't werd, waren dezelfde leerlingen van wie ook de leerlingdossiers op school waren bestudeerd en met wie de inspecteur tijdens het schoolbezoek in het leerlinggesprek heeft gesproken.

Deze nieuwe onderzoeksmethode leek veelbelovend, maar heeft uiteindelijk helaas niet veel nieuwe informatie opgeleverd over talentontwikkeling op de scholen. In de praktijk bleek het lastig om alle leerlingen online te spreken. Sommige e-mailadressen waren onjuist en daarnaast waren niet alle leerlingen online te vinden en bleken een aantal uiteindelijk toch niet bereid om deel te nemen aan de online sessies.

Er kan geconcludeerd worden dat de informatie die via de msn-sessies is opgehaald, gebruikt kan worden ter verificatie van de informatie die tijdens het schoolbezoek is verzameld. Omdat de msn-sessies niet voldoende aanvullende informatie hebben opgeleverd, is ervoor gekozen om hierover niet apart te rapporteren. De informatie is verwerkt in hoofdstuk 4 en dat hoofdstuk wordt daarom ingeleid met een citaat afkomstig uit een van de sessies.

Fase VI: Afsluiting

In de laatste fase van het onderzoek is een overzicht gemaakt van de remmende en stimulerende factoren voor talentontwikkeling. Ook is op basis van de schoolbezoeken nagedacht over de mogelijkheden om talentontwikkeling op te nemen in het toezicht van de Inspectie van het Onderwijs. Ten slotte zijn de resultaten van dit inventariserende onderzoek geëvalueerd en beschreven in de vorm van een beschouwing waarin de inspectie een aantal overwegingen naar voren brengt.

4

Schoolbezoeken: voorbeelden van *good practices*

Gesprek tussen online-discussieleider en leerling met een muzikaal talent

Vraag: krijg je op school de gelegenheid om je talent te ontdekken?

Antwoord: Ja, vind ik wel. Je hebt sowieso muziekles (tot het derde als je het niet kiest). Ik heb nu 2 muziekleraren gehad en ze proberen je altijd te interesseren. Ze laten iedereen ook altijd met suggesties komen om wat je met de hele klas gaat doen. Het is heel vaak dat ze je een eigen stuk laten kiezen en dat je die dan mag opvoeren met een groepje of alleen. Dat kun je dan doen met een goed aantal instrumenten vind ik zelf. Ook zijn er vaak evenementen enzo waar ze je proberen in mee te krijgen. Ik heb nu bijvoorbeeld op de middelbare meegedaan aan een muziekdag. Heb ook nog meegedaan aan een projectdag waar we een djembécursus kregen (Afrikaanse trommel) en ook weer opvoerden. Er is nog eens zo'n cursus geweest. Uhm ik doe nu voco, dat is een vooropleiding voor het conservatorium. Volgens mij zie ik nog een aantal dingen over het hoofd maar het komt er op neer dat ze je interesse proberen te wekken om je dus de muziek in te sleuren.

(fragment uit msn-sessie)

In de vierde fase van dit themaonderzoek heeft de Inspectie van het Onderwijs veertien scholen in het voortgezet onderwijs bezocht voor een verdiepend onderzoek naar talentontwikkeling.

Tijdens de schoolbezoeken wilde de inspectie een antwoord krijgen op de volgende deelvragen:

- Welke verschillende doelstellingen, inhouden en aanpakken zijn er om talentontwikkeling op scholen te bevorderen?
- Hoe worden de resultaten van talentontwikkeling op scholen zichtbaar gemaakt?
- Wat zijn stimulerende en remmende factoren die een rol spelen bij talentontwikkeling op scholen?

De antwoorden op de derde deelvraag worden apart beschreven in hoofdstuk 5.

In paragraaf 4.1 en 4.2 worden voorbeelden van *good practices* gepresenteerd, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen informatie over vmbo-afdelingen enerzijds en havo/vwo-afdelingen anderzijds. In de lopende tekst wordt het algemene beeld beschreven en worden de eerste twee onderzoeksvragen (zie hierboven) beantwoord. In de kaders wordt de tekst geïllustreerd met voorbeelden over talentontwikkeling bij de bezochte scholen. Paragraaf 4.3 is gewijd aan de bevindingen ten aanzien van lesobservaties; in deze paragraaf is geen onderscheid gemaakt in onderwijssoorten.

4.1 Aandacht voor talent in het vmbo

4.1.1 Visie op talent en talentontwikkeling

Voor de vijf bezochte vmbo-afdelingen (zowel basis- en kaderopleidingen als de theoretische leerweg) geldt dat ze in hun visie op talent en talentontwikkeling de nadruk leggen op het ontwikkelen van vaardigheden die leerlingen nodig hebben in hun toekomstige vervolgopleiding. Bij vmbo-scholen is er vooral aandacht voor het ontwikkelen van latent talent, dat wil zeggen: ze geven de leerlingen de mogelijkheden om te ontdekken waar hun sterke kanten liggen door een breed onderwijsprogramma aan te bieden, gericht op het ontwikkelen van praktische vaardigheden. De bedoeling is dat de leerlingen hierdoor voldoende zijn toegerust om een gemotiveerde keuze voor een vervolgopleiding te maken en deze met de aangeleerde vaardigheden succesvol te kunnen starten. De vmbo-school TalentStad in Zwolle heeft haar visie op talent als volgt omschreven:

"Talent heeft te maken met begaafdheid. Een begaafdheid is een kwaliteit die in aanleg aanwezig is en deel uitmaakt van de persoonlijke kracht van een mens. De school spreekt van talent als iemand door deze begaafdheid, iets met meer effect, gemak en plezier doet. Of een begaafdheid zich uiteindelijk ontwikkelt tot een talent wordt bepaald door de persoon zelf en door diens omgeving. Dat betekent dat de school OOG moet hebben voor talent, namelijk het ONTDEKKEN van de passie van een leerling, het ONTWIKKELEN van dat talent door de school en het geven van een aanbod en het GEBRUIKEN van talent in een vervolgstudie en een beroepsrichting."

TalentStad, Zwolle (Bron: schoolplan)

Het theoretische model van Heller (1992) is te herkennen in de hierboven beschreven visie op talent (zie bijlage I). De school geeft aan dat ze de aanleg van een leerling voor een bepaalde begaafdheid wil ontdekken. Daarbij is de school zich ervan bewust dat deze aanleg slechts leidt tot een uitzonderlijke prestatie, oftewel een talent, als de omgeving waarin de leerling opgroeit, stimulerend is en de leerling zelf voldoende motivatie heeft om zijn of haar (latente) talent te ontwikkelen. Het Hooghuis (locatie Oss-Stadion) heeft in zijn schoolgids expliciet beschreven waarom het talentontwikkeling belangrijk vindt en legt een relatie met de schoolloopbaan van de leerlingen:

"Waarom is talentontwikkeling zo belangrijk? Talentontwikkeling maakt onderdeel uit van de beroepsoriëntatie die wij de leerlingen aanbieden om beter voorbereid een keuze te kunnen maken op de havo of een vervolgopleiding op het MBO. Ieder kind bezit talenten, deze kunnen op verschillende terreinen liggen, die soms overduidelijk zijn, soms nog bedekt liggen onder het oppervlak. Met onze talentklassen willen wij in het 1^e en 2^e leerjaar de leerling uitdagen zijn of haar talent te ontdekken en in te zetten voor een vervolg in de sectorkeuze in leerjaar 3 en 4."

Het Hooghuis, locatie Oss-Stadion (Bron: schoolgids 2010/2011)

Verder geven de vmbo-scholen aan dat aandacht voor talentontwikkeling in hun visie ook raakvlakken heeft met het ondersteunen van het zelfvertrouwen van de leerlingen en het creëren van een zelfbeeld. Op de website van het DaCapo College in Sittard wordt daarover het volgende gezegd:

"Een kind dat met tegenzin naar school gaat, zal niet goed presteren in de diverse leervakken. Maak je van de speciale talenten van de leerling gebruik, dan zul je merken, dat deze leerling ook op andere gebieden beter gaat presteren. Hij komt met plezier naar school, voelt zich happy. Hij blinkt uit op een of meerdere gebieden en dat is heel belangrijk voor het gevoel van eigenwaarde."

DaCapo College, Sittard (Bron: website)

4.1.2 Signaleren van talent

In tegenstelling tot havo/vwo-scholen maken vmbo-scholen weinig tot geen gebruik van gevalideerde meetinstrumenten om de talenten van leerlingen te ontdekken. Een goede pedagogische houding van docenten tegenover leerlingen wordt gezien als een van de voornaamste factoren die het mogelijk maken om de talenten van leerlingen waar te nemen. Verder geven de scholen aan dat ze de leerlingen zelf de kans willen geven om te ontdekken waar hun sterke kanten liggen door een breed onderwijsaanbod te bieden. Hofstad Mavo in Den Haag heeft er bijvoorbeeld voor gekozen om naast de examenvakken een talentlijn te ontwikkelen (zie paragraaf 4.1.3). In de talentlijn krijgen onderbouwleerlingen de mogelijkheid om te ontdekken waar hun sterke kanten liggen. Het motto van de school is dan ook 'Kies voor je talent'. De school maakt via een metaforisch verhaal aan haar leerlingen duidelijk wat de meerwaarde van de talentlijn is:

"Zie je middelbare schooltijd en ook je leven als een ontdekkingsreis in de jungle. Je bent er terechtgekomen en je moet er uit zien te komen. Tijdens die ontdekkingsreis kun je ervoor kiezen om niks te doen, op de eerste de beste steen gaan zitten en wachten tot het beter wordt, maar dan kom je ook nergens. Je kunt ook de tocht aangaan en zorgen dat je er beter uitkomt. Je wilt de jungle ontdekken, er alles uithalen wat er in zit; je wilt slagen.

Ten eerste heb je dan kennis nodig. Je moet weten welke dieren gevaarlijk zijn en welke niet. Je moet weten welke planten en zaden je kunt eten en welke niet. Je moet weten hoe je gezond blijft. Maar daarnaast moet je ook dingen kunnen, want anders overleef je (slaag je) nog niet. Je moet vuur kunnen maken, voor warmte en om gevaarlijke dieren op een afstand te houden. Je moet kunnen zwemmen om de rivieren over te komen en je moet pijn en boog kunnen schieten om gevaarlijke dieren uit te schakelen, of om te eten.

Jouw tijd op de middelbare school kun je eigenlijk net zo zien. Je leert heel veel op het gebied van kennis, alle vakken die je op school krijgt, de Examenlijn. Maar je redt je niet met kennis alleen, je hebt ook vaardigheden nodig om te slagen in het leven. Deze vaardigheden leer je bij de talentlijn. De talenturen, de TOP- dagen, je maatschappelijke prestatie, etc.

Het is dus heel belangrijk dat je vaardigheden leert. Alle vaardigheden die wij belangrijk vinden, komen terug in de talenturen. Maar deze vaardigheden leer je extra goed en snel als je iets doet wat je leuk vindt, als je iets doet waar jouw interesses liggen. Daarom willen wij dat jij zelf kiest en gaat onderzoeken wat jouw talent is of waar jouw interesse ligt. Het is daarom heel belangrijk dat JIJ doet wat JIJ leuk vindt, dat JIJ de keuze maakt die JIJ wilt en dat je daar goed over nadenkt.

Stel nou dat je in die Jungle zat... Zou je dan dingen willen leren omdat jouw vrienden het ook willen leren..zou je dan niks willen doen en wachten tot het voorbij ging...of zou je dan dingen willen leren waar JIJ wat aan hebt, waar JIJ beter van werd en waardoor JIJ dingen leert, waardoor die Jungletocht een leuk avontuur wordt? Het gaat namelijk om jouw toekomst. Jij wilt wegwijds worden in de jungle. Jij wilt slagen en succesvol worden."

Hofstad Mavo, Den Haag (Bron: uitleg van de talenturen in de talentmap)

Evenals Hofstad Mavo bieden de andere bezochte vmbo-afdelingen ook keuzelessen aan waarmee leerlingen zich breed kunnen oriënteren en de mogelijkheid krijgen om een diversiteit aan competenties te ontwikkelen. Een ander voorbeeld dat hierbij aansluit zijn de talentklassen van Het Hooghuis:

"Elke onderbouwleerling heeft de keuze uit de volgende talentklassen:

- theaterklas
- wetenschap en techniekklas
- natuurklas
- creativiteitsklas
- mens en gezondheidsklas
- sportklas

De keuze voor de klassen is gebaseerd op de theorie van de meervoudige intelligentie van Gardner (1983). Iedere talentklas sluit aan bij een van de intelligentiegebieden, met uitzondering van de verbaal-linguïstische intelligentie. De school is van mening dit intelligentiegebied voldoende wordt gestimuleerd in de schoolse vakken.

De talentklassen worden in blokken van negen weken gegeven. Aan het einde van die periode mag een leerling een andere talentklas kiezen. Dit kan omdat de leerling wil kijken of een andere activiteit misschien beter bij hem/haar past, of omdat hij/zij tot de ontdekking is gekomen dat de activiteit van de gekozen talentklas niet bij hem of haar past.

Tijdens de periode van negen weken wordt ook in de mentorles aandacht besteed aan de evaluatie van de talentklas. Daarin staan de volgende vragen centraal: Wat heb je gedaan? Vond je het leuk? Denk je dat het bij je past? Waarom wel of waarom niet? Waar kies je de volgende periode voor?"

Het Hooghuis, locatie Oss-Stadion (Bron: schoolgids 2011/2012 en gesprekken tijdens schoolbezoek)

In de bezochte basis- en kaderopleidingen van het vmbo ligt de nadruk vooral op het ontdekken en ontwikkelen van praktisch talent. Leerlingen krijgen in de praktische sectororiëntatie (PSO) de mogelijkheid om te ontdekken voor welke praktische vaardigheden zij de meeste aanleg hebben. Het KTS Teylingen College in Voorhout beschrijft de mogelijkheden die de leerlingen in de PSO krijgen om hun talenten te ontdekken als volgt:

"Op praktisch gebied bieden wij als KTS de leerlingen in de onderbouw uitgebreid de kans kennis te maken met algemene technische vaardigheden. Dit gebeurt vooral in de lessen beeldende vormgeving en techniek die werken volgens de principes van het Vakcollege, waarbij de nadruk ligt op vakmanschap. De betrokken docenten kunnen in hun lessen signaleren of een leerling beter dan normaal presteert bij bepaalde vaardigheden en hem/haar stimuleren deze vaardigheden verder te ontwikkelen in hun lessen of in een bepaalde beroepsgerichte afdeling. Naast deze algemene technische vaardigheden oriënteren de leerlingen zich in de onderbouw bij het vak PSO (Praktische Sector Oriëntatie) op de beroepsgerichte mogelijkheden die de KTS biedt. In het eerste leerjaar is die oriëntatie breed en sector gericht, techniek en economie (consumptief). In het tweede leerjaar lopen de leerlingen 'stage' in diverse beroepsgerichte afdelingen. Zij krijgen daar een programma aangeboden dat zowel theoretisch als praktisch representatief is voor die afdeling. De leerlingen ervaren dan 'aan den lijve' of deze afdeling hun ligt en/of zij daar voor zich zelf mogelijkheden in zien. Omdat de leerling ook via verslagen op de 'stage' moet reflecteren ligt het signaleren van welke mogelijkheden het best bij de leerling passen in principe bij de leerling zelf. De betrokken PSO-docenten maken tijdens de 'stages' wel

aantekeningen zodat zij bij twijfel de leerlingen gefundeerd kunnen adviseren wel of niet voor een bepaalde afdeling te kiezen.”

KTS Teylingen College, Voorhout (Bron: voorbereidende vragenlijst over talentontwikkeling)

Alle vmbo-afdelingen geven aan dat naast een breed onderwijsaanbod ook het oudercontact een belangrijke factor is in het ontdekken en ontwikkelen van de talenten van leerlingen. Ouders weten vaak goed waar de interesses en talenten van hun kinderen liggen. Daarnaast hebben ouders de taak om thuis een stimulerende omgeving te creëren voor hun kinderen. Bovendien kan de motivatie van leerlingen worden vergroot wanneer er thuis op een positieve manier over de school wordt gepraat. Het belang van een goed contact tussen ouders en de school wordt ook door onderwijskundige Marzano onderstreept (zie bijlage I).

4.1.3 Aanpak en stimulering van talentontwikkeling

Vraaggestuurde keuzelessen

De scholen geven aan dat vraaggestuurd werken belangrijk is om talentontwikkeling bij leerlingen te stimuleren. Leerlingen moeten zelf de mogelijkheid krijgen om vanuit hun eigen interesse en aanleg uit een breed onderwijsaanbod een keuze te kunnen maken voor een onderwijsmodule.

Ook geven de scholen aan dat mentoren een belangrijke rol spelen in de talentontwikkeling van de leerling. Op de bezochte scholen is een combinatie aanwezig van keuzelessen en mentorlessen waarin aandacht is voor loopbaanoriëntatie. Zo biedt Hofstad Mavo talenturen aan in de onderbouw en laat haar leerlingen aan het begin van een reeks van talenturen een leerdoelenschema en vaardighedenmatrix invullen. Aan het eind van de lessenreeks wordt met de leerling gereflecteerd op de gestelde doelen en geeft de docent op een speciaal daarvoor ontworpen certificaat aan in hoeverre de leerling de vaardigheden heeft ontwikkeld. Het inzicht dat de leerling heeft gekregen in zijn of haar vaardigheden kan gebruikt worden bij het kiezen van een stage als onderdeel van de loopbaanoriëntatie.

Ook het DaCapo College kiest voor een opzet waarin leerlingen keuzelessen in de vorm van workshops kunnen volgen om te ontdekken waar hun interesses liggen en in hoeverre ze aanleg hebben voor de onderwijsactiviteit die centraal staat in de workshops. Net als Het Hooghuis heeft ook het DaCapo College naar eigen zeggen de keuze voor het aanbod van workshops gebaseerd op de theorie van de meervoudige intelligentie van Gardner (1983).

Cognitief en praktisch talent gezamenlijk stimuleren

De talentontwikkeling van leerlingen wordt niet alleen in de breedte gestimuleerd, de leerlingen worden ook gestimuleerd om op cognitief vlak het beste uit zichzelf te halen. Zo stimuleert het KTS Teylingen College haar leerlingen die bij een vak beter dan gemiddeld scoren het beste uit zichzelf te halen door leerstof aan te bieden op een hoger niveau en hun daarvoor een dubbele becijfering te geven: leerlingen uit de basisgerichte leerweg kunnen een cijfer op kaderniveau krijgen en leerlingen uit de kadergerichte leerweg kunnen een cijfer op het niveau van de theoretische leerweg krijgen. Op deze manier krijgen de leerlingen inzicht in hun vaardigheden voor de reguliere vakken en kunnen zij in overleg met de docent besluiten om enkele vakken af te sluiten op een hoger niveau. De docenten op het KTS Teylingen College worden zo uitgedaagd om gedifferentieerd les te geven door de lesstof zowel op basis- als op kaderniveau aan te bieden.

Op het KTS Teylingen College worden ook de vmbo-leerlingen uit de theoretische leerweg uitgedaagd om hun technische vaardigheden samen met de vmbo-leerlingen uit de andere leerwegen te ontwikkelen. Hiervoor heeft de school de Technomavo ontworpen. Hieronder wordt vanuit het leerlingperspectief beschreven wat deze opleiding inhoudt.

"Op de Technomavo ga je vanaf de eerste schooldag actief, praktisch en creatief aan de slag met techniek. Dat doe je vooral bij de vakken beeldende vorming, natuur & techniek en pso (praktische sectororiëntatie). Natuurlijk krijg je op de Technomavo de gewone 'leervakken'. Maar ook die maken wij zo praktisch mogelijk. Want je leert het meest door dingen te doen. Vanaf de eerste dag kijken wij ook naar jouw toekomst. Dat heet loopbaanoriëntatie. Samen zoeken we uit waar je goed in bent en hoe je daar nog beter in kunt worden. Naast de leervakken volg je in het derde en vierde leerjaar een ochtend of middag per week praktijklessen in de afdeling van je keuze. Dit vraagt extra tijd en inzet van je, maar het levert ook wat op. Voor dit beroepsgerichte deel doe je een Masterproef, een examen waarin je laat zien wat je hebt geleerd. Je krijgt hiervoor een certificaat."

KTS Teylingen College, Voorhout (Bron: informatie over Technomavo op de website)

Ook de andere vmbo-scholen die de theoretische leerweg aanbieden, geven aan dat het waardevol is voor deze groep leerlingen om 'praktisch onderwijs' te volgen en in aanraking te komen met de bijbehorende vaardigheden. Uiteraard dient daarbij het praktische niveau afgestemd te worden op het niveau van de leerlingen. In de praktijk worden vele verbindingen gelegd in de vorm van binnen- en buitenschools leren, waardoor leerlingen de mogelijkheid krijgen om een relatie te leggen tussen hun zelfbeeld en beroepsperspectief, en hun theoretische kennis toe te passen in een praktijksituatie.

Samenwerking met het bedrijfsleven en vervolgonderwijs

Een andere manier waarop vmbo-scholen de talenten van hun leerlingen stimuleren en ze voorbereiden op het vervolgonderwijs, is samenwerking met het bedrijfsleven en het mbo. Hiervan zijn onder meer twee mooie voorbeelden gezien: de Talentencampus van Het Hooghuis en de opleiding VM2, die ook door andere vmbo-scholen wordt aangeboden.

"Op de locatie Stadion van Het Hooghuis wordt zowel de gemengde als de theoretische leerweg van het vmbo aangeboden. De school is sinds 2010 gevestigd in een nieuw schoolgebouw op het terrein van het voetbalstadion van Oss. Dit terrein maakt onderdeel uit van de Talentencampus. De Talentencampus is een initiatief van verschillende organisaties: gemeente Oss, Het Hooghuis, voetbalverenigingen SV TOP en FC Oss en ROC de Leijgraaf. De campus heeft tot doel om onderwijs, ondernemingen en overheid samen te laten werken, samen te laten leren, samen te laten genieten en samen te laten wonen. Op de campus zullen in de toekomst allerlei instanties met elkaar samenwerken om leerlingen in contact te brengen met het bedrijfsleven door ze de kans te bieden stages te lopen en andere werkervaringen op te doen. Zo hoopt Het Hooghuis dat het voor leerlingen gemakkelijker wordt om een vervolgopleiding te kiezen. De talentencampus is nog volop in ontwikkeling; Het Hooghuis heeft de eerste stap gemaakt door een aantal van haar vestigingen op dit terrein te plaatsen."

Het Hooghuis, locatie Oss-Stadion (Bron: schoolgids en website, vrij geciteerd)

De opleiding VM2 van TalentStad biedt leerlingen die de richting voertuigentechniek of transport & logistiek hebben gekozen, de mogelijkheid om een individueel leertraject te volgen in de eigen vertrouwde schoolomgeving. Hierdoor is het voor hen mogelijk om op een praktische manier en in nauwe samenwerking met het bedrijfsleven hun talenten te ontwikkelen, een beroepsbeeld te creëren en een

startkwalificatie te behalen. In de schoolgids van TalentStad wordt over dit traject het volgende gezegd:

"Met ingang van het schooljaar 2009-2010 is TalentStad gestart met de opleidingen VM2 Voertuigentechniek en Transport & Logistiek. VM2 is een leergang waarbij leerjaar 3 en 4 van de beroepsgerichte leerweg van het vmbo zijn samengevoegd met leerjaar 1 en 2 van het mbo. Dit betekent dat derdejaars leerlingen, die met deze leergang starten, binnen vier jaar een mbo niveau 2 diploma kunnen halen: de startkwalificatie. De opleiding wordt samen met Landstede verzorgd op TalentStad."

TalentStad, Zwolle (Bron: schoolgids 2010/2011)

4.1.4 Zichtbaarheid van de resultaten van talentontwikkeling

Een belangrijke vraag in het kader van talentontwikkeling is: hoe maken scholen de resultaten van hun inspanningen voor talentontwikkeling zichtbaar? Hofstad Mavo doet dat op een expliciete manier via de Talentmap:

"Voor je ligt de Talentmap. Deze map laat zien wat je nog meer kunt naast goede cijfers halen. Elk jaar moet je met deze map solliciteren bij je volgende mentor. Daarnaast gebruik je het voor een goede doorstroom naar je vervolgonderwijs. Jij bent verantwoordelijk voor jouw Talentmap.

De Talentmap bestaat uit twee delen. Een verplicht deel, waarvan wij vinden dat er een aantal zaken in moet zitten. Wat moet er in jouw Talentmap?

- *De vaardighedenmatrix*
- *De uitleg van de Talenturen*
- *Al je rapporten*
- *Certificaten van Talenturen en TOP-dagen*
- *Verslag van alle maatschappelijke prestaties*
- *Verslag van de bedrijfsstage (klas 4)*

Daarnaast zit er een vrij deel in. In dit deel mag je zelf bepalen wat je hier in doet. Hier komt alles in waar jij trots op bent. De Talentmap is jouw visitekaartje waarmee jij je moet presenteren."

Hofstad Mavo, Den Haag (Bron: Talentmap)

De Talentmap dient meerdere doelen. De map is een middel waarmee de voortgang van de te ontwikkelen competenties kan worden bijgehouden. De map is tevens een overdrachtsproduct waarmee de leerling zichzelf kan presenteren aan de toekomstige mentor. Ook is de map een verzameldocument waarmee de leerling aan docenten en ouders kan laten zien waarin hij of zij goed is en waarop hij of zij trots is.

Een andere manier om getalenteerde leerlingen zichtbaar te maken binnen de school is het organiseren van talentenmiddagen en -avonden. Op Hofstad Mavo vindt er maandelijks een talentenpauze plaats. Tijdens de lunchpauze krijgen leerlingen de mogelijkheid om hun vaardigheden of producten die zij hebben gemaakt in de talenturen te laten zien aan hun medeleerlingen en docenten. Ook Het Hooghuis en het DaCapo College kiezen voor een dergelijke opzet om de talenten van leerlingen zichtbaar te maken binnen de school.

Een andere manier om talenten zichtbaar te maken is door leerlingen te laten deelnemen aan landelijke wedstrijden, zoals vakwedstrijden. De scholen proberen de winnaars van deze wedstrijden extra in het zonnetje te zetten door persberichten in te sturen.

Tot slot zien de scholen het geven van vrijstellingen of het aanbieden van verkorte opleidingen in het vervolgonderwijs ook als een manier om de extra activiteiten te belonen die een leerling heeft ondernomen om zijn of haar talenten te ontwikkelen. De opleiding VM2 is hiervan een voorbeeld. Scholen maken afspraken met vervolgopleidingen om een drempelloze instroom te garanderen.

4.1.5 *Reflectie*

Op vmbo-afdelingen is talentontwikkeling veelal geïntegreerd in loopbaanoriëntatie (LOB) en praktische sectororiëntatie (PSO). Er wordt voornamelijk ingezet op het ontwikkelen van een breed scala aan vaardigheden waarmee de leerling voldoende is toegerust om aan een vervolgopleiding te beginnen. De nadruk ligt niet alleen op cognitieve vaardigheden, maar juist ook op vaardigheden als samenwerken, presenteren en georganiseerd werken. In het vmbo is er voornamelijk aandacht voor de latente talenten van leerlingen, en daarnaast voor manifeste, sportieve talenten.

Kenmerkend voor het onderwijsaanbod gericht op talentontwikkeling is onderwijs in de vorm van cursussen. Zo hebben scholen bijvoorbeeld een dagdeel per week waarin de leerlingen kunnen kiezen uit verschillende praktische cursussen, uiteenlopend van muziek tot techniek en mode. De nadruk in deze cursussen ligt niet per se op het eindproduct; er wordt vooral waarde gehecht aan het leerproces. Een leerling wordt dus eerder beoordeeld op de inzet, de motivatie en het gedrag in de les dan op de geleverde prestatie aan het einde van de cursus. De cursussen hebben tot doel om leerlingen uiteenlopende leerervaringen te bieden, zodat zij ontdekken waar hun sterke kanten liggen, een zelfbeeld creëren en een gemotiveerde keuze voor een vervolgopleiding kunnen maken.

Naast reguliere vakken bieden vakcolleges leerlingen de mogelijkheid om hun talenten in de praktische vakken te ontwikkelen. De vmbo-scholen hebben in de gesprekken benadrukt dat het juist voor vmbo-basis- en vmbo-kaderleerlingen belangrijk is dat zij de mogelijkheid krijgen hun praktische talenten volop te ontwikkelen, omdat ze deze nodig hebben voor een plek op de arbeidsmarkt. Maar de scholen geven aan dat ook leerlingen uit de theoretische leerweg baat hebben bij het gelijktijdig ontwikkelen van cognitieve en praktische vaardigheden. Zo leren ze een relatie te leggen tussen hun vaardigheden en de beroepspraktijk waarin ze in de toekomst mogelijk willen werken.

De scholen leggen ook een relatie tussen talentontwikkeling en het zelfvertrouwen van de leerling. Vmbo-leerlingen hebben in het primair onderwijs ervaren dat ze niet de best presterende leerlingen zijn. Ze hebben ervaren dat anderen 'slimmer' zijn. De scholen die de inspectie voor dit onderzoek heeft bezocht zien het als hun taak om deze leerlingen hun zelfvertrouwen terug te geven en ze te laten inzien dat zij ook over talenten beschikken. Wanneer het een school lukt om de leerlingen inzicht te geven in hun sterke kanten, dan groeit hierdoor hun zelfvertrouwen. Dit vertaalt zich volgens de scholen ook terug in goede resultaten voor de reguliere vakken.

4.2 Aandacht voor talent in het havo/vwo

"Het Pallas Athene College leidt leerlingen op tot democratische burgers op voortgezet onderwijsniveau met aandacht voor al hun talenten, door aan te sluiten bij hun individuele leerbehoefte en door maximale stimulering van hun leercapaciteit in samenwerking met ouders en gemeenschap."

Pallas Athene College, Ede (Bron: schoolgids 2010/2011)

4.2.1 Visie op talent en talentontwikkeling

De havo- en vwo-afdelingen maken in hun visie een onderscheid tussen latente en manifeste talenten, waarbij ze hoogbegaafdheid vaak beschouwen als een aparte vorm van talent. Bij manifeste talenten ligt de focus veelal op cognitief en sportief begaafde talenten.

De categoriale gymnasia geven aan dat ze in hun visie rekening houden met grote cognitieve verschillen tussen hun leerlingen. Ondanks dat het op het eerste oog lijkt of een categoriaal gymnasium een vrij homogene leerlingenpopulatie heeft, zijn de verschillen in cognitieve capaciteiten tussen leerlingen groot. Er zijn leerlingen met een IQ dat zo hoog is, dat het bijna niet te meten is. Deze leerlingen lopen het gevaar onderpresteerders te worden, indien zij niet voldoende cognitieve uitdaging krijgen. Het Stedelijk Gymnasium Nijmegen formuleert zijn visie op talent en talentontwikkeling als volgt:

"Het Stedelijk Gymnasium Nijmegen (SGN) wil een breed en hoogwaardig programma van onderwijs en leerlingbegeleiding aanbieden dat in het teken staat van kennis, ontplooiing en vriendschap (deze drie woorden vormen tevens ons schoolmotto). In onze visie moet onderwijs kansen bieden tot ontplooiing en uitdagen tot optimaal presteren voor alle leerlingen met voldoende ambitie en talent. Als categoriale school bedienen wij een relatief homogene populatie leerlingen, maar daarbinnen herkennen wij de grote verschillen tussen leerlingen, in capaciteiten, ambities en achtergronden. Goed onderwijs dient in onze ogen aan te sluiten bij die verschillen en vorm gegeven te worden vanuit een groot vertrouwen in de ontwikkelingsmogelijkheden van leerlingen.

De leerlingen die aan de toelatingsvoorwaarden van onze school voldoen, vormen de intellectuele top van hun generatie. In principe bezitten zij de capaciteiten om een gymnasiumopleiding met succes te kunnen voltooien. De verschillen tussen leerlingen qua cognitieve capaciteiten zijn echter groter dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Dat betekent dat ons onderwijs enerzijds gerichte uitdaging en stimulans moet bieden aan leerlingen met diverse vormen van hoogbegaafdheid, maar anderzijds ook leerlingen met gemiddelde capaciteiten of leerlingen die moeilijkheden ondervinden in hun ontwikkeling voldoende kansen moet bieden. In dit verband blijven wij vertrouwen hebben in de mogelijkheden van onze leerlingen om zich positief te ontwikkelen, ook bij misschien tijdelijk tegenvallende resultaten, verminderde motivatie of uitstelgedrag."

Stedelijk Gymnasium Nijmegen (Bron: schoolplan 2010-2014)

Het Stedelijk Gymnasium Nijmegen is, evenals een aantal andere scholen die in het kader van talentontwikkeling zijn bezocht, lid van de Vereniging van Begaafdheidsprofiel scholen. Dit is een vereniging van scholen die vanuit het project 'Begaafdheidsprofiel scholen' door het ministerie van OCW gestimuleerd worden om voorzieningen te treffen voor hoogbegaafde leerlingen. Het doel van dit project is om een landelijk dekkend netwerk te creëren van scholen die passend onderwijs

bieden voor hoogbegaafde leerlingen. Het Stedelijk Gymnasium Nijmegen is tevens Sportactieve School, die sportieve talenten extra mogelijkheden en begeleiding biedt om hun topsportambities waar te maken.

Niet alleen hoogbegaafde leerlingen dienen voldoende uitdaging te krijgen om de op grond van hun IQ verwachte prestaties te leveren; alle bezochte scholen geven aan dat de lat hoog moet liggen om leerlingen te motiveren het beste uit zichzelf te halen. Het Pallas Athene College heeft daarom als motto 'Moeilijk moet'. Hierover schrijft de school (vrij geciteerd) in de voorbereidende vragenlijst over talentontwikkeling het volgende:

"Moeilijk moet. Dit betekent dat leerlingen in alle schooljaren regelmatig op hun tenen moeten lopen. Hierdoor verkennen en verleggen zij allereerst hun eigen grenzen. Daarnaast leren zij ook om te gaan met negatieve feedback en ontdekken hoe zij zich op andere, soms effectievere wijze nieuwe kennis eigen kunnen maken."

Pallas Athene College, Ede (Bron: vragenlijst (vrij geciteerd))

4.2.2 Signalering van talent

Het signaleren van latent en manifest talent gebeurt op verschillende manieren. De scholen geven aan latente talenten voornamelijk te ontdekken door een breed onderwijsprogramma aan te bieden. Zo krijgen leerlingen zelf de mogelijkheid om te ontdekken waar hun talenten liggen. Verder is het de taak van de individuele docent om te ontdekken welke leerlingen getalenteerd zijn in hun vakgebied en op welke manier deze leerlingen beter gestimuleerd kunnen worden om hun talent verder te ontplooiën.

Het onderwijskundig rapport dat bij de overgang van een leerling uit het primair onderwijs naar het voortgezet onderwijs wordt overgedragen, wordt door de scholen genoemd als een mogelijke bron van informatie over het talent van leerlingen. Echter, in de praktijk blijkt dat deze dossiers weinig tot geen informatie bevatten over de begaafdheden van leerlingen. Uitzondering op deze regel zijn leerlingen die op de basisschool al gediagnosticeerd zijn als hoogbegaafd of leerlingen van wie bekend is dat zij een uitzonderlijk sporttalent bezitten.

Het ontdekken van hoogbegaafdheid is voor alle scholen een apart thema. De begaafdheidsprofiel scholen werken voor het signaleren van hoogbegaafdheid samen met het Centrum voor Begaaafdheidsonderzoek (CBO) in Nijmegen. Hier worden per leerling een aantal toetsen afgenomen waaruit onder andere blijkt wat hun capaciteiten zijn. Daarnaast geven de toetsen ook inzicht in mogelijk onderpresteren door gebrek aan leermotivatie. Op basis van de uitslagen van deze toetsen kunnen onderpresterende leerlingen in aanmerking komen voor een POP-project. Dit project staat in het kader hieronder beschreven.

Het POP-project: Persoonlijk Ontwikkelingsplan

Uitgangspunt van het POP-traject is dat de leerling deskundig is en onderzoeker wordt van zijn zelfverhaal. Hij of zij spoort eigen zelftheorieën op en onderzoekt of deze al dan niet in zijn heden en toekomst passen, dan wel 'knellen'. Nevendoel is de leerling in zichzelf te laten geloven. School kan óók een plek zijn waar je uitgedaagd wordt te doen wat je werkelijk wilt bereiken. De begeleider helpt de leerling bij het opstellen van een Persoonlijk Ontwikkelingsplan en begeleidt het hele POP-proces. Doel is de leerling te motiveren om binnen de schoolcontext interesses, talenten en capaciteiten optimaal te benutten en eventueel verder te ontwikkelen.

(Bron: Groensmit & Mameren-Schoehuizen, 2001, p. 14)

Andere bronnen die scholen gebruiken om de talenten van leerlingen te signaleren zijn leerling- en oudergesprekken. In die gesprekken wordt aandacht besteed aan de interesses van leerlingen, hun talenten en leermotivatie. Het betrekken van ouders hierbij is belangrijk om ook thuis draagvlak te creëren voor het onderwijsprogramma dat de leerling op school volgt. Want zoals beschreven staat in het theoretische model van Heller (1992) en onderstreept wordt door onderwijskundige Marzano (2007), kan voldoende stimulering vanuit de thuissituatie bijdragen aan het tot stand komen van de prestaties die je van de leerlingen kunt verwachten op basis van hun specifieke begaafdheden.

In het onderzoek is ook een andere manier gezien om de talenten van leerlingen te ontdekken. Het Graaf Huyn College in Geleen laat zijn leerlingen in het project '*What makes me tick*' zelf ontdekken waar hun hart sneller van gaat kloppen. Dit project is geïntegreerd in de mentorlessen en is onderdeel van de loopbaanoriëntatie van de leerlingen. Op deze manier kunnen leerlingen een verbinding leggen tussen hun vaardigheden en het beroep dat ze mogelijk in de toekomst willen gaan uitoefenen. Leerlingen worden in dit project gemotiveerd om terug te kijken naar hun basisschoolperiode en te benoemen waar destijds hun sterke kanten lagen en in welke vakken ze het meeste plezier hadden. Dit helpt de leerlingen om een bewuste en doordachte profielkeuze te maken voor de bovenbouwperiode van hun schoolloopbaan op het Graaf Huyn College.

4.2.3 Aanpak en stimulering van talent

Alle bezochte scholen zijn het erover eens dat een gevarieerd onderwijsaanbod met keuzemogelijkheden bijdraagt aan het stimuleren van de talentontwikkeling van hun leerlingen. Ze zien een breed onderwijsaanbod als de voedingsbodem voor talent. Het Zernike College in Haren is een voorbeeld van een school met een breed en gevarieerd onderwijsaanbod. Dit is onder andere zichtbaar in de verschillende landelijke netwerken waarbij de school zich heeft aangesloten en de verschillende vormen van onderwijs die de school aanbiedt. Het Zernike College is namelijk een erkende cultuurprofielsschool, een Loot-school, een Topsporttalentschool en een Technasium. De school werkt ook samen met het Prins Clausconservatorium om de muzikale talenten van haar leerlingen te stimuleren. Onder de noemer 'onderwijs op maat' beschrijft het Zernike College een aantal van haar onderwijsprogramma's waarmee onder andere de talenten van leerlingen worden gestimuleerd.

"Atheneum plus

De doelgroep bestaat uit getalenteerde leerlingen die openstaan voor uitdagingen. Op de basisschool vielen ze al op door hun grote interesse in de stof en hun motivatie om te leren. In de bovenbouw van het Atheneum plus volgen zij een programma met een uitgebreid vakkenpakket en is er de mogelijkheid om deel te nemen aan diverse projecten zoals het runnen van een eigen bedrijf. Verder is het mogelijk om colleges te volgen aan de universiteit.

Atheneum-Xtra

De doelgroep bestaat uit getalenteerde leerlingen die openstaan voor een breder en daardoor zwaardere programma. In de drie jaren onderbouw wordt het normale atheneumprogramma afgewerkt met een groot aantal toevoegingen. Zo behoren onder andere Spaans en filosofie tot het basispakket. Binnen de vaklessen wordt veel meer ICT-rijk materiaal gebruikt dan in de reguliere stroom. Daarvoor speelt bij elk vak It's Learning als elektronische leeromgeving (elo) een rol.

Technasium

Het technasium is een formule voor beter bètaonderwijs. Het technasium is een onderwijsstroom voor vwo en havo. Samenwerking met beroepspraktijk en vervolgopleiding is een vast onderdeel van projectopdrachten, die bij het vak Onderzoek en Ontwerpen worden gegeven. Het technasium werkt met competenties die zijn geformuleerd vanuit beroepspraktijk en vervolgopleiding.

Het technasium biedt leerlingen ook de mogelijkheid om in te stromen in de tweede fase. In de bovenbouw ligt het accent op verdieping van kennis en oriëntatie op beroepen. Je bent dan ook in de gelegenheid om de colleges te volgen, die speciaal voor de technasiumleerlingen worden gegeven op de Hanzehogeschool of de RUG. In het examenjaar ga je zelfstandig een opdrachtgever zoeken, en een opdracht uitwerken, uitvoeren en het resultaat presenteren. Dit wordt de meesterproef genoemd. De meesterproef wordt mede opgesteld en beoordeeld door een deskundige van buiten de school. Dat kan iemand zijn uit de beroepspraktijk of van een vervolgopleiding.

Montessori Atheneum

In de regio Groningen e.o. is het Zernike de enige school die montessorionderwijs aanbiedt. Daarbinnen hebben we thans een nagenoeg volledig onderwijsaanbod variërend van onderwijs aan leerlingen met cognitieve achterstanden (bb/lwoo) tot de normaal cognitief begaafde leerlingen (atheneum). Voor leergierige en talentvolle leerlingen met een brede interesse, die een duidelijk vwo-advies (CITO + advies basisschool) hebben, willen we starten met een Montessori A klas. Montessorionderwijs is door onderzoekers, belangengroepen en ingewijden aangewezen als een geschikte opleiding voor makkelijk lerenden vanwege de meer individueel gerichte benadering op ontwikkeling. De nadruk die het Voortgezet Montessori Onderwijs legt op de ontwikkeling en stimulering van en het ruimte geven aan motivatie en creativiteit maakt de XL klas zeer geschikt voor begaafde leerlingen. De heterogeniteit blijft in de keuzelessen en alle binnen- en buitenschoolse activiteiten gehandhaafd.

Het onderwijs in de Montessori A klas bestaat uit (verzwaard) vakonderwijs met een extra aanbod in de keuzelessen van denklessen en Cambridge Engels. Naast de cognitieve ontwikkeling staan ook de persoonlijke en sociale ontwikkeling van de leerling centraal. Naast intellectuele uitdaging bieden de vakken mogelijkheden tot maatschappelijke, creatieve en culturele ontwikkeling en wordt recht gedaan aan de behoefte tot talentontplooiing.

LOOT-School

In samenwerking met de Koninklijke Nederlandse Hockey Bond district Noord is het initiatief ontstaan om talentvolle leerlingen de gelegenheid te geven om hun sport en school beter op elkaar af te stemmen. Het Zernike College biedt als LOOT-school de mogelijkheid om op drie

ochtenden van 8 tot 10 uur te trainen en daarna met een aangepast onderwijsprogramma de schoollessen te vervolgen. Het trainingsprogramma wordt vastgesteld in nauw overleg tussen de KNHB, de school en de Rijksuniversiteit Groningen."

Zernike College, Haren (Bron: website en schoolgids 2010/2011 (tekst enigszins aangepast))

Onderwijs op maat en aandacht voor de verschillen tussen leerlingen worden door alle scholen genoemd als belangrijke aandachtspunten om de talenten van leerlingen te kunnen ontwikkelen. Uit het bovenstaande voorbeeld van het Zernike College blijkt dat deze school onder meer tegemoet wil komen aan de verschillen tussen leerlingen door een breed scala aan onderwijsprogramma's aan te bieden. In het bijzonder in de Montessori-stroom is oog voor de verschillen tussen leerlingen.

De Vrijeschool Zutphen benadrukt ook dat aandacht voor de verschillen tussen leerlingen een voorwaarde is voor talentontwikkeling. De school heeft met name oog voor latent talent.

"Door het centraal stellen van de ontwikkeling van de leerling in het model van het vrijeschoolonderwijs zijn talentherkenning en -ontwikkeling intrinsiek in het vrijeschoolonderwijs verankerd.

(...)

Het vrijeschoolonderwijs richt zich vooral op het ontwikkelen van latent talent. Talent wordt hierbij opgevat in brede zin en beperkt zich zeker niet tot de top 10% van de leerlingen die met name op het cognitieve vlak uitblinken. Deze leerlingen zullen, zeker in de eerste leerjaren eerder uitgedaagd worden ook op de andere dimensies hun mogelijkheden te verkennen."

Vrijeschool Zutphen (Bron: voorbereidende vragenlijst)

Aandacht voor bètatalent

De laatste jaren worden scholen in het voortgezet onderwijs gestimuleerd om aandacht te besteden aan het ontwikkelen van bètatalenten. Zo heeft het Platform Bèta Techniek van de overheid de opdracht gekregen om 'te zorgen voor een goede beschikbaarheid van bètatechnici' (www.platformbetatechniek.nl). Een van de initiatieven van dit platform is het certificeren van scholen als Universumscholen. Op deze scholen is extra aandacht voor de bètavakken en worden jongens en meisjes gestimuleerd om in de bovenbouw te kiezen voor de profielen Natuur & Gezondheid en Natuur & Techniek. Initiatieven met een vergelijkbaar doel zijn Jet-Netscholen en scholen die het Technasium aanbieden. Een van de bezochte scholen met een zichtbare bètaprofilering is het Pallas Athene College in Ede. Deze school is gecertificeerd als Universumschool. Desalniettemin heeft het Pallas Athene College ook oog voor andere talenten.

"Voor bètatalenten biedt het Pallas Athene College een doorlopende leerlijn aan. Als Universumschool heeft het Pallas de taak om bètaonderwijs te stimuleren. In de eerste drie leerjaren kunnen leerlingen zich inschrijven voor de researchklas. Daar wordt een basis gelegd voor de exacte wetenschappen die de leerlingen in de hogere leerjaren kunnen uitbreiden in de vakken natuurkunde, scheikunde, biologie en wiskunde. Het Pallas biedt ook wiskunde D, evenals modules van het vak natuur, leven en technologie (NLT). Verder is het voor een aantal leerlingen mogelijk om exacte vakken op de universiteit te volgen door zich in te schrijven voor het Junior College Utrecht. Daarnaast neemt het Pallas deel aan de jaarlijkse Olympiade voor de exacte vakken. Ook is het Pallas koploper voor de Nieuwe Scheikunde, waarbij de relatie tussen de omgeving en het verschijnsel centraal staat bij een onderzoekende manier van leren. Op dit moment is het Pallas in samenwerking met andere scholen bezig met het ontwikkelen van een

Bèta Excellentie Certificaat voor leerlingen die gedurende hun schoolloopbaan een verzaamd en uitdagend bètaprogramma hebben gevolgd."

Pallas Athene College, Ede (Bron: gesprekken met inspectie)

Het Pallas Athene College benadrukt het belang van een doorlopende leerlijn bij het ontwikkelen van talent. Ook wil deze school graag de extra inspanningen van leerlingen belonen. Een leerling is namelijk vaak alleen bereid om zich extra in te spannen als er een voordeel mee te behalen is. Een bèta-excellentiecertificaat is een voorbeeld van een mogelijke beloning.

Aandacht voor sportief en cultureel talent

Op de havo/vwo-afdelingen is niet alleen aandacht voor cognitief bètatalent, maar ook de culturele en sportieve talenten van leerlingen worden gestimuleerd. Meerdere scholen hebben in de gesprekken met de inspectie benadrukt dat wanneer leerlingen de mogelijkheid krijgen om zich te ontwikkelen in hun interessegebied, wat sport of cultuur kan zijn, de resultaten op de andere (reguliere) vakken ook verbeteren.

Volgens de leerlingen van het Christelijk College Nassau-Veluwe (CCNV) in Harderwijk heeft dit alles te maken met zelfregulatie. In het kader hieronder zijn onder andere uitspraken van leerlingen over zelfregulatie opgenomen.

Creatief talent: de theaterklas

Voor de ontwikkeling van creatief talent heeft de school voor de klassen 1 tot en met 3 van de havoafdeling theaterklassen opgezet. Deze klassen zijn gehuisvest in een apart gebouw bij de school. Leerlingen krijgen lessen in een 'thuisbasis', die verzorgd worden door een kleine en vaste groep docenten. De leerlingen krijgen naast de verplichte leergebieden communicatie, mens & maatschappij, science, wiskunde en bewegingsonderwijs, de vakken dans, drama, zang, muziek en beeldende vormgeving aangeboden. Ze werken zelfstandig met een studiewijzer en krijgen van de docenten intensieve begeleiding. Om de vier weken wordt de leerstof middels diagnostische testen getoetst. Voor de creatieve vakken werken de leerlingen periodiek naar een 'masterpiece'. Leerlingen van de theaterklassen krijgen meer zelfstandigheid dan de leerlingen in de reguliere klassen en het contact tussen docenten en ouders is intensiever.

Als leerlingen worden aangemeld bij de theaterklas, volgt eerst een uitgebreide intake en vervolgens een auditie. Daarbij wordt niet alleen naar het creatieve talent gekeken, maar ook naar motivatie. In de vierde klas van de havo komen alle leerlingen uit de theaterklas en de reguliere onderbouwklassen samen.

De school heeft een uitgebreide evaluatie uitgevoerd met als doel te achterhalen óf en wat voor effect de theaterklas heeft gehad op de algehele prestaties van de leerlingen. Uit de evaluatie is gebleken dat de leerprestaties van de leerlingen uit de theaterklas beter waren dan die van de reguliere klassen.

Uitspraak van een leerling van het CCNV uit de theaterklas tijdens het leerlinggesprek:

"De theaterklas is voor mij heel belangrijk. Daarom doe ik ook altijd heel erg mijn best op school. Ik ben supergemotiveerd. Niet alleen maar bij de creatieve vakken als drama en dans, maar ook bij alle schoolse vakken als wiskunde, talen en andere leergebieden. Als ik namelijk niet meer bij de theaterklas zou horen, zou dat voor mij een drama zijn. De leerlingen van de theaterklas zijn heel intensief met elkaar verbonden. We gaan er samen voor. Ik wil heel graag in de theaterklas blijven."

Sportief talent: TopsporTcentrum

*Op het CCNV is ook ruimte voor sportief talent. De school is een Topsport Steunpunt en is aangesloten bij het Olympisch Netwerk Gelderland. De talentvolle sporters op school krijgen onderwijs in de reguliere klassen, maar kunnen speciale mogelijkheden krijgen om hun studie met sport te combineren. Soms is het nodig dat een topsportleerling vrij krijgt voor een trainingsstage of eerder vrij is voor reguliere trainingen of wedstrijden. Zo nodig wordt het rooster aangepast en moet huiswerk worden ingehaald op een andere dag. Dit gebeurt in nauw overleg met de topsportcoördinator van de school. Per sporttalent houdt de coördinator een overzicht bij van wat de trainingstijden zijn, welke problemen de leerling verwacht bij het combineren van de studie en de sport, welke sportprestaties zijn geleverd, en welke prestatiedoelen de leerling op korte en lange termijn wil bereiken. Op basis van deze gegevens wordt een individueel onderwijs traject uitgezet. Het NOC*NSF behandelt de aanvragen voor deelname en bepaalt wie gebruik mag maken van het Topsportcentrum.*

Uitspraak van een leerling van het CCNV uit het Topsportcentrum:

"Als ik een druk programma heb op school in combinatie met een druk trainingsschema, raak ik in een soort 'flow'. Dan ben ik heel erg gedisciplineerd. Ik stel mezelf doelen, ik werk met behulp van een strak schema en ben erg gemotiveerd om mijn doelen in de sport en op school te bereiken. De combinatie van veel sporten en school maakt dat mijn prestaties en cijfers op school ook hoger zijn. (...) Als ik minder train en meer tijd heb voor school, merk ik dat meteen aan mijn cijfers. Daarom is het belangrijk dat de school rekening houdt met mijn sportief talent."

Christelijk College Nassau-Veluwe, Harderwijk (Bron: gesprekken met de inspectie)

Het CCNV heeft tijdens het schoolbezoek benadrukt dat leerlingen uit de theater- en sportklassen op het gebied van zelfregulatie een voorsprong hebben op leerlingen uit de reguliere klassen. De school verwijst naar een onderzoek van prof. dr. Visscher, die verbonden is aan de Rijksuniversiteit Groningen. Visscher (2008) stelt dat "leerlingen die op een hoog niveau sporten, in staat zijn zelf een traject te plannen dat naar een prestatiedoel toewerkt. Daarnaast hebben zij het vermogen om te zien of een bepaalde handeling wel of niet aan dat doel bijdraagt en kunnen zij hun traject tussentijds evalueren. Tot slot zijn dergelijke talenten in staat tot zelfreflectie op hun gehele leerproces. Naast deze metacognitieve vaardigheden is het voor jonge topsporters echter ook essentieel om gemotiveerd te blijven en vaardigheden te bezitten die nodig zijn om een doel te bereiken. Dergelijke factoren spelen niet alleen in de sport een rol, maar ook bij schoolprestaties. In de sport leer je dingen waar je vervolgens op school profijt van hebt." In zijn onderzoek toont Visscher dan ook aan dat sportieve leerlingen op alle onderwijsniveaus hoger scoren op metacognitie en motivatie dan reguliere scholieren. Zelfs sportieve vmbo-leerlingen scoren hoger dan reguliere vwo'ers.

Aandacht voor internationale oriëntatie

Havo/vwo-scholen in het voortgezet onderwijs hebben niet alleen aandacht voor cognitief, sportief en cultureel talent, maar geven hun leerlingen ook de mogelijkheid zich internationaal te oriënteren en talenten te ontwikkelen om in een internationale omgeving succesvol te kunnen functioneren. Bekende voorbeelden hiervan zijn scholen die versterkt talenonderwijs aanbieden. Leerlingen kunnen daarmee erkende internationale certificaten halen, zoals het Cambridge- en Anglia-certificaat voor Engels, het Goethe-certificaat voor Duits en DELF Scolaire voor Frans. Ook zijn er scholen die ervoor kiezen om tweetalig onderwijs (tto) aan te bieden. Maar de internationale oriëntatie houdt niet op bij het taalonderwijs. Het Porta Mosana College in Maastricht is een voorbeeld van een school die met veel aandacht voor internationalisering leerlingen mogelijkheden biedt om zich te ontwikkelen:

"Internationalisering is een speerpunt van het Porta Mosana College. Conform onder andere de richtlijnen van het Europees Platform zijn we op onze school al vele jaren bezig om internationalisering vorm en inhoud te geven. Internationalisering gaat over kennis, vaardigheden en houdingen: het levert een bijdrage aan de individuele ontwikkeling en sociale vorming van leerlingen.

Het doel van internationalisering is meerledig: leerlingen zijn op de hoogte van internationale geschiedenis en ontwikkelingen. Leerlingen kunnen zich handhaven in een internationale samenleving en (eventueel) een rol spelen in het doorontwikkelen daarvan.

Het bovenstaande maakt duidelijk dat internationalisering niet op zich staat, of dat het alleen iets is voor de talen. Het gehele curriculum is doorweven met onderwerpen die raakvlakken hebben met Internationalisering, om ook op die manier alle leerlingen de mogelijkheid te bieden hun talenten verder te ontwikkelen. Het streven van het Porta Mosana College is dat iedere leerling een basis van internationalisering meekrijgt. Daarnaast krijgen extra gemotiveerde leerlingen de mogelijkheid om internationalisering een nog prominentere rol in hun schoolloopbaan te geven."

"'Thuis in Europa'

Het Porta Mosana College biedt tweetalig onderwijs in de Engelse taal op vwo-niveau aan. In de onderbouw wordt 50 procent van de vakken in de Engelse taal aangeboden. Het accent ligt op global citizenship en aandacht voor de Europese en Internationale Oriëntatie. In leerjaar 4 doen de leerlingen het Cambridge Advanced Exam in English. Daarna worden de tto-leerlingen naast het reguliere vwo-programma intensief voorbereid op het International Baccalaureaat English A2 Higher Level. Van de vakken van het reguliere vwo-programma worden er vijf in de Engelse taal gedoceerd, te weten: Science for Public Understanding (Algemene Natuurwetenschappen, ANW), European and International Studies (Maatschappijleer, ML), Global Perspectives (Vaardigheden Educatie), Physical Education (LO) en Cultural and Artistic Development (Culturele en Kunstzinnige Vorming, CKV). Ook de maatschappelijke stage in vwo 5 en het profielwerkstuk van vwo 6 bieden veel ruimte voor extra groei in de Engelse taal en aandacht voor internationalisering. Het Porta Mosana College stimuleert de tto-leerlingen van leerjaar 5 hun community service (maatschappelijke stage) in een Engelstalige omgeving te doen. De tto-afdeling is gestart met een pilot waarin een nieuw examenvak, te weten Global Perspectives and Independent Research van Cambridge University, op Pre-U level wordt aangeboden. Dat vak richt zich voornamelijk op de ontwikkeling van academische vaardigheden. Hierin werken de vakken Science for Public Understanding, European and International Studies, Global Perspectives en English IB nauw samen. In tto 6 doet de tto-leerling examen voor dit vak. Het extended essay voor Independent Research is tevens het Engelstalige profielwerkstuk."

Porta Mosana College, Maastricht (Bron: website en correspondentie met de school)

Aandacht voor hoogbegaafdheid

Hoogbegaafde leerlingen hebben voldoende uitdaging en motivatie nodig om te voorkomen dat ze gaan onderpresteren. De scholen die de inspectie heeft bezocht, benadrukken het belang van voldoende en passende uitdagingen voor hoogbegaafde leerlingen. Ze geven aan bekend te zijn met het theoretische model van Heller (1992) dat bij deze gedachte aansluit.

Enkele onderzochte scholen zijn aangesloten bij het landelijk netwerk van begaafdheidsprofiel scholen. De onderwijsaanpakken waarmee de hoogbegaafde leerlingen op deze scholen worden gestimuleerd, verschillen enigszins, maar de gemene deler bestaat uit het verdiepen, versnellen, verrijken en verbreden van de leerstof. Het Stedelijk Gymnasium Nijmegen legt de focus op het verbreden van de kennis van deze zeer cognitief ontwikkelde leerlingen. Wanneer blijkt dat een

leerling meer aankan dan de geboden lesstof, dan krijgt de leerling toestemming om de reguliere les te verlaten en in de vrijgekomen tijd aan een verbredingsproject te werken.

"Voor leerlingen die meer aankunnen dan hun klasgenoten biedt de school het Verbredingsproject aan. Deze leerlingen krijgen de vrijheid om de klas te verlaten en aan hun eigen project te werken. De leerlingen mogen zelf het onderwerp van hun project kiezen. De zogeheten 'verbreders' worden ondersteund door docenten. Het uitgangspunt voor verbreden is het idee dat een leerling die gestimuleerd wordt om kritisch te kijken naar welke lessen hij, gezien zijn capaciteiten, kan missen, sterker gemotiveerd is in de lessen waarin hij wel aanwezig is. In de verbreding wordt zijn creativiteit en motivatie extra gestimuleerd. In extreme gevallen houdt verbreden hem op de been en 'doet hij school erbij'. Een bijkomend voordeel is, dat een begeleider die goed met de verbreder meekijkt, kan zien of de leerling de vaardigheden bezit die hij nodig heeft om alleen of samen zelfstandig te werken."

"De F-kaart ('facultatief-kaart') wordt halverwege klas 4 gebruikt en geeft de leerling de mogelijkheid om de les te verlaten. De F-kaart is bedoeld om leerlingen de ruimte te geven om eigen keuzes te maken bij het plannen van de eigen studietijd. Doordat de leerling zich altijd weer moet melden aan het einde van de les die hij heeft verlaten, kan de kaart niet gebruikt worden om eerder naar huis te gaan. Er is altijd schriftelijke toestemming van de ouders nodig en bij misbruik kan de coördinator de kaart weer intrekken. De F-kaart is dus een privilege waar leerlingen verantwoordelijk mee om dienen te gaan. De ervaring leert dat ze dit ook massaal doen. In de omgang met de F-kaart zit een lijn met toenemende zelfstandigheid. In klas 4 krijgt alleen een leerling met goede resultaten toestemming van de docent, ook in klas 5 is toestemming van de docent nodig, maar de cijfers zijn geen criterium meer en in klas 6 krijgt een leerling altijd toestemming van de docent mits op tijd aangekondigd en mits niet in conflict met eerder aangekondigde plannen van de docent. De F-kaart is dus een instrument om leerlingen te begeleiden naar toenemende zelfstandigheid en verantwoordelijkheid."

Stedelijk Gymnasium Nijmegen (Bron: schoolgids 2009/2010)

Het Stedelijk Gymnasium Nijmegen heeft er dus voor gekozen om de nadruk te leggen op het verbreden van de leerstof door leerlingen buiten de les aan een verbredingsproject te laten werken. Leerlingen kunnen ook colleges volgen aan de Radboud Universiteit.

Het Utrechts Stedelijk Gymnasium heeft gekozen voor een aanpak waarin compacten en verrijken centraal staan. In haar schoolgids zegt deze school hierover het volgende:

"Compacten: de lesstof wordt (zo mogelijk) in compacte vorm aangeboden of de leerling maakt zich in eigen tempo de leerstof eigen. Het kan zijn dat de docent de leerling vraagt te bepalen welke opgaven hij of zij kan overslaan. De tijd die zo vrij komt, wordt gebruikt om in groepsverband aan een project te werken.

Verrijken: de opdracht waaraan gewerkt gaat worden, moet van een pittig niveau zijn. Het is de bedoeling dat de leerlingen de kans krijgen, naast het opdoen van extra kennis, vaardigheden te ontwikkelen zoals organiseren, samenwerken, reflecteren, logisch denken, plannen, selecteren en evalueren. De opdracht wordt óf opgesteld door de docent óf, als de leerlingen zelf een voorstel hebben, in overleg zo bewerkt door de docent dat ze voldoet aan de eisen van een goede verrijkingsopdracht.

We proberen voor alle deelnemende leerlingen een opdracht te maken die bij hen past. Hierbij houden we rekening met de talenten van de leerling, de samenstelling van het groepje dat aan een project gaat werken en een redelijke verdeling van leerlingen én projecten over de

vakdocenten. Het project mondt uit in een presentatie: een poster, filmopname, muziekuitlevering, maquette e.d. Dit vindt plaats in juni. Het project wordt afgesloten met een evaluatie die gericht is op de inhoud én het proces van het project. De leerling krijgt een certificaat met een beoordeling'.

Utrechts Stedelijk Gymnasium (Bron: schoolgids)

Uit de voorbeelden van het Stedelijk Gymnasium Nijmegen en het Utrechts Stedelijk Gymnasium blijkt dat de hoogbegaafde leerlingen zo veel mogelijk reguliere lessen blijven volgen en zich daarnaast projectmatig bezighouden met het verbreden en verrijken van de leerstof. Het Pallas Athene College heeft gekozen voor een enigszins andere aanpak: de hoogbegaafde leerlingen of de leerlingen die meer aankunnen dan de gemiddelde vwo'er, kunnen in een sprintklas worden geplaatst. Deze leerlingen doorlopen de leerstof van de onderbouw in twee schooljaren in plaats van drie en hebben zo ruimte om in de bovenbouw extra vakken te volgen of alvast onderwijsmodules aan een universiteit te volgen. De nadruk ligt dus op versnellen in de onderbouw en verrijken in de bovenbouw.

"VWO-Sprint is een speciaal traject voor hoogbegaafde leerlingen, waarin ze volop worden uitgedaagd. De nadruk ligt op versnellen, verdiepen én verrijken, met een didactiek die specifiek gericht is op de hoogbegaafde leerling en met onderwijs op maat, de zogenaamde Top Down didactiek. Deze didactiek is vooral zichtbaar in de Sprint-uren waarin de leerlingen op een andere (uitdagender) manier met lesstof bezig zijn. Er is veel aandacht voor het leren aan de hand van probleemstellingen en onderzoeksvragen. De leerlingen werken met een eigen laptop. Deze wordt door school ter beschikking gesteld. Na het voltooien van het Sprint-traject volgt een 4-jarig bovenbouwtraject met extra uitdaging in de vorm van uitwisselingsprogramma's, stages en projecten in samenwerking met universiteiten. In het kader van maatwerk voor de individuele leerling kan het bovenbouw traject ook in 3 jaar worden afgerond.

VWO-Sprint-leerlingen zijn leerlingen, die meer kunnen én meer willen. Een Sprint-leerling vindt het leuk om raadsels op te lossen of om iets helemaal te begrijpen. Een Sprint-leerling kan snel leren, kan veel aan en wordt gestimuleerd door een uitdaging. Daarnaast moet de Sprint-leerling een 'pioniersgeest' bezitten. Het Pallas Athene College heeft een jarenlange ervaring met goed VWO-onderwijs en biedt als Begaafdheidsprofielsschool sinds enkele schooljaren een versnellersprogramma aan, waarin leerlingen een jaar korter over de onderbouw doen. De didactische opzet van de VWO-Sprint-klas is echter nieuw en zal ook in ontwikkeling blijven."

Pallas Athene College (Bron: website)

Het Pallas Athene College geeft aan dat zijn hoogbegaafde leerlingen de mogelijkheid krijgen om alvast onderwijs op de universiteit te volgen. Deze manier om hoogbegaafde leerlingen voldoende uitdagingen op maat te bieden, worden ook genoemd door de andere bezochte scholen met vwo-afdelingen. Zogeheten Pre-University Colleges lijken bij uitstek geschikt te zijn om hoogbegaafde leerlingen op cognitief vlak voldoende uitdaging te geven en een oriëntatie te bieden op een vervolgopleiding in de universitaire wereld. Ook het Stedelijk Gymnasium Haarlem beschrijft in zijn schoolplan dat leerlingen volgens het hoogbegaafdenbeleid onderwijsprogramma's kunnen volgen aan de universiteit van Leiden:

"Op het Stedelijk Gymnasium wordt speciale aandacht besteed aan zogeheten hoogbegaafde leerlingen. Aan de hand van het leerlingvolgsysteem van de basisschool wordt bekeken bij welke van deze leerlingen problemen te verwachten zijn omdat hun talenten op verschillende gebieden zich niet evenwichtig tot elkaar verhouden. Dikwijls gaan dergelijke leerlingen onderpresteren. De leerlingen bij wie dit inderdaad het geval is wordt professionele

hulp geboden. Overigens telt de school veel (zeer) getalenteerde leerlingen. In de onderbouw kunnen degenen die op school goed presteren deelnemen aan het verbredingsproject, waarbij zij de gelegenheid hebben tijdens schooltijd extra dingen te leren of speciale vaardigheden te ontwikkelen. Een en ander wordt in nauw overleg met de ouders geregeld. In de bovenbouw kan – in overleg met ouders en docenten – aan leerlingen die goede resultaten behalen en over een goede werkhouding beschikken verlof gegeven worden een aantal lessen per week te verzuimen. In de bovenbouw is er voor leerlingen de mogelijkheid deel te nemen aan een onderwijsprogramma van de universiteit van Leiden. Er zijn twee cursussen: LAPP-top, dat gedurende acht middagen wordt gegeven, en het Pre-University College, dat zich over twee jaar uitstrekt. Voor beide programma's is het aantal plaatsen beperkt en vindt een selectie plaats.”

Stedelijk Gymnasium Haarlem (Bron: schoolplan)

Het Christelijk College Nassau-Veluwe heeft ervoor gekozen een Talentcentrum op te zetten. Het Talentcentrum is een ruimte in de school waar leerlingen terecht kunnen voor maatwerk. Onderbouwleerlingen worden via de plusstroom opgeleid tot jonge onderzoekers en bovenbouwleerlingen nemen deel aan individuele trajecten. Leerlingen die actief zijn bij het Talentcentrum mogen onder leiding werken aan een (verrijking)taak die bij hen past. Leerlingen worden actief betrokken bij het opstellen van een goede verrijkingstaak. Op deze manier wordt de taak hun eigen, persoonlijke project. Leerlingen zijn hierdoor extra gemotiveerd de taak tot een goed einde te brengen. Zij worden daarbij gecoacht door een van de medewerkers van het Talentcentrum.

Differentiëren buiten de lessen

Alle bezochte scholen zijn het erover eens dat onderwijs op maat tot het beste resultaat leidt. Daarbij is het belangrijk dat docenten rekening houden met de verschillen tussen leerlingen en dat iedere leerling op passende wijze wordt gestimuleerd om het beste uit zichzelf te halen. Tijdens de les zouden de leerlingen zo veel mogelijk individueel bediend moeten worden, maar in de praktijk blijkt deze vorm van differentiatie vaak moeilijk haalbaar te zijn. Om toch iedere leerling een passende uitdaging te bieden, differentiëren de scholen vooral in hun onderwijsaanbod. Door leerlingen een gevarieerd keuzeaanbod te bieden, krijgen leerlingen de mogelijkheid om onderwijsprogramma's te volgen die het beste aansluiten bij hun cognitieve capaciteiten en andere talenten.

4.2.4 Zichtbaarheid van de resultaten talentontwikkeling

De algemene tendens op de bezochte scholen is dat aandacht wordt besteed aan het belonen van leerlingen die een bijzonder talent hebben en daardoor opvallende prestaties hebben geleverd. Voorbeelden hiervan zijn prijsuitreikingen aan leerlingen die een nationale olympiade, zoals de Wiskunde Olympiade, hebben gewonnen. Het CCNV kent het speldje van de 'orde van de visuil'. De visuil is het logo van de school. Dit speldje wordt uitgereikt aan leerlingen die extra activiteiten hebben verricht en zich bijzonder hebben onderscheiden in de school en daarbuiten. Ook het Graaf Huyn College reikt één keer per jaar haar eigen schoolprijs, de Graaf Huyn Award, uit aan een getalenteerde leerling. Verder probeert deze school de zesjescultuur bij leerlingen te doorbreken door aan leerlingen cum laude certificaten uit te reiken. Leerlingen die gemiddeld een acht of hoger hebben gehaald op hun rapport, worden zo extra in het zonnetje gezet. Op deze manier hoopt de school een cultuur te creëren waarin presteren mag en motiveert ze haar leerlingen om te streven naar hoge resultaten.

Ook voor andere prestaties is het uitreiken van certificaten een veelgebruikte manier om de talenten van leerlingen zichtbaar te maken. Zo krijgen leerlingen die al

onderwijs hebben gevolgd op de universiteit een bewijs van deelname in de vorm van een certificaat. Het Pallas Athene College hoopt daarnaast in de toekomst een bèta-excellentiecertificaat uit te reiken aan de leerlingen die een verzwaard bètaonderwijsprogramma hebben gevolgd. Verder reikt het Utrechts Stedelijk Gymnasium een testimonium uit in de vorm van een getuigschrift aan leerlingen die extra activiteiten op de school hebben gedaan. Ook reikt dit gymnasium 'cum laude'- en 'summa cum laude'-diploma's uit aan leerlingen die bijzonder goed hebben gepresteerd.

Verder reikt het CCNV een bewijs van deelname uit aan leerlingen die hebben deelgenomen aan een cursus didactische vaardigheden. Met dit bewijs op zak mogen bovenbouwleerlingen verrijkingslessen verzorgen voor leerlingen uit groep 8.

4.2.5 *Reflectie*

Talentontwikkeling op havo- en vwo-afdelingen is vooral gericht op het stimuleren van cognitief talent, wat niet betekent dat de scholen geen oog hebben voor andere vormen van talent. Hoogbegaafdheid wordt door de scholen gezien als een aparte vorm van talent. Scholen hebben hierbij aandacht voor passende cognitieve uitdagingen, het reduceren van faalangst en het voorkomen van onderpresteren.

De talentontwikkeling wordt vooral gekenmerkt door het aanbieden van een breed scala aan keuzemogelijkheden, flexibiliteit in onderwijsprogramma's en het compacten, verrijken en versnellen van leerstof. Daarnaast krijgen excellente leerlingen veelal de mogelijkheid om tijdens hun schoolperiode al modules te volgen in het hoger onderwijs of om buiten de les om aan vakoverstijgende projecten te werken.

De docent vervult een belangrijke rol als het gaat om het signaleren en stimuleren van de talenten van leerlingen. De deskundigheid en professionaliteit van docenten zijn hierbij belangrijk. Docenten moeten 'boven de stof' kunnen staan om de intelligente vragen van hoog- en meerbegaafde leerlingen te kunnen beantwoorden. Bovendien moeten zij in staat om de leerstof op verschillende manieren aan te bieden.

Het signaleren van hoogbegaafdheid speelt ook een prominente rol in vwo-afdelingen. Begaafdheidsprofiel scholen werken samen met het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek in Nijmegen om hoogbegaafdheid bij leerlingen te signaleren. Op basis van deze toetsen kunnen bijvoorbeeld ook onderpresterende leerlingen in beeld komen.

De prestaties van leerlingen worden vooral zichtbaar gemaakt door het uitreiken van certificaten en prijzen aan leerlingen die bijzondere prestaties hebben verricht.

4.3 Talentontwikkeling en lesobservaties

De inspectie heeft tijdens elk van de vijftien schoolbezoeken gemiddeld vier lessen bezocht en beoordeeld aan de hand van een observatiewijzer (zie bijlage VIII). De inspectie heeft de school verzocht om de lessen zelf aan te wijzen en lessituaties te laten zien die typerend zijn voor de aanpak van talentontwikkeling die de school hanteert.

Drie aandachtspunten stonden tijdens de lesbezoeken centraal:

- klassenmanagement en lesorganisatie;
- pedagogisch en didactisch handelen;
- differentiatie.

De inspectie heeft zeer verschillende lespraktijken gezien, waarbij in het vmbo het accent lag op workshops en in het havo/vwo op reguliere lessen. De drie aandachtspunten zijn hieronder uitgewerkt.

Klassenmanagement en lesorganisatie

Het klassenmanagement en de lesorganisatie waren in de meeste lessen (meer dan 90 procent) op orde. De lessen verliepen ordelijk en gestructureerd. De docenten brachten voldoende variatie aan in de opdrachten en betrokken de leerlingen actief bij de les. Er heerste een veilig en stimulerend leerklimaat.

Pedagogisch en didactisch handelen

Ook het pedagogisch en didactisch handelen van docenten was in de meeste lessen (95 procent) adequaat. Docenten gaven veelal heldere instructies en er was voldoende ruimte voor het stellen van vragen. Ook ligt het tempo waarin de lesstof tijdens de les wordt aangeboden hoog en is het enthousiasme waarmee docenten over hun vakgebied vertellen groot. Een mooi voorbeeld dat hierbij aansluit, is de observatie van een les biologie op een van de onderzochte scholen:

Beknopte beschrijving van een les biologie tijdens het schoolbezoek in het kader van talentontwikkeling:

De les voldeed aan de voorwaarden (klassenmanagement en klassenorganisatie). De docente gebruikte de leertijd efficiënt, de les verliep ordelijk en gestructureerd. Daarnaast was er veel didactische variatie in de les. De eerste helft van de les werd besteed aan klassikale uitleg met individuele begeleiding en zelfstandige verwerking. De andere leshelft stond in het teken van het presenteren van leerlingonderzoek.

Voorafgaand aan de les vertelde de docente dat ze het reguliere programma 'compact' aanbood aan de klas. Naast deze verplichte stof, die ter voorbereiding op het examenprogramma diende, had zij tijd over voor verdiepende onderwerpen en leerlingonderzoek (verdiepen en verrijken).

Voor de uitleg werd gebruikgemaakt van een digitaal bord en een mindmap. De docente stelde verdiepende en stimulerende vragen. Leerlingen werden uitdrukkelijk betrokken bij de uitleg, waardoor er interactie ontstond tussen leerlingen en docent. Leerlingen werden voor het bord uitgenodigd om extra uitleg te geven aan andere leerlingen.

Opvallend was het tempo waarin de uitleg en het leergesprek plaatsvonden. De leerlingen waren door de snelheid zeer actief betrokken bij de les. Na de instructie konden leerlingen zelfstandig aan het werk en had de docente tijd om in te gaan op de vragen van individuele leerlingen.

De tweede leshelft stond in het teken van de leerlingonderzoeken. Drie groepjes leerlingen kregen de ruimte om hun onderzoek te presenteren. In de voorafgaande weken hadden de leerlingen gewerkt aan het opzetten en uitvoeren van (wetenschappelijk) onderzoek. Voor de daadwerkelijke uitvoering van het onderzoek moesten ze de onderzoeksopzet met probleemstelling, deelvragen en methodiek bepalen. Dit legden ze in een werkboek vast. Het uiteindelijke onderzoek was in Artis Amsterdam uitgevoerd.

In een kort nagesprek met de leerlingen werd de zelfstandigheid waarmee ze de taak mochten

oppakken en de (relatieve) keuzevrijheid waarmee ze het onderwerp konden bepalen als leerzaam, uitdagend en motiverend ervaren.

De instructies van de docente gedurende de hele les kenmerkten zich door directheid en duidelijkheid op basis van wederzijds respect tussen docent en leerlingen.

(Bron: lesobservatie tijdens schoolbezoek)

Differentiatie

Over het derde aandachtspunt, 'differentiatie', constateert de inspectie het volgende. Slechts in ongeveer 25 procent van de lessen werd zichtbaar dat er actief gedifferentieerd werd in de klas. De differentiatie uitte zich in het feit dat niet iedereen dezelfde opdrachten maakte en dat een aantal leerlingen de mogelijkheid kreeg om de leerstof te compacten en te verrijken.

Zoals gezegd zijn alle bezochte scholen het erover eens dat onderwijs op maat tot het beste resultaat leidt, maar dat differentiatie in de lessen in de praktijk vaak moeilijk haalbaar blijkt te zijn. De docenten met wie de inspectie heeft gesproken geven hierover aan dat zij, om tegemoet te komen aan de talenten van de leerlingen en hun een passende uitdaging te bieden, vooral differentiëren in hun onderwijsaanbod. Door een gevarieerd keuzeaanbod krijgen leerlingen de mogelijkheid om onderwijsprogramma's te volgen die het beste aansluiten bij hun praktische of cognitieve capaciteiten of andere talenten. Ze krijgen dan bijvoorbeeld een op maat gesneden programma of kunnen onder schooltijd een apart programma volgen, zoals colleges aan een universiteit. 'Onderwijs op maat' vindt niet zozeer plaats in de klas, maar blijkt uit het totale onderwijsprogramma dat een leerling volgt.

In de gesprekken met de leraren bleek ook dat het verwachtingspatroon dat leerlingen een 'op maat gesneden' programma in de klas aangeboden kunnen krijgen, volgens hen niet realistisch en moeilijk uitvoerbaar is. Een leraar in het voortgezet onderwijs heeft gemiddeld 220 tot 260 leerlingen onder zijn of haar hoede en de contacttijd tussen leerling en leraar is gemiddeld twee à drie uur per week. Leraren gaven te kennen dat het probleem niet zozeer is dat de kennis en vaardigheden ontbreken om te kunnen differentiëren, maar dat de tijd en de gelegenheid ontbreekt. Het voortgezet onderwijs is door de contacttijd die leerling en leraar hebben, afgestemd op confectie en niet zozeer op individueel maatwerk.

5 Stimulerende en remmende factoren

"Het onderwijs is van oudsher bezig met benadrukken wat kinderen (nog) niet kunnen. Zo worden in repetities met een rode pen de fouten van de leerlingen aangestreept en worden ouders van leerlingen opgebeld, wanneer het niet goed gaat. Wij willen anders kijken naar onze leerlingen. Op Hofstad Mavo, een kleine school met 450 leerlingen, is veel oog voor de leerlingen en hun individuele talenten. Naast het examen, waarbij het vanzelfsprekend is dat leerlingen een diploma halen, willen wij de leerlingen meer bagage meegeven dan alleen feitenkennis, waardoor hun kansen in het vervolgonderwijs en de maatschappij toenemen."

Hofstad Mavo, Den Haag (Bron: voorbereidende vragenlijst)

In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *Welke stimulerende en remmende factoren spelen een rol bij talentontwikkeling op de scholen?* Deze vraag is gesteld tijdens de gesprekken die op de onderzochte scholen zijn gevoerd. De inhoud van dit hoofdstuk is gebaseerd op zowel deze gesprekken als het literatuuronderzoek en de indrukken van inspecteurs. Hieronder worden de factoren per thema gesproken.

5.1 Cultuur in de samenleving

In Nederland geldt al jaren het motto 'iedereen moet gelijke kansen krijgen'. In paragraaf 2.1 is dit al ter sprake gekomen. Aandacht voor de zwakkeren in onze samenleving en in het onderwijs is er volop, maar er is nog onvoldoende aandacht voor de getalenteerden. Het actieplan 'Beter Presteren' (zie paragraaf 2.2.4) is een van de initiatieven om in het onderwijs meer aandacht te genereren voor talent. In het actieplan worden scholen opgeroepen om een podium voor talent te creëren en leerlingen uit te dagen om het beste uit zichzelf te halen. Scholen die erin slagen om tot de beste scholen van Nederland te behoren, zullen worden beloond met het predicaat 'excellent'. De cultuur van 'gelijke monniken, gelijke kappen' lijkt hiermee enigszins te worden doorbroken. De aandacht voor talentontwikkeling in de politiek kan worden beschouwd als een stimulerende factor voor scholen om een cultuur te creëren waarin excelleren wordt beloond.

5.2 Het onderwijsstelsel

Vakken op meerdere niveaus volgen

Het Nederlandse onderwijsstelsel kent een vaste structuur met een onderscheid tussen verschillende onderwijssoorten, van vmbo tot gymnasium. Deze structuur geeft de leerlingen de mogelijkheid om te stapelen. Echter, het stelsel laat weinig ruimte voor leerlingen die vakken op verschillende niveaus willen volgen. Het is wel mogelijk om bijvoorbeeld eindexamen te doen op de havo en daarbij een of meerdere vakken op vwo-niveau te volgen, maar de leerling zal gewoon een havo-diploma krijgen. De scholen willen graag dat er meer mogelijkheden zouden zijn voor leerlingen om vakken op verschillende niveaus te volgen en daar ook een passende erkenning voor te krijgen, want de extra inspanning van een leerling en het benutten van aangeboord talent lonen op dit moment nog niet voldoende.

Flexibel en breed onderwijsprogramma

Binnen een onderwijssoort kan een school wel zelf zorgen voor een flexibel en breed onderwijsprogramma. Leerlingen moeten de mogelijkheid krijgen om te ontdekken

waar hun talenten liggen en zodra de leerling dit ontdekt heeft, is het de taak van de school om de leerling voldoende ruimte te geven om zijn of haar talenten verder te ontwikkelen. Zo zouden hoogbegaafde leerlingen voldoende uitdaging moeten krijgen. Dit kan bijvoorbeeld worden bereikt door deze leerlingen de mogelijkheid te geven leerstof te compacten en te verrijken en eventueel al onderwijsmodules in het vervolgonderwijs te volgen. Maar ook vmbo-leerlingen die ontdekken dat zij een groot praktisch talent hebben, moeten de mogelijkheid krijgen om hierin te excelleren. Een breed onderwijsaanbod wordt gezien als een stimulerende factor voor talentontwikkeling.

Wet- en regelgeving: vaste duur van vwo-opleiding

De wet lijkt aandacht voor talentontwikkeling niet te belemmeren, maar ook niet expliciet te stimuleren. Als belemmering ervaren sommige scholen de verplichte cursusduur van de opleiding. Met name de vwo-scholen geven aan dat ze zich bij het inrichten van leerroutes voor zeer begaafde leerlingen belemmerd voelen door de vastgestelde zesjarige duur van de vwo-opleiding. Het is immers niet toegestaan een vwo met een cursusduur van vijf jaar of korter in te richten. In de praktijk blijken er echter op het vwo begaafde leerlingen te zitten die het vwo-diploma in minder dan zes jaar kunnen behalen. Op individueel niveau is dat ook toegestaan, maar scholen mogen niet bij voorbaat een vier- of vijfjarige variant van het vwo voor een groep leerlingen inrichten.

Bekostiging

De remmende factor die de bezochte scholen het meest hebben genoemd betreft de bekostiging. Aandacht voor talentontwikkeling blijkt kostbaar, ook binnen de lumpsum financiering die scholen ontvangen. Voorbeelden van extra kosten zijn:

- speciale materialen die moeten worden aangeschaft voor bijvoorbeeld talentklassen muziek;
- docenten die extra tijd steken in het ontwikkelen van onderwijsmateriaal voor getalenteerde leerlingen;
- het inhuren van docenten van buitenaf, zoals een topkok voor kooklessen aan getalenteerde leerlingen of een wetenschapper die een lezing houdt om de cognitieve leerlingen extra uitdaging te bieden.

Geringe aandacht voor sociale opbrengsten en praktijkvakken

Talent is niet alleen terug te vinden in de cognitieve vakken. Er zijn ook leerlingen die opvallen door hun sociale talent. Scholen vinden dat er op dit moment nog te weinig aandacht is voor de sociale talenten van leerlingen. Ook binnen de inspectie is dit een punt van aandacht.

Daarnaast geven de vmbo-scholen aan dat ze graag zouden zien dat de inspectie meer oog heeft voor de opbrengsten van de praktische vakken. De opbrengsten van de reguliere vakken (zoals Nederlands, Engels en wiskunde) van de vmbo-scholen worden door de inspectie beoordeeld en op de opbrengstenkaart geplaatst. De gemiddelde cijfers op de centraal praktische eindexamens worden daarentegen niet vermeld, terwijl vmbo-scholen (basis- en kaderberoepsgerichte leerweg) juist het praktisch talent van leerlingen ontdekken en stimuleren.

5.3 De inrichting van het onderwijs op scholen

Uit de schoolbezoeken is gebleken dat een aantal factoren die bij de inrichting van het onderwijs behoren, een stimulerende werking hebben op talentontwikkeling.

Schoolbrede visie en aanpak op talentontwikkeling

Uit het rapport *Uitblinken op alle niveaus* van het IVA te Tilburg (2009) is reeds het belang van een schoolbrede visie benadrukt als factor om een succesvol initiatief voor talentontwikkeling te laten slagen. Een schoolbrede visie op talentontwikkeling maakt het mogelijk om een breed draagvlak te creëren onder docenten en andere personeelsleden op de school. Uit de schoolbezoeken, de websiteanalyses en de gesprekken met onderzoekers is gebleken dat scholen het belang van een schoolbrede visie op talent en talentontwikkeling onderstrepen, maar dat in veel gevallen deze visie nog niet is vastgelegd in beleidsdocumenten.

Een initiatief voor talentontwikkeling is vaak het product van een enkele enthousiaste docent. Om de continuïteit van het initiatief te waarborgen wanneer die docent de school verlaat en om draagvlak te creëren bij het management en andere docenten, is het van belang dat er een schoolbrede aanpak van talentontwikkeling wordt ontwikkeld die verder reikt dan het initiatief van de enkele enthousiasteling. Wederom is het daarom belangrijk om de aanpak van talentontwikkeling die de school heeft gekozen te borgen in beleidsdocumenten.

Adequate schoolorganisatie

Het organiseren en inplannen van onderwijsonderdelen naast het reguliere onderwijsprogramma vereist een adequate schoolorganisatie. Hiermee wordt onder meer bedoeld dat er een plek in het rooster wordt gemaakt, dat benodigde faciliteiten aanwezig zijn en dat er duidelijk is gemaakt bij wie de verantwoordelijkheid ligt voor de programmaonderdelen die buiten het reguliere programma vallen.

Docenten zullen ook binnen hun taakstelling ruimte moeten krijgen van de directie om nieuwe onderwijsonderdelen te ontwerpen of getalenteerde leerlingen te kunnen begeleiden. Daarnaast zal er in de taakstelling van docenten ruimte moeten zijn voor professionaliseringsactiviteiten en scholing, zodat docenten in staat zijn om talenten van leerlingen te signaleren en verder te stimuleren.

Schoolcultuur voor presteren en excelleren

De school moet uitstralen dat presteren en excelleren mag en dat de bijzondere prestaties die leerlingen leveren zichtbaar worden gewaardeerd. Zoals minister Van Bijsterveldt aangeeft in haar actieplan 'Beter Presteren' (2011), moeten scholen een podium voor talent hebben. De Graaf Huyn Award van het Graaf Huyn College in Geleen is hier een voorbeeld van, net zoals het motiveren van leerlingen om hun talenten te laten zien tijdens nationale wedstrijden.

Niet alleen de zichtbaarheid van talent draagt bij aan een schoolcultuur waarin presteren mag, maar ook het volop bieden van mogelijkheden aan leerlingen om te excelleren in verschillende vakgebieden. Een school waarin excelleren wordt gestimuleerd, stemt haar onderwijsprogramma's hier ook op af en biedt leerlingen dus voldoende ruimte om te kiezen voor een onderwijsprogramma waarin zij hun talent kunnen ontwikkelen. Voorbeelden hiervan zijn het versterkt talenonderwijs, het Technasium en de mogelijkheid om onderwijsmodules te volgen in het vervolgonderwijs. *Samenwerken met externe partijen en aansluiten bij netwerken* Onderwijsprogramma's die aansluiten bij de talenten van leerlingen worden in sommige situaties ontworpen en/of begeleid door externe partijen. Zo worden Begaafdheidsprofiel scholen begeleid door het CPS en begeleidt de Stichting Technasium scholen bij het opzetten van een Technasium-afdeling binnen de school. Bovendien hebben scholen de mogelijkheid om zich aan te sluiten bij landelijke netwerken die zich inzetten voor de talentontwikkeling van leerlingen op een specifiek gebied. Zo bestaat er het netwerk van Universumscholen dat zich inzet

voor bèta-onderwijs en het netwerk van Sport Accentscholen dat zich richt op de sportieve talenten op een school.

Met name in het vmbo kan een samenwerking met het bedrijfsleven leerlingen de kans geven om hun talenten te ontdekken en te stimuleren. Een voorbeeld hiervan is Het Hooghuis, locatie Oss-Stadion, dat op de talentcampus samenwerkt met bedrijven waarbinnen de leerlingen werkervaringen kunnen opdoen en hun talenten verder kunnen ontdekken en ontplooiën.

5.4 Het didactisch handelen van docenten

Docenten vervullen een belangrijke rol als het gaat om het herkennen en ontwikkelen van de talenten van leerlingen. Een goede pedagogisch-didactische relatie met de leerlingen helpt hen om de leerlingen persoonlijk te leren kennen. Met name in het vmbo speelt het stimuleren van het zelfvertrouwen van de leerling een grote rol bij de talentontwikkeling. Een goede relatie tussen leerling en docent kan ervoor zorgen dat een leerling durft te laten zien waarin hij of zij goed is. De leerling kan dan ook een gesprek aangaan met de docent over de mogelijkheden zijn of haar talent verder te ontwikkelen.

De inspecteurs hebben waargenomen dat, naast een goede relatie tussen docent en leerling, een gevarieerd aanbod van leerstof binnen een les ook een stimulerende werking heeft op talentontwikkeling. Een docent moet in staat zijn om de leerstof op verschillende manieren aan te bieden, zodat leerlingen meer onderwijs op maat kunnen krijgen.

Voor docenten die lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen geldt dat zij in staat moeten zijn om hun leerstof te kunnen compacten en te verrijken. Uit de docentgesprekken blijkt dat in de huidige docentenopleidingen niet of nauwelijks aandacht besteed wordt aan talentontwikkeling bij leerlingen en het lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen.

Een stimulerende factor op docentniveau is de deskundigheid in het vakgebied. Dit is een voorwaarde om met name zeer cognitief getalenteerde leerlingen voldoende uitdaging te kunnen bieden. Docenten moeten 'boven de stof staan' om de intelligente vragen van deze groep leerlingen te kunnen beantwoorden. Bovendien moeten zij in staat zijn om 'snelle' lessen te geven, dat wil zeggen, lessen met een variëteit aan werkvormen en een afwisseling van onderwerpen.

Verder is in de gesprekken op de vmbo-vestigingen benadrukt dat goede vakdocenten cruciaal zijn om de praktische talenten van leerlingen te ontdekken en de getalenteerde leerlingen voldoende uitdaging te kunnen bieden in de praktijkvakken. Het gebrek aan goede vakdocenten blijkt een remmende factor voor talentontwikkeling te zijn.

5.5 Omgevingsfactoren

Overdracht vanuit basisonderwijs en naar het vervolgonderwijs

Om de talenten van leerlingen optimaal te kunnen ontwikkelen zou er ook op dit gebied een overdracht moeten zijn tussen het primair onderwijs, het secundair onderwijs en het vervolgonderwijs. Echter, in de praktijk is deze verbinding nog nauwelijks te vinden. Het dossieronderzoek op de scholen heeft het beeld opgeleverd dat er in het onderwijskundig rapport voornamelijk informatie wordt overgedragen over de zwaktes van leerlingen, terwijl er nauwelijks aandacht wordt besteed aan de sterke kanten of de talenten van leerlingen. De scholen in het

voortgezet onderwijs zouden graag zien dat er bij de overdracht van leerlingen meer wordt geschreven over de vakken waarin leerlingen uitblinken, zodat de scholen dit nog verder kunnen ontwikkelen in de middelbareschoolloopbaan van deze leerlingen.

Daarnaast vinden vo-scholen het remmend voor de talentontwikkeling van hun leerlingen dat de extra inspanningen die getalenteerde leerlingen hebben verricht in het voorgezet onderwijs niet of nauwelijks worden erkend in het vervolgonderwijs. Het Pallas Athene College spant zich in om leerlingen die een verzaamd bètaprogramma hebben gevolgd een bèta-excellentiecertificaat toe te kennen. Dit biedt hun wellicht de mogelijkheid om op de universiteit in te stromen in het honoursprogramma dat daar wordt aangeboden aan getalenteerde leerlingen.

Ouderbetrokkenheid

Positief, opbouwend en wederzijds contact tussen school en ouders en de betrokkenheid van ouders bij de school werden als stimulerende factoren genoemd tijdens de schoolbezoeken. Ouders kunnen namelijk een belangrijke rol spelen bij het signaleren van de talenten van leerlingen, omdat zij vaak goed kunnen aangeven wat de sterke kanten van hun kinderen zijn.

6 Toezicht en talentontwikkeling

In dit themaonderzoek is op veertien scholen een verkennend onderzoek gedaan naar talentontwikkeling. Dit heeft een globaal beeld opgeleverd over de manier waarop er op deze scholen aandacht wordt besteed aan talentontwikkeling. Op basis van dit onderzoek kunnen echter geen landelijke conclusies getrokken worden.

In dit hoofdstuk wordt de laatste deelvraag beantwoord: *'In hoeverre kan de inspectie in haar toezicht talentontwikkeling zichtbaar maken?'*

Op dit moment heeft talentontwikkeling nog geen expliciete plek gekregen in het toezicht van de onderwijsinspectie. Echter, de inspectie ziet wel een aantal mogelijkheden om talentontwikkeling te integreren in het toezicht.

Talentontwikkeling in het waarderingskader voor voortgezet onderwijs
Talentontwikkeling zal in de toekomst een plek krijgen in het toezicht dat de inspectie houdt op scholen in het voortgezet onderwijs. De inspectie maakt hierbij een onderscheid tussen risicogericht toezicht, themaonderzoeken en onderzoeken in het kader van het onderwijsverslag.

Risicogericht toezicht houdt in dat de inspectie ieder jaar op basis van opbrengstgegevens (leerresultaten) en signalen vanuit de media en/of ouders vaststelt of er op een school aanwijsbare risico's zijn die de kwaliteit van het onderwijs beïnvloeden. Om vast te kunnen stellen of de risico's inderdaad de kwaliteit van het onderwijs op de school beïnvloeden, voert de inspectie een schoolonderzoek uit. Een waarderingskader, vastgesteld na overleg met het onderwijsveld, zorgt ervoor dat elke inspecteur hetzelfde te werk gaat. In het waarderingskader is vastgelegd waar de inspectie naar kijkt en wanneer de kwaliteit van het onderwijs voldoende is.

Naast risicogericht toezicht, houdt de inspectie ook themaonderzoeken en onderzoeken in het kader van het onderwijsverslag. Dit betekent dat iedere school ten minste één keer in de vier jaar wordt bezocht door de inspectie, ook wanneer er geen sprake is van aanwijsbare risico's. Ook bij deze schoolonderzoeken kan talentontwikkeling onderwerp van onderzoek zijn.

De inspectie wil benadrukken dat zij er niet alleen op wil toezien dat scholen aandacht hebben voor specifieke talentontwikkeling; het stimuleren van manifeste cognitieve toptalenten, die in de hogere niveaus van het onderwijs functioneren. Ook de basis van brede talentontwikkeling verdient aandacht.

Daarom zullen in het toezicht twee lijnen zichtbaar zijn, die de basis van dit rapport vormen. Ten eerste erop toezien dat scholen oog hebben voor de latente talenten van alle leerlingen middels brede talentontwikkeling. De vraag is dan of de scholen, gegeven het feit dat hun opbrengsten voldoende zijn, inderdaad het maximale uit de leerlingen halen.

Daarnaast zal de inspectie erop toezien dat scholen aandacht hebben voor de cognitief zeer begaafde en hoogbegaafde leerlingen. Er zal gekeken moeten worden of scholen excellente leerlingen een aangepast onderwijsaanbod kunnen bieden met voldoende uitdaging en of deze zeer getalenteerde leerlingen de zorg en passende begeleiding krijgen die ze nodig hebben.

Talentontwikkeling zullen we opnemen in het waarderingskader (risicogericht toezicht) voor voortgezet onderwijs. Zo kan een school beoordeeld worden op de zorg en begeleiding van getalenteerde leerlingen, daarnaast is het wellicht mogelijk om te kijken in hoeverre het onderwijsaanbod van de school passend is voor getalenteerde leerlingen die extra uitdaging behoeven. Verder is het denkbaar dat er in het waarderingskader meer aandacht kan worden besteed aan de sociale opbrengsten van een school, zodat scholen ook gestimuleerd worden om de talenten op andere terreinen dan alleen het cognitieve te stimuleren.

Het toezicht van de inspectie zal zich met name richten op talentontwikkeling in kwalitatieve zin, dat wil zeggen de manier waarop scholen talentontwikkeling hebben vormgegeven in hun schoolbeleid en aanpak.

In de toekomst wordt het voor de inspectie wel mogelijk om een landelijk beeld te krijgen van talentontwikkeling door de leerwinst die leerlingen behalen in beeld te brengen en ook te relateren aan de toegevoegde waarde van een school. Hierbij is de vergelijking met scholen in soortgelijke situaties van belang, maar is ook de samenhang met het al dan niet aanwezig zijn van een ambitieuze leercultuur en de aandacht voor talentontwikkeling op een school interessant. De eerdergenoemde leerwinstmaten kunnen daarbij een rol gaan spelen.

Talentontwikkeling en het predicaat 'excellent'

Op dit moment is de inspectie betrokken bij de wens van het kabinet om het predicaat 'excellent' aan de beste scholen toe te kennen. In onze ogen is een excellente school ook een school die de talenten van leerlingen weet te vinden en haar leerlingen de kans geeft om hun talenten optimaal te kunnen ontwikkelen. De mate van aandacht voor talentontwikkeling en de aanpak hiervan zou daarom een belangrijke rol moeten spelen bij het toekennen van het predicaat 'excellent'.

7 **Beschouwing**

Dit inventariserend onderzoek naar talentontwikkeling geeft geen landelijk en representatief beeld, maar de inspectie wil de bevindingen meegeven om scholen te stimuleren het latente talent van de leerlingen te ontdekken en te streven naar excellentie.

Op basis van de bevindingen van dit themaonderzoek benadrukt de inspectie het belang van talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs. De inspectie heeft gezien dat er op scholen die expliciet aandacht besteden aan talentontwikkeling en inspanningen verrichten om talenten van leerlingen zowel te ontdekken als te stimuleren, er een ambitieuze leercultuur ontstaat waarin excelleren normaler wordt. De leerlingen voelen zich gestimuleerd om hun best te doen en merken dat zij niet alleen worden beoordeeld op wat ze niet kunnen, maar dat er juist ook volop aandacht is voor dat waar ze goed in zijn en waar ze nog beter in kunnen worden. Dit levert voor de leerlingen een verhoogde motivatie om te leren en hun plezier in het onderwijs op school neemt toe.

De aandacht voor talentontwikkeling en excelleren is de laatste jaren gegroeid, maar nog lang niet alle scholen hebben expliciete aandacht voor talentontwikkeling. Talentontwikkeling zou een vanzelfsprekend onderdeel van het schoolbeleid moeten zijn, omdat het past binnen "gewoon goed" onderwijs. Op verschillende niveaus binnen een school kan er gestreefd worden naar passende uitdagingen voor zowel docenten als leerlingen, opdat talentontwikkeling onderdeel wordt van de schoolcultuur. Daarbij gaat het zowel om de aandacht voor de brede talentontwikkeling van leerlingen, als voor het stimuleren van cognitief toptalent. Dit laatste geldt met name voor havo- en vwo-afdelingen.

De inspectie brengt de volgende punten ter overweging naar voren.

Talentontwikkeling in het strategisch beleid

Scholen kunnen talentontwikkeling opnemen in hun strategisch beleid. Daarin ligt de uitnodiging om na te denken over talentontwikkeling, hun visie op talent vorm te geven en hun aanpak te beschrijven waarin ze aangeven welke doelen en ambities ze nastreven. Havo- en vwo-scholen kunnen daarbij ook vastleggen hoe ze hun cognitief getalenteerde leerlingen meer ruimte, mogelijkheden en uitdagingen bieden om toppresteerders te worden.

De volgende onderwerpen kunnen een plek te krijgen in het strategisch beleid ten aanzien van talentontwikkeling:

- visie, doelen en aanpak;
- breed en flexibel onderwijsaanbod;
- maatwerk;
- professionaliseringsactiviteiten voor docenten;
- belonen van extra inspanningen van zowel leerlingen als docenten.

Wanneer de school in haar strategisch beleid aandacht heeft voor talentontwikkeling, kan dit voor docenten een stimulans zijn om ook in de les meer aandacht voor talentontwikkeling te hebben.

Docentvaardigheden

Op de bezochte scholen is zichtbaar geworden dat docenten een cruciale rol spelen in het ontdekken en stimuleren van de talenten van hun leerlingen. Docenten handelen veelal op basis van gevoel en ervaring, en geven aan dat er in hun opleiding weinig tot geen aandacht is besteed aan expliciete talentontwikkeling. Om het ontdekken en stimuleren van talent meer aandacht te geven, zou in de docentenopleiding het thema talentontwikkeling een plek moeten krijgen. Daarbij is het van belang om de verbinding te maken met opbrengstgericht werken, zodat (toekomstige) docenten in staat zijn het maximale uit leerlingen te halen.

Uitmunten klassenmanagement speelt een belangrijke rol bij talentontwikkeling. Hiermee wordt bedoeld dat een docent in staat is om een ordelijk leerklimaat in alle klassen te creëren en niet alleen aandacht te schenken aan (individuele) leerlingen met leerachterstanden of problemen en aan getalenteerde leerlingen, maar dat hij of zij ook oog heeft voor de latente talenten van leerlingen en hen de kans geeft deze talenten te ontwikkelen. Zo raakt een ambitieuze leercultuur alle leerlingen.

Om de cognitief getalenteerde leerlingen voldoende uitdaging te bieden moeten docenten in staat zijn om de leerstof op verschillende manieren aan te bieden. Het compacten, verrijken en verbreden van de leerstof is een manier om de meer cognitief begaafde leerlingen voldoende uitdaging te kunnen bieden en om te voorkomen dat deze leerlingen zich gaan vervelen in de les wat mogelijk tot onderpresteren leidt.

Wettelijke basis: talent en wet

In de huidige wet op het voortgezet onderwijs (WVO) is er geen expliciete aandacht voor talentontwikkeling. De wet staat talentontwikkeling niet in de weg, maar stimuleert scholen ook niet expliciet om aandacht voor talentontwikkeling te hebben. Zo is er in de wet wel een artikel (6c) is opgenomen waarin scholen worden opgeroepen om achterstanden te bestrijden. Een vergelijkbaar artikel dat scholen verplicht om extra uitdagingen te creëren voor de meer cognitief begaafde leerlingen ontbreekt. Zo blijft de opdracht aan scholen impliciet, als onderdeel van opvattingen over goed onderwijs.

De reeds bestaande mogelijkheid om vakken op een hoger niveau te kunnen kiezen binnen het vmbo en havo kan een krachtige impuls krijgen wanneer er meer ruimte in de regelgeving ontstaat voor scholen om organisatie en cursusduur onderling meer op elkaar af te stemmen. Ook zou de overheid de keuze van vakken op hoger niveau binnen vmbo en havo moeten honoreren binnen vervolgopleidingen. Voor vwo bestaat de mogelijkheid om vakken op een hoger niveau te kiezen niet. Hier zou de mogelijkheid overwogen kunnen worden om 'CE-plusexamens' af te leggen in een vak. Het plusdeel heeft dan betrekking op stof die deel uitmaakt van het curriculum in het hoger onderwijs en geeft daarom zicht op vrijstellingsmogelijkheden.

Meer aandacht voor cognitief en praktisch talent in het vmbo

De samenleving vraagt om praktisch/technisch personeel. In de vmbo basis- en kaderopleidingen zouden daarom, meer dan nu het geval is, leerlingen de mogelijkheid moeten krijgen om te ontdekken waar hun talenten liggen op praktisch gebied, zodat ze opgeleid worden tot een nieuwe generatie van getalenteerde vakmensen. Dit wordt versterkt door vanaf het eerste leerjaar het beroeps- en opleidingsperspectief in het curriculum aan bod te laten komen. En dan gaat het zowel om verankering in de loopbaanoriëntatie als om de ruimte en praktisch ingestoken aandacht die er wordt besteed aan praktische sectororiëntatie (pso),

zodat de leerlingen vanaf de eerste klas kennismaken met de vele aspecten van het werken in de verschillende beroepen en bedrijven waar ze eventueel aan het werk gaan om zo een reëel beroepsbeeld te creëren.

Naast aandacht voor de praktische talenten, dient er in het vmbo, ook aandacht te zijn voor de cognitieve talenten van leerlingen. Met name in de theoretische leerweg van het vmbo dient een leerling zicht te krijgen op de mogelijkheid om door de stromen naar de havo.

Meer aandacht voor cognitief talent in het vwo

In het vwo is meer aandacht voor de toppresteerders van groot belang. Met name de hoogbegaafde leerlingen dienen voldoende uitdaging te krijgen door een onderwijsprogramma te volgen dat past bij hun sterk ontwikkelende cognitieve capaciteiten. Docenten zouden in staat moeten zijn om de leerstof te compacten, verdiepen en de verbreden; een deel van de docenten zou zich wellicht kunnen specialiseren op het ontwikkelen en aanbieden van onderwijs aan zeer begaafde leerlingen. Bovendien zouden de cognitief begaafde leerlingen de mogelijkheid kunnen krijgen om colleges in het hoger onderwijs te volgen. Een individueel leertraject speelt hierbij een belangrijke rol. Om de prestaties van deze leerlingen te waarderen en te beoordelen zou het mogelijk gemaakt moeten worden om CE-plusexamens af te leggen. Kortom flexibiliteit en ruimte in onderwijsprogramma's en -organisaties, in examens en in onderwijstijd zijn nodig om leerlingen die cognitief getalenteerd zijn de mogelijkheid te geven om hun talenten verder te ontplooiën.

Extra resultaten moeten lonen

Om een ambitieuze leercultuur te creëren, zou er in onderwijs ook aandacht moeten zijn voor het belonen van extra of extra goede resultaten. En dit geldt niet alleen voor de leerlingen; ook in het personeelsbeleid van een school en het toekomstige beleid voor excellente scholen, komt dit tot uitdrukking.

Extra inspanningen voor de leerling zouden beloond kunnen worden door:

- de bijzonder geleverde prestaties expliciet zichtbaar te maken, bijvoorbeeld met certificaten;
- een passende erkenning te geven als leerlingen vakken afsluiten op een hoger niveau;
- vrijstellingen te verlenen voor vervolgopleidingen en kortere leertrajecten.

Maatschappelijk gezien zou talentontwikkeling en ambitie meer gestimuleerd kunnen worden door het uitbreiden van landelijke vakwedstrijden, zoals Skill Talents en Olympiades. Ook zou er meer bekendheid gegeven kunnen worden aan talent door het uitreiken van prijzen.

8 Bibliografie

Bakken, J., Kat, M., Rovers, M., Schilt-Mil, T. & Vijfeijken, M. van (2009). *Uitblinken op alle niveaus. Een verkenning van good practices op het gebied van talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs*. Tilburg: IVA.

CPB (2007). *Excellence for productivity?* Den Haag: CPB.

Groensmit, M.J.M.E. & Marmeren-Schoehuizen, G.M.M. (2001). *Het POP-Project. Persoonlijk Ontwikkelingsplan. Begeleiding voor onderpresteerders*. Nijmegen: Stedelijk Gymnasium Nijmegen.

Heek, F. van (1968). *Het verborgen talent. Milieu, schoolkeuze en schoolgeschiktheid*. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.

Jolles, J. (2010). *Ellis en het verbreinen. Over hersenen, gedrag en educatie*. Amsterdam: Neuropsych Publishers.

Kat, M., Ries, K. de & Schilt-Mol, T. (2009). *Landelijk overzicht initiatieven talentontwikkeling*. Tilburg: IVA.

Marzano, J.R. (2007). *Wat werkt op school. Research in actie*. Middelburg: Bazalt.

Onderwijsraad (2007). *Doorstroom en talentontwikkeling. Onderwijs voor 12-18-jarigen. Verkenning*. Den Haag: Onderwijsraad.

Ministerie van OCW (2011). *Actieplan Beter Presteren*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

OECD (2010). *Resultaten PISA-2009. Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen*. Arnhem: Cito.

Sligte, H., Bulterman-Bos, J. & Huizinga, M. (2009). *Maatwerk voor Latente Talenten? Uitblinken op alle niveaus*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Visscher, C. (2008). *Jeugdsport: leren en presteren. Over motoriek, cognitie, tijd, kwaliteit en effectiviteit*. Oratie. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

VO-raad (2007). *Kwaliteitsagenda Voortgezet Onderwijs. Tekenen voor kwaliteit. Afspraken voor een beter voortgezet onderwijs 2008-2011*. Utrecht: VO-raad.

VO-raad (2010). *Ruimte voor ieders talent. VO-investeringsagenda 2011-2015*. Utrecht: VO-raad.

VO-raad (2011). Gedegen onderzoek verschillen jongens/meisjes nodig. Nieuwsbericht op www.vo-raad.nl (24 augustus 2011).

Weenink, D. (2005). *Upper middle-class resources of power in the education arena. Dutch elite schools in an age of globalization*. Amsterdam: University of Amsterdam.

Bijlage I: talent en talentontwikkeling in de literatuur

'Een langzaam groeiende boom kan uiteindelijk de hoogste boom worden.'

(Jolles, 2010: 64)

Het huidige kabinet heeft de wens om de Nederlandse economie tot de mondiale top vijf van kenniseconomieën te laten behoren. Om deze wens te realiseren is het noodzakelijk alle talenten in het onderwijs te benutten en de zesjescultuur voorbij te streven. De vraag is nu, wat kunnen scholen in het voortgezet onderwijs doen om de talenten van leerlingen te ontdekken en optimaal te ontwikkelen?

In deze literatuurbespreking wordt een overzicht gegeven van enkele relevante onderzoeken naar talentontwikkeling. De deelvraag die hierbij aansluit, luidt:

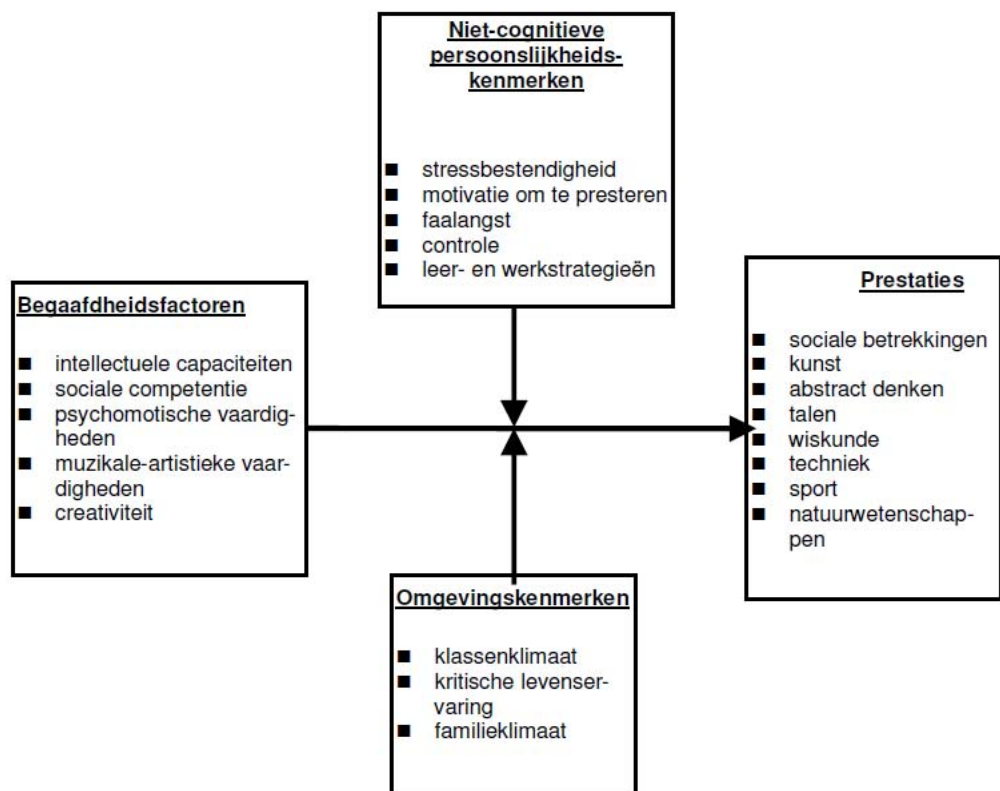
'Wat wordt in de literatuur verstaan onder talent en talentontwikkeling?'

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zijn er zowel publicaties geraadpleegd die talent en talentontwikkeling benaderen vanuit een theoretische hoek, als publicaties die gebaseerd zijn op de onderwijspraktijk.

Over talent en talentontwikkeling: wat is talent?

Het woord 'talent' laat zich niet eenvoudig vatten in een eenduidige betekenis. We kunnen het er over eens zijn dat wanneer iemand talent heeft, hij of zij uitblinkt op een bepaald gebied ten opzichte van anderen. Er is sprake van talent wanneer iemand opvallend betere prestaties levert dan de middenmoot, dan de referentiegroep. Daarnaast kunnen we aannemen dat mensen over meerdere talenten kunnen beschikken.

Het is moeilijk consensus te bereiken over het vraagstuk in hoeverre talent aangeboren of aangeleerd is. Het model van Heller (1992, In: Sligte, Bulterman & Huizinga, 2009: 24-48) geeft ons hierover meer inzicht en laat zien dat zowel erfelijkheid, als omgevingsfactoren een rol spelen. Heller heeft op basis van een longitudinaal onderzoek een overzicht gemaakt van factoren die bijdragen aan het ontwikkelen van talent. Hieronder wordt het model kort toegelicht.

Figuur 1: Munich model of Giftedness and Talent (Heller, 1992. Uit: IVA Uitblinken op alle niveaus, 2009:11)

In het model worden vier takken onderscheiden. De begaafdheidsfactoren geven een overzicht van de gebieden waarin mensen aanleg voor talent kunnen hebben. De gebieden sluiten elkaar niet uit, d.w.z. individuen kunnen op meerdere gebieden aanleg hebben voor talent. Of de aanleg daadwerkelijk uitmondt in een talent, hangt af van de niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken en de omgevingsfactoren. Een combinatie van deze drie takken leiden uiteindelijk tot prestaties. Of deze prestaties gemeten kunnen worden als talent, hangt af van de kwaliteit van deze prestaties.

Het model van Heller is gebaseerd op de theorie van meervoudige intelligenties van Gardner (1983. In: IVA, 2009: 12-13). Heller laat bij zijn overzicht van begaafdheidsfactoren zien dat niet alleen cognitieve intelligentie een rol speelt bij talentontwikkeling, maar ook de andere vormen van intelligentie die Gardner heeft geformuleerd:

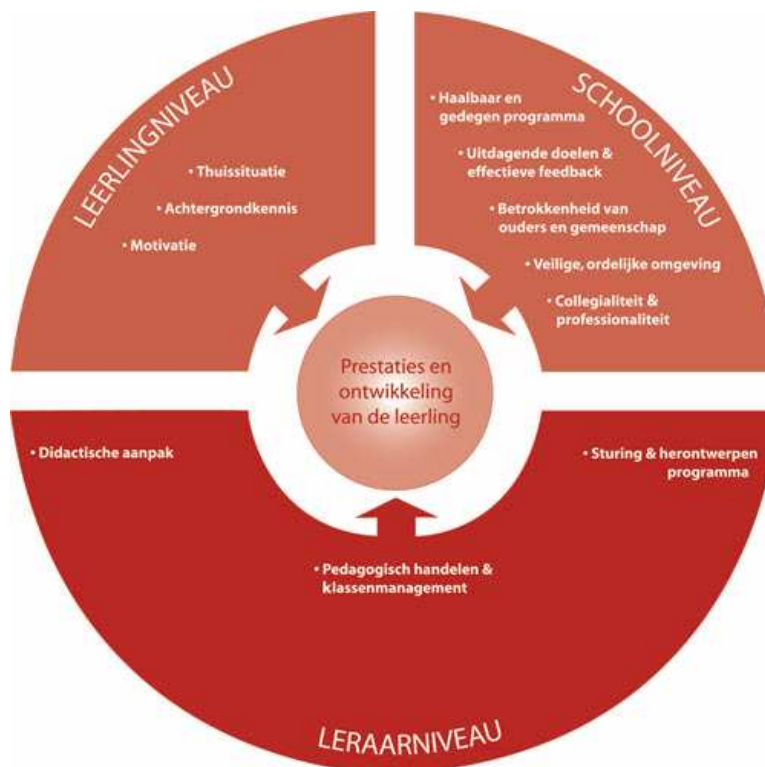
- verbaal-linguïstische intelligentie (luisteren, spreken, lezen, schrijven, coderen en decoderen van taal)
- logisch-mathematische intelligentie (probleem oplossen, redeneren, logica, rekenen en wiskunde)
- visueel-ruimtelijke intelligentie (navigeren, ontwerpen, architectuur, schilderen, beeldhouwen, inrichten, decoderen)
- muzikaal-ritmische intelligentie (componeren, optreden, waarderen en herkennen van muziek, patronen herkennen)
- lichamenlijk-kinesthetische intelligentie (sportieve vaardigheden, dans, lichaamstaal, toneel, handig/ambachtelijk bezig zijn)

- naturalistische intelligentie (onderscheiden, herkennen, gedetailleerd observeren, categoriseren, verzamelen, samenhangende gehele onderscheiden, 'groene vingers', dieren verzorgen)
- interpersoonlijke intelligentie (empathie, organiseren en leiden van groepen, relaties kunnen aangaan en onderhouden, conflictoplossing, teamwerk)
- intrapersoonlijke intelligentie (reflectie, zelfkennis, zelfsturend, doelen stellen, plannen maken, evaluatie, bewust van waarden en normen)

Om talent in al zijn hoedanigheden te stimuleren in het onderwijs, is het dus van belang dat er niet alleen aandacht wordt besteed aan cognitieve vaardigheden, maar ook aan de vaardigheden die samenhangen met de andere bovengenoemde intelligentiegebieden.

Talentontwikkeling op leerling-, leraar- en schoolniveau

Om talenten optimaal te kunnen ontplooiën, benadrukt Marzano (2007) dat niet alleen een beroep gedaan kan worden op de leerling zelf, maar dat ook docenten en de school als geheel hierbij betrokken zijn. Marzano heeft op basis van een meta-analyse van onderwijsonderzoek in Canada, Amerika en Europa, waaronder ook Nederland, elf factoren benoemd die een positieve invloed hebben op de leerprestaties van leerlingen. Figuur 2 geeft een overzicht van de verschillende factoren per niveau.

Figuur 2: Model van Marzano: factoren die een positieve invloed hebben op de leerprestaties (2007: 8)

Leerlingniveau

Op het niveau van de leerling spelen drie factoren een rol in het beïnvloeden van schoolsucces. De achtergrondkenmerken van leerlingen blijken de belangrijkste voorspeller te zijn voor schoolsucces. Helaas zijn deze kenmerken door de school nauwelijks te beïnvloeden (Marzano, 2007:117). Toch is Marzano van mening dat negatieve achtergrondkenmerken met behulp van interventies vanuit de school beïnvloed kunnen worden.

Uit veel onderzoeken blijkt dat het sociaal economisch milieu (SEM) waaruit een leerling komt de belangrijkste parameter is voor de schoolprestaties van leerlingen. De thuissituatie, een van de onderdelen van het SEM, is beïnvloedbaar door de school. De thuissituatie is door Marzano opgesplitst in de volgende onderdelen:

- communicatie over de school: interesse van de ouders over het schoolwerk van de kinderen en de communicatie daarover;
- supervisie: toezicht op het gedrag van de kinderen;
- opvoedstijl: een democratische opvoedstijl blijkt de leerprestaties van de leerlingen het beste te ondersteunen.

Marzano (2007: 124) adviseert scholen om gratis trainingen aan te bieden voor ouders waarin het belang van de bovenstaande drie aspecten van een geschikte thuissituatie voor leerlingen onder de aandacht worden gebracht.

Naast de factor thuissituatie wordt door Marzano ook het belang onderstreept van de achtergrondkennis van de leerlingen. Met achtergrondkennis wordt de intelligentie van leerlingen bedoeld, waarbij hij een onderscheid maakt tussen '*gekristalliseerde intelligentie*' (kennis van feiten, generalisaties en principes) en '*vloeiende intelligentie*' (abstract redeneren, capaciteit en efficiëntie van het werkgeheugen). Een hoge vloeiende intelligentie, maakt het makkelijker om gekristalliseerde intelligentie te verwerven. Een lage gekristalliseerde intelligentie hoeft niet altijd gepaard te gaan met een lage vloeiende intelligentie. Wanneer iemand een hoge vloeiende intelligentie heeft, maar over een lage gekristalliseerde intelligentie beschikt, kan dit betekenen dat hij of zij te weinig mogelijkheden heeft gehad om zijn gekristalliseerde intelligentie te vergroten; met andere woorden iemand heeft nog te weinig ervaringen opgedaan. Dit laatstgenoemde is beïnvloedbaar door de school via een directe (het organiseren van buitenschoolse activiteiten of mentorschap inrichten met volwassenen uit de samenleving) en indirecte benadering (de woordenschat van leerlingen vergroten).

Naast de thuissituatie en achtergrondkennis is motivatie de derde invloedrijke factor op leerlingniveau. Motivatie kan beschreven worden in termen van drijfveren: het streven naar succes of de angst om te falen. Iemand die streeft naar succes gaat graag een uitdaging aan, maar iemand die bang is om te falen zal juist het tegenovergestelde doen, de uitdaging uit de weg gaan. Volgens Marzano (2007: 144) kan een school de motivatie van leerlingen beïnvloeden door de competitieve aard van succes in de groep te veranderen, leerlingen projecten laten uitvoeren waarbij ze de kans krijgen hun passie te ontdekken, leerlingen informatie te verstrekken over motivatie en ze te trainen in het sturen van hun motivatie.

Leraarniveau

De didactische leerstrategieën waarover een leraar beschikt, kunnen beschouwd worden als de eerste factor op leraarniveau die de schoolprestaties van een leerling positief kan beïnvloeden. Een goede leraar beschikt over een uiteenlopend scala aan didactische strategieën, waarbij de gekozen strategie is afgestemd op de leeractiviteit die van de leerling wordt gevraagd.

Een andere factor op leraarniveau is het pedagogisch handelen en het klassenmanagement. Hiermee wordt bedoeld dat een docent:

- regels en routines opstelt en zorg draagt voor de naleving daarvan;
- maatregelen neemt bij ordeverstoring gedrag;
- zorgt voor een effectieve relatie tussen leraar en leerling;
- een juiste mentale houding heeft in pedagogisch handelen en klassenmanagement.

De twee laatstgenoemden verdienen verdere uitleg. Om als docent een effectieve relatie op te bouwen met de leerlingen is het van belang om dominant gedrag op het juiste moment af te wisselen met medewerkend gedrag. Met de juiste mentale houding wordt bedoeld dat docenten alert zijn op verstoring gedrag en op een niet-emotionele zakelijke manier hierop reageren.

Ten slotte stelt Marzano dat een goede docent het onderwijsleerprogramma dat hij gebruikt, stuurt en herontwerpt om het zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij de leerlingen. Dit betekent onder andere dat er van de leraar wordt verwacht dat hij nieuwe leerstof op verschillende manieren aanbiedt.

Schoolniveau

Om de schoolprestaties van leerlingen te verbeteren, spelen niet alleen factoren op leerling- en leraarniveau een rol, maar ook de school als geheel heeft de verantwoordelijkheid hiervoor zorg te dragen. Er zijn volgens Marzano (2007: 21-66) vijf schoolfactoren die de schoolprestaties van leerlingen beïnvloeden:

- een haalbaar en gedegen programma: geef leerlingen voldoende tijd om te leren;
- uitdagende doelen en effectieve feedback: nadruk op prestaties en het bewaken van het leerproces;
- betrokkenheid van ouders en gemeenschap: goede communicatie tussen school en ouders en vice versa, deelname van ouders en gemeenschap aan alledaagse activiteiten in en rond de school, ouderparticipatie in het bestuur van een school;
- veilige en ordelijke omgeving: deze factor geldt zowel voor de leerling als voor de leraar. Het formuleren van routines en regels op schoolniveau is hiervoor van belang;
- collegialiteit en professionaliteit: collegiaal gedrag wordt getoond wanneer leraren elkaar ondersteunen. Onder professionaliteit wordt onder andere verstaan dat leraren het gevoel hebben dat hun inspanningen doeltreffend zijn.

Talentontwikkeling vanuit neuropsychologisch perspectief

Onlangs heeft neuropsycholoog prof. dr. J. Jolles een boek uitgegeven getiteld '*Ellis en het verbreinen*' (2010). In dit boek legt hij onder andere een relatie tussen de ontwikkeling van de hersenen bij adolescenten en de schoolprestaties van deze jongeren. Hij concludeert dat de huidige inrichting van het onderwijs aangepast moet worden om de talenten van jongeren optimaal tot z'n recht te laten komen. Jolles (2010: 71) legt uit dat talent te maken heeft 'de snelheid waarmee de hersenen informatie verwerken, en met de efficiëntie waarmee ze zintuiglijke prikkels vasthouden in het werkgeheugen en vervolgens vergelijken met wat in het langere termijngeheugen ligt opgeslagen'.

Neuropsychologisch onderzoek heeft twee nieuwe inzichten opgeleverd:

- de hersenen zijn op een latere leeftijd volgroeid dan verwacht. In het bijzonder de prefrontale schors die ervoor zorgt dat we vooruit kunnen denken, emoties bewust kunnen voelen, opwekkingen beheersen, kunnen plannen, keuzes kunnen maken, kunnen invoelen wat anderen bedoelen en zin kunnen geven aan ons bestaan;
- er zijn grotere verschillen in de individuele ontwikkeling van de hersenen van kinderen dan voorheen gedacht.

Jolles concludeert dat de huidige inrichting van het onderwijs niet altijd aansluit bij de bovengenoemde inzichten. Ten eerste moeten jongeren al in een relatief vroeg stadium een vakkenpakket, profiel of vervolgopleiding kiezen, terwijl hun hersenen nog niet volgroeid zijn en sommige leerlingen deze keuzes dus eigenlijk nog niet kunnen maken. Ten tweede is er in het huidige onderwijssysteem te weinig aandacht voor individuele verschillen tussen leerlingen. Gedifferentieerd onderwijs is dus van belang om tegemoet te komen aan die verschillen.

Een voorstel om tegemoet te komen aan de verschillen tussen jongeren en met name de sekseverschillen, is afkomstig van de voorzitter van de vereniging van Christelijke schoolbesturen, de heer Wim Kuiper. Hij pleit voor het apart lesgeven aan jongens en meisjes om de prestaties van jongens in het huidige onderwijs te vergroten. Meisjes blijken het namelijk steeds beter te doen in het onderwijs, terwijl de prestaties van jongens achterblijven. Wellicht is gescheiden onderwijs tussen jongens en meisjes een oplossing, maar er is meer onderzoek nodig, aldus de VO-raad (2011).

Talenterkenning en talentontwikkeling in de praktijk

Om talent te kunnen stimuleren moet het eerst worden ontdekt. Voor het signaleren van talent kan een school instrumenten inzetten, maar de oplettendheid van docenten is minstens zo belangrijk.

Instrumenten voor talenterkenning

Het SCO-Kohnstamm Instituut (2009: 30-48) heeft een overzicht gemaakt van de (toets)instrumenten die scholen kunnen gebruiken om de talenten van haar leerlingen te ontdekken.

De volgende instrumenten zijn genoemd:

- traditionele intelligentietesten waarmee het IQ van leerlingen in kaart wordt gebracht;
- leerpotentieeltests waarmee, in tegenstelling tot de traditionele intelligentietoetsen, niet het reeds ontwikkeld cognitief vermogen wordt getoetst, maar juist wordt gemeten wat het leerpotentieel van een leerling is. Er worden twee meetprocedures gebruikt, namelijk de *pretest-training-posttest procedure of the train-within-test procedure*;
- neuropsychologische tests en vragenlijsten die een of meerdere deelgebieden van executieve functies van de hersenen meten;
- vragenlijsten om de motivatie van leerlingen te achterhalen.

De conclusie van het SCO-Kohnstamm Instituut is dat de bovengenoemde instrumenten moeilijk direct toepasbaar zijn in het voortgezet onderwijs vanwege de vraaglast en tijdsinvestering. Daarom is het van belang dat er niet alleen met instrumenten wordt onderzocht welke talenten leerlingen hebben en hoe ze

gestimuleerd kunnen worden, maar dat een oplettende docent misschien nog wel belangrijker is.

Talenterkenning en -ontwikkeling op leraarniveau

Sligte, Bulterman & Huizinga (49-125: 2009) hebben met behulp van interviews met twaalf connaisseurs, docenten die bekend staan om hun vaardigheden om met talentvolle leerlingen om te gaan, proberen te achterhalen hoe docenten talenten kunnen opsporen en ontwikkelen bij hun leerlingen.

Talenterkenning op leraarniveau

Als het gaat om talenterkenning, dan zijn veel connaisseurs het met elkaar eens dat het belang van cijfers te relativieren is. Een laag cijfer hoeft niet per se te betekenen dat iemand geen talent, dat kan namelijk ook een teken van onderpresteren zijn. De voorkeur van de connaisseurs gaat uit naar het authentiek toetsen met behulp van een portfolio, maar uiteindelijk worden deze portfolio's vaak ook weer becijferd.

Om de uiteenlopende talenten van leerlingen aan te boren, geven de connaisseurs aan dat het belangrijk is om gevarieerde en open opdrachten te geven waarbij een beroep wordt gedaan op de verschillende vormen van intelligenties, zoals die door Gardner zijn onderscheiden. Ook het aanbieden van gevarieerde leersituaties kunnen verborgen talenten van leerlingen blootleggen. Sligte, Bulterman & Huizinga (59: 2009) concluderen dat wanneer een schoolse situatie wordt ontstegen, de kans stijgt dat niet-schoolse talenten van leerlingen zichtbaar worden.

De relatie tussen de leraar en de leerlingen wordt door alle connaisseurs genoemd als een belangrijk aspect in talentontwikkeling. Het SCO-Kohnstamm Instituut stelt dat de vakinhoudelijke en vakdidactische zoektocht van een docent ingebed dient te zijn in een zoektocht naar de leerling zelf. De pedagogische relatie is dus de voedingsbodem waarop talent kan groeien.

Talentontwikkeling: onderwijsaanbod en leeromgeving

Naast het herkennen van talent is ook het ontwikkelen van talent een taak voor docenten. Op de vraag '*Welke kennis en vaardigheden zijn van belang om een leeromgeving en onderwijs te kunnen creëren waarin elke leerling wordt uitgedaagd echt te laten zien wat hij of zij kan?*' zijn de volgende onderwerpen genoemd.

Meerdere connaisseurs geven aan moeite te hebben om een apart lesaanbod voor uitblinkers binnen de klas aan te bieden. De aandacht die ze aan deze groep leerlingen schenken, is veelal ingebed in het reguliere lesprogramma en in de reguliere didactiek die op alle leerlingen in dezelfde klas van toepassing is. De lesmethodes die ze gebruiken zijn vaak niet geschikt voor deze leerlingen, dus het vraagt van de docenten veel investering in eigen tijd om een lesaanbod voor deze groep te maken.

Didactische variatie wordt niet alleen gebruikt om talent te herkennen, maar ook om talent te ontwikkelen en te stimuleren. Een activerende didactiek waarbij aandacht is voor meervoudige intelligentie schept voor leerlingen een omgeving waarin ze worden uitgedaagd om te laten zien wat ze kunnen. Hoe gevarieerder het aanbod, hoe groter de kans dat leerlingen kunnen laten zien wat ze in zich hebben.

De connaisseurs benadrukken verder dat talentontwikkeling en ruimte voor creativiteit hand in hand gaan. Door leerlingen vrije opdrachten en een zekere mate van keuzevrijheid te bieden, krijgen leerlingen zelf het gevoel zeggenschap over hun

leren te hebben, wat hun motivatie om goed werk af te leveren ten goede komt. Uiteraard moeten leerlingen ook bepaalde basisvaardigheden onder de knie krijgen, dus een balans tussen verplichte taken en vrijheid te vinden, is een uitdaging voor de docent.

Naast het bieden van keuzevrijheid, is de motivatie van leerlingen ook positief te beïnvloeden door het onderwijsaanbod toe te spitsen op hun belevingswereld. Deze aansluiting kan gezocht worden bij de hobby's van leerlingen of door onderwerpen uit de actualiteit te behandelen. Eén van de connaisseurs laat zelfs zijn didactiek aansluiten bij de zapcultuur van de jongeren, d.w.z. snel wisselen van onderwerpen en jongeren meerdere dingen tegelijkertijd laten doen.

Tot slot onderstrepen de connaisseurs het belang van een dynamische leeromgeving. Niet alleen instructies in grote groepen, maar ook de mogelijkheden om aan kleinere groepen les te geven of individuele leerlingen te coachen. Daarnaast is het in het vmbo gewenst om leerlingen de mogelijkheid te geven 'levensecht te leren'. Dit kan gerealiseerd worden door binnen de school nagebootste bedrijven op te zetten. Ook buitenschoolse activiteiten kunnen worden georganiseerd om de talenten van leerlingen aan te spreken en te stimuleren.

Coaching en begeleiding door de docent

Over coaching en begeleiding ten aanzien van talentontwikkeling hebben de connaisseurs het volgende gezegd: *'een leraar komt pas aan het coachen en begeleiden van individuen toe als daarvoor ruimte en rust is in de les.'* De manier waarop een docent zijn of haar les organiseert en keuzes maakt tussen gezamenlijke instructie en individuele aandacht is belangrijk.

De manier waarop leerlingen benaderd en aangesproken worden door de docent speelt ook een rol in talentontwikkeling. Het belang van een positieve benadering wordt door alle connaisseurs opgemerkt. Hierdoor is het mogelijk een persoonlijke relatie met de leerlingen op te bouwen en durven ze eerder een uitdaging aan te gaan. Een positieve benadering moet wel realistisch zijn.

De didactiek waarbij talentvolle leerlingen worden ingezet om andere leerlingen te coachen wordt door sommigen ook gezien als waardevol in het ontwikkelen van talent. Goed klassenmanagement is hierbij wel belangrijk, omdat het ook snel roemoerig en rommelig kan gaan worden in de les.

Uitblinken op alle niveaus

Het IVA, instituut voor sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek en advies te Tilburg, heeft in 2009 een inventariserend onderzoek uitgevoerd naar de verschillende initiatieven op het gebied van talentontwikkeling die scholen hebben genomen naar aanleiding van de Kwaliteitsagenda VO (2008-2011) waarin het bevorderen van excellentie en het bieden van passend onderwijs voor iedereen als beleidsprioriteiten zijn geformuleerd (zie paragraaf 1.2). In het onderzoeksrapport *'Uitblinken op alle niveaus'* beschrijft zij een aantal voorbeelden van *good practices*, d.w.z. scholen die zich inzetten om talentontwikkeling te stimuleren en om leerlingen de mogelijkheid te geven om te excelleren. In deze paragraaf worden de belangrijkste bevindingen samengevat.

Het rapport begint met een bespreking van factoren die een rol spelen bij doorstroom en talentontwikkeling. Deze factoren zijn overgenomen uit het gelijknamige rapport van de Onderwijsraad (2007). Vervolgens worden in het rapport de aspecten beschreven die een rol spelen bij de implementatie, uitvoering

en evaluatie van een initiatief op het gebied van talentontwikkeling. Deze zogenoemde succesfactoren worden hieronder kort besproken.

Visie op talent en aandacht voor begaafdheidsfactoren

Een duidelijke visie op talent is het startpunt voor een geslaagd initiatief, d.w.z. een geslaagde aanpak om talentontwikkeling te bevorderen. De scholen zijn het met elkaar eens dat leerlingen de kans moeten krijgen om hun talenten te ontdekken en te benutten, maar dat het niet ten koste mag gaan van andere ontwikkelterreinen. Elke leerling moet uiteindelijk ook gewoon een schooldiploma halen.

Integratie in schoolbeleid en professionalisering van docenten

Een initiatief komt het beste tot z'n recht wanneer het geïntegreerd is in het schoolbeleid en niet slechts het resultaat is van één enthousiaste docent die de kar trekt. Het trainen van docenten die het initiatief kunnen blijven uitvoeren en vormgeven is hierbij belangrijk. Het IVA concludeert dat bij initiatieven op het gebied van cognitief talent vaak gebruik wordt gemaakt van intensieve professionalisering, voor initiatieven op cultureel en sportief talent worden er vaak mensen van buitenaf ingezet. Bij de initiatieven op het gebied van bètatechnisch en intra-persoonlijk gebied worden geen professionaliseringsactiviteit ingezet.

Implementatie en aanpassingen

De implementatie en aanpassingen die vereist zijn in de programma-inhoud en programmastructuur zijn sterk afhankelijk van het gekozen initiatief. Voor sportief talent kan bijvoorbeeld een LOOT-licentie worden aangevraagd om roostertechnische aanpassingen mogelijk te maken. Wanneer geen speciale licenties kunnen worden verkregen, kunnen leerlingen in sommige gevallen dispensatie krijgen voor reguliere lessen.

Bij de implementatie en uitvoering van initiatieven wordt vaak de samenwerking gezocht met externe partijen. Om cognitief talent te stimuleren wordt er bijvoorbeeld de mogelijkheid geboden om lessen te volgen bij een vervolgopleiding. Een andere optie is het aanbieden van verdiepingslessen, waarbij vrijstelling voor reguliere lessen vaak gebruikelijk is. Ook is het mogelijk om een onderwijsprogramma of activiteit buiten de lestijden om aan te bieden. Alle gesprekpartners benadrukken dat de implementatie van beneden af moet plaatsvinden. Dit betekent dat er vanaf de start enthousiaste en betrokken docenten worden benaderd die voldoende draagkracht moeten creëren.

Loopbaanoriëntatie- en begeleiding

Op bijna alle scholen die zijn betrokken in dit onderzoek wordt LOB vaak los gezien van talentontwikkeling. Verder valt op dat de leerlingen die betrokken zijn bij een initiatief dezelfde LOB krijgen als de leerlingen die niet deelnemen aan het initiatief. Tijdens de LOB wordt voornamelijk aandacht besteed aan profielkeuze of de keuze voor een vervolgopleiding. Loopbaancompetenties komen weinig aan bod, wel is er aandacht voor kennismaking met het werkveld dat aansluit bij het initiatief.

Zicht op effectiviteit van het initiatief

Helaas hebben scholen weinig zicht op de effectiviteit van het initiatief. Scholen die zijn aangesloten bij een netwerk, zoals cultuurprofiel scholen, zijn concreter bezig met het meten van de effectiviteit. De effectiviteit wordt vaak geoperationaliseerd als leerling- en oudertevredenheid, doorstroom naar een vervolgopleiding en toename van schoolprestaties.

Randvoorwaarden

De randvoorwaarden die door de scholen zijn genoemd voor een succesvolle aanpak op het gebied van talentontwikkeling, zijn:

- betrokken, enthousiaste en flexibele docenten;
- draagvlak onder docenten en management;
- aanwezigheid van benodigde faciliteiten zoals beschikbare tijd, geschikte ruimte en financiële middelen;
- aanwezigheid van een helder concept en een goede methode;
- aansluiting bij het profiel van de school en interesses van leerlingen en docenten;
- kwalitatief goede docenten en voldoende mogelijkheden voor professionalisering;
- cognitief niveau van leerlingen: deelname aan het initiatief mag niet ten koste gaan van de schoolprestaties.

Samenvatting

Het model van Heller (1992) geeft aan dat iedereen over talenten kan beschikken. Talent wordt in dit model beschouwd als een aangeboren begaafdheid die tot uitzonderlijke prestaties kan leiden, mits de begaafdheid op de juiste wijze wordt gestimuleerd vanuit de omgeving en er aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken.

Onderwijs kan aangeboren begaafdheden van leerlingen niet veranderen, maar kan wel een zekere invloed uitoefenen op de niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken en de omgevingskenmerken om de begaafdheden van leerlingen tot bloei te laten komen. In het onderwijs kunnen er zowel op school-, als op leraar- en leerlingniveau (Marzano, 2007) stappen worden ondernomen om de talentontwikkeling van leerlingen in kaart te brengen en te stimuleren.

Inzichten vanuit de neuropsychologie (Jolles, 2010) onderstrepen het belang om rekening te houden met individuele verschillen tussen leerlingen in het onderwijs.

Bijlage II: schoolgids- en websiteanalyse

'Wij zien het als onze taak om jongeren te stimuleren al hun capaciteiten en talenten te verkennen en te ontplooiën. We bieden ze daarom een brede vorming op cognitief, sociaal, cultureel en sportief gebied.'

(citaat uit een schoolgids)

Eén van de manieren om inzicht te krijgen in de mate waarin scholen in het voortgezet onderwijs aandacht besteden aan talentontwikkeling, is het bestuderen en analyseren van schooldocumenten. De schooldocumenten die centraal staan in deze onderzoeksfase zijn de schoolgidsen 2010/2011 en de huidige schoolwebsites. Van honderd vestigingen van scholen in het voortgezet onderwijs in Nederland zijn deze documenten geanalyseerd op informatie over talentontwikkeling. De deelvraag die hiermee beantwoord wordt, luidt:

'In welke mate wordt talentontwikkeling in de schoolgidsen/schoolwebsites 2010/2011 beschreven?'

Methode

Steekproef

Er is een steekproef van vestigingen van scholen in het voortgezet onderwijs getrokken om een landelijk representatief beeld te krijgen van de mate waarin talentontwikkeling staat beschreven in schoolgidsen en op schoolwebsites. De steekproefgrootte is op 100 vestigingen gezet. De steekproef is gestratificeerd getrokken, waarbij de volgende strata zijn gekozen:

- urbanisatie;
- vertegenwoordiging van G4, G32 of buiten de grote steden;
- schooltypesamenstelling;
- vmbo/havo/vwo
 - Havo/vwo
 - Vmbo
 - Gymnasium
 - Overige schooltypesamenstellingen

Het stratum 'urbanisatie' is gekozen om scholen in het onderzoek te betrekken die in een verstedelijkt gebied liggen, evenals scholen die zich in de periferie bevinden. Het stratum 'schooltypesamenstelling' is gekozen om een verdeling te krijgen in onderwijstypen en schoolgroottes dat overeenkomt met het landelijke beeld.

De verdeling van de 100 vestigingen over de strata ziet er als volgt uit:

Tabel 1: frequenties urbanisatie

Strata	Aantal vestigingen
Buiten de grote steden	62
G32	24
G4	14

Tabel 2: frequenties schooltypesamenstelling

Strata	Aantal vestigingen
Gymnasium	1
Havo/vwo	14
Vmbo/havo/vwo	31
Vmbo	48
Overig	6

De samenstelling van de steekproef komt overeen met het landelijke beeld. Onder 'overig' vallen onderbouwlocaties of vestigingen die een zorglocatie zijn. Deze vestigingen zijn meegenomen in de analyses, omdat aangenomen kan worden dat deze locaties ook aandacht hebben voor talentontwikkeling.

Analyse-eenheden

Van elke vestiging is zowel de meest recente schoolgids (2010/2011) als de website (mits beide aanwezig waren) geanalyseerd op informatie over talentontwikkeling. Wanneer de meest recente schoolgids niet aanwezig was, is besloten om de schoolgids van het voorgaande jaar te gebruiken voor de analyses. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de bronnen die zijn gebruikt.

Tabel 3: overzicht van de gebruikte bronnen

Bron	Aantal vestigingen
Schoolgids 2010/2011	0
Schoolgids 2009/2010	0
Website en schoolgids 2010/2011	91
Website en schoolgids 2009/2010	2
Alleen website	6

Voor 91 vestigingen waren beide gewenste schooldocumenten aanwezig. Van twee vestigingen bleek de meest recente schoolgids (nog) niet beschikbaar en is de schoolgids van het voorgaande jaar geraadpleegd. Van zes vestigingen was geen schoolgids beschikbaar en is dus alleen de informatie op de website gebruikt voor de analyse. Tot slot is bij het zoeken naar de documenten gebleken dat één vmbo-vestiging in 2010 is gesloten. Uiteindelijk zijn dus de schooldocumenten van 99 vestigingen geanalyseerd om de deelvraag te kunnen beantwoorden.

Onderzoeksmethode: inhoudsanalyse

De gegevens zijn zowel op een beschrijvende manier als een numerieke manier verzameld. In de volgende paragraaf worden de gegevens per thema besproken,

waarbij aantallen worden genoemd én voor ieder thema wordt een voorbeeld uit de schoolgids en van de website gepresenteerd.

Bij de inhoudsanalyse spelen de volgende vragen een rol:

- Beschrijft de school een visie op talent? Zo ja, wat is hun visie?
- Welke aanpakken hanteert de school om talent te ontwikkelen? Wordt er bij de aanpakken expliciet vermeld dat het doel is om talent te stimuleren?
- Welke talenten van leerlingen worden gestimuleerd? Betreft dit cognitief, sportief, cultureel talent of een combinatie van de genoemde talenten?
- Voor welke groep leerlingen zijn de aanpakken ontwikkeld? Voor vmbo'ers, havo'ers, vwo'ers of voor alle leerlingen?
- Heeft de school zich aangesloten bij een of meerdere netwerken van waaruit talentontwikkeling op een specifiek terrein kan worden gestimuleerd? Enkele voorbeelden van netwerken zijn: begaafdheidsprofielschool, cultuurprofielschool, universumschool en sportaccentschool.

Bevindingen

Visie op talent

Een duidelijke visie op talent en talentontwikkeling is de basis voor een goed talentenbeleid. Dit is één van de succesfactoren die door het IVA (2009) is genoemd (zie bijlage I). Uit de analyse van de schoolgidsen en websites is gebleken dat er slechts 3 van de 99 vestigingen een visie op talent beschrijven. In deze visies wordt een beeld geschetst van wat scholen verstaan onder talentontwikkeling. Een heldere definitie van het begrip talent ontbreekt in alle documenten die zijn geanalyseerd. Hieronder worden de drie visies gepresenteerd:

'Eén ideaal heeft het denken en doen op de (naam school) altijd doortrokken: kinderen van zo verscheidene talenten een optimale kans tot ontplooiing geven. Daarbij past een breed vakkenaanbod zowel in de onder- als in de bovenbouw. Zo krijgen alle leerlingen van de onderbouw in leerjaar 1 en 2 het vak CKV-junior aangeboden, waarbij zingevingsaspecten van de diverse levensbeschouwingen worden gekoppeld aan dans, fotografie en film. Bij een optimale kans tot ontplooiing hoort eveneens dat er voor leerlingen iets te kiezen valt. Daarom kunnen leerlingen die op de (naam school) de gymnasiumstroom willen volgen in het eerste en/of het tweede leerjaar starten met het vak GLTC (Griekse en Latijnse taal en cultuur). In leerjaar twee kiezen ze twee talen uit de volgende drie: Frans, Duits of Spaans. In de bovenbouw worden o.a. Spaans, klassieke talen, filosofie, informatica en maatschappijwetenschappen als examenvak aangeboden.'

(citaat uit een schoolgids)

Uit het bovenstaande voorbeeld blijkt dat talentontwikkeling in verband wordt gebracht met het bieden van keuzes aan leerlingen door een breed onderwijsaanbod te creëren. Tevens blijkt uit de visie dat leerlingen naast de schoolse, traditionele vaardigheden, ook de kans krijgen om andere vaardigheden, die samenhangen met zingevingsaspecten, te leren om zo hun talenten te kunnen ontplooiën. Talent wordt dus niet alleen in verband gebracht met cognitieve prestaties.

'Onze leerlingen kunnen hun talenten ontdekken en ontplooiën door uitdagende en samenhangende leerinhouden van verwante vakken:

- *Levende Talen & Communicatie*
- *Mens & Maatschappij*
- *Natuur & Wetenschap*

- o Kunst & Cultuur
- o Sport & Beweging

Ieder talentgebied krijgt een eigen herkenbare plek in de school met een inspirerende inrichting die afgestemd is op wat leerlingen en medewerkers nodig hebben. Het talentgebied creëert zo een eigen leeromgeving, die leerlingen stimuleert hun kleine en grote talenten te ontplooiën.'

(citaat van een schoolwebsite)

Uit de bovenstaande visie blijkt dat talentontwikkeling in verband wordt gebracht met samenhangende en uitdagende leerinhouden. Daarnaast wordt ook een inspirerende inrichting genoemd die stimulerend is voor het ontwikkelen van de talenten van leerlingen.

'De slogan van (naam school) is 'talent in ontwikkeling'. Dit talent heeft niet alleen betrekking op onze leerlingen, maar ook op onze medewerkers en de organisatie. Wij streven ernaar het optimaal haalbare uit de leerlingen te halen. Dit richt zich niet alleen op kennis en vaardigheden, maar op de sociaal-emotionele ontwikkeling. De school wil ook het beste uit medewerkers halen. Daarom krijgen zij de kans zich verder te ontwikkelen binnen het onderwijs; dit komt de leerlingen ten goede.'

(citaat uit een schoolgids)

Talentontwikkeling wordt in het voorbeeld hierboven niet alleen gezien als het ontwikkelen van kennis en vaardigheden, maar de school verbindt talentontwikkeling ook aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind. Bovendien benadrukt de school dat het beste halen uit de medewerkers ook een positieve uitkomst heeft op de prestaties van leerlingen.

Onderwijsaanbod gericht op talentontwikkeling

Hoewel de meeste scholen geen visie op talentontwikkeling beschrijven, beschrijven zij in hun schoolgids wel aandacht te hebben voor talentontwikkeling.

Uit de analyses van de schoolgidsen en website is gebleken dat scholen in deze documenten voornamelijk hun onderwijsaanbod beschrijven en daarbij in een relatief groot aantal gevallen ook aangeven op welke manier hun onderwijsaanbod aansluit bij de talentontwikkeling van hun leerlingen.

Talentontwikkeling en het onderwijsaanbod van de school zijn op verschillende manieren met elkaar verbonden. Ten eerste kunnen talentvolle leerlingen in de vakkenlijn opvallen door uitzonderlijke prestaties te leveren. Vervolgens kan een school deze talentvolle leerlingen een extra of ander aanbod geven waarmee zij hun talenten verder kunnen ontwikkelen. Dit kunnen verdiepings-, of verbredingsopdrachten zijn, of bijvoorbeeld een geheel nieuw vak.

Een breed onderwijsaanbod kan er ook voor zorgen dat leerlingen zelf leren waar ze goed in zijn, oftewel zo kunnen zij hun eigen latente talenten leren ontdekken. Het onderwijsaanbod kan dan gezien worden als een manier om talent te signaleren. Dat onderwijsaanbod kan zowel in de vakkenlijn als in de vakoverstijgende- en buitenschoolse lijn vorm krijgen.

Onze school biedt haar vmbo-leerlingen een speciale sport- en theaterklas aan. Het doel van deze klassen is dat geïnteresseerde en gemotiveerde leerlingen zich breder kunnen ontwikkelen dan wanneer ze alleen de 'gewone' vakken zouden volgen.

De toelating tot deze klassen is niet vanzelfsprekend. Na een testmiddag, gesprekje met de leerlingen en het advies van de basisschool wordt besloten welke leerlingen worden toegelaten tot de klassen.

In de lessen worden verschillende vaardigheden gestimuleerd. Het volgende wordt op de website gezegd over de sport- en theaterklas:

'In de sportklas krijg je extra lessen LO, doe je veel aan sport en leer je nieuwe sporten kennen, maar je kunt bijvoorbeeld ook een trainerscursus volgen of een scheidsrechterscursus. Daarnaast besteden we ook veel aandacht aan samenwerken, leiding geven en krijgen, organiseren en overleggen.

Na de sportklas?

Je kunt je natuurlijk aanmelden voor een sportopleiding op een ROC, maar verder komen vaardigheden als, samenwerken, leiding geven, organiseren, enz. van pas bij alle vervolgopleidingen, maar ook in het dagelijks leven.'

'In de theaterklas krijg je extra lessen toneelspelen, zang en dans. Zo leer je onder andere acteren en improviseren.

Na de theaterklas?

Je kunt je natuurlijk aanmelden voor een theateropleiding op een ROC, maar verder komen vaardigheden als, samenwerken, kritiek uiten en incasseren, jezelf presenteren, je zelfvertrouwen ontwikkelen van pas bij alle vervolgopleidingen, maar ook in het dagelijks leven.'

(citaat uit een schoolgids en schoolwebsite)

De school uit het bovenstaande voorbeeld legt de nadruk op vaardigheden die de leerlingen (verder) kunnen ontwikkelen en geeft aan wat voor de leerlingen de meerwaarde is van het deelnemen aan de sport- of theaterklas, namelijk dat zij vaardigheden ontwikkelen die voor hen nuttig kunnen zijn in een vervolgopleiding.

Het aantal vestigingen van voortgezet onderwijs uit de steekproef dat, zoals de school die hierboven is geciteerd, expliciet een onderwijsaanbod heeft ontworpen dat gericht is op talentontwikkeling, staat weergegeven in tabel 3.4.

Tabel 4: aantal vestigingen met een expliciet onderwijsaanbod gericht op talentontwikkeling

	Schooltypesamenstelling			
	vmbo	havo/vwo	vmbo/havo/vwo	gymnasium
Aantal vestigingen	22	9	11	1
Percentage van totaal aantal vestigingen	47%	64%	35%	100%

Tabel 3.4 laat zien dat er in alle schooltypesamenstellingen, met uitzondering van de categorie 'overig', vestigingen zijn met een onderwijsaanbod dat gericht is op talentontwikkeling. Aangezien er slechts één gymnasiumschool in de steekproef is

gevallen, is het beeld ontstaan dat alle categoriale gymnasia aandacht hebben voor talentontwikkeling. Opvallend is dat er relatief veel havo- en vwo-vestigingen zijn die aangeven een onderwijsaanbod te hebben dat expliciet gericht is op talentontwikkeling.

Bij het analyseren van het onderwijsaanbod dat gericht is op talentontwikkeling, is ook bekeken in hoeverre er in de schoolgidsen- en websites is aangegeven welke vorm van talent met behulp van een specifiek aanbod wordt gestimuleerd en wie de doelgroep is van het onderwijsaanbod. Dit kunnen leerlingen van een specifieke onderwijsafdeling zijn of juist alle leerlingen van de school waarbij er dus geen onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende leerrichtingen. De uitkomsten van deze analyse zijn weergegeven in tabel 3.5.

Tabel 5: vormen van onderwijskundige aanpak gericht op talentontwikkeling per doelgroep

Type talent	Doelgroep			
	Vmbo	havo/vwo	vwo	Vmbo/havo/vwo
cognitief	10	13	2	18
cultureel	7	9	1	15
sportief	11	6	0	15

De bovenstaande tabel geeft een overzicht van de verschillende typen talent die de scholen naar eigen zeggen stimuleren via hun onderwijsaanbod. Het is mogelijk dat een school in haar documenten heeft aangegeven oog te hebben voor meerdere typen talent, dus daarom is het aantal vormen van onderwijskundige aanpakken groter dan het totaal aantal vestigingen in de steekproef.

Op de volgende pagina is een voorbeeld opgenomen van een school die het Technasium in haar onderwijsaanbod heeft opgenomen. Het Technasium heeft tot doel om de instroom van leerlingen in de technische profielen in de bovenbouw van havo/vwo te vergroten en deze leerlingen vervolgens te stimuleren om voor een technische vervolgopleiding te kiezen.

De school wil haar leerlingen alle ruimte voor ontwikkeling geven. Een initiatief dat hierbij aansluit is het Technasium. Binnen de leerstroom Technasium leren havo- en vwo-leerlingen om met hun technische kennis en onderzoeksvaardigheden problemen vanuit het bedrijfsleven op te lossen. Het doel is het bevorderen van de doorstroom naar technische vervolgopleidingen.

In haar informatiefolder zegt de school het volgende over het Technasium: 'Ga jij havo of vwo aan de (naam straat) doen, dan kun je voor de technasiumstroom kiezen. Je krijgt dan naast de normale vakken ook het vak Onderzoek & Ontwerpen(O&O). Je gaat werken aan projecten van ongeveer acht weken, waarvoor je twee keer per week bij elkaar komt. De opdrachten krijg je van externe organisaties. Je gaat bijvoorbeeld schaalmodellen maken, een heel landschap indelen of een koelsysteem 'uitvinden'. Steeds weer wat anders. Aan het eind van elk project presenteer je het resultaat. Je krijgt hiervoor een cijfer dat meetelt voor havo of vwo. Ook moet je jezelf en je teamgenoten beoordelen. Werken we goed samen? Neem je initiatief? Of deed je alleen het reken- of tekenwerk? Ook deze beoordelingen tellen mee.'
(citaat schoolwebsite)

Uit tabel 5 blijkt verder dat er voor vmbo-leerlingen de meeste aandacht is voor het ontwikkelen van sportief en cognitief talent. Het aantal initiatieven dat gericht is op het ontwikkelen van sportief talent bij havo- en vwo-leerling is relatief kleiner. De aandacht voor het ontwikkelen van cognitief talent is verreweg is grootst voor alle doelgroepen.

Aansluiting bij landelijke netwerken

Uit de schoolgids- en websiteanalyse blijkt dat een aantal vestigingen zich heeft aangesloten bij een landelijk netwerk. Met een landelijk netwerk wordt een organisatie bedoeld die zich inzet voor een bepaald type getalenteerde leerlingen. Een aantal vestigingen heeft zich zelfs bij meer dan één landelijk netwerk aangesloten. Tabel 6 geeft een overzicht van het aantal vestigingen dat zich bij een landelijk netwerk heeft aangesloten.

Tabel 6: overzicht van het aantal vestigingen dat zich heeft aangesloten bij een landelijk netwerk.

	Schooltypesamenstelling				
	vmbo	havo/vwo	vmbo/havo/vwo	gymnasium	Overig
Niet aangesloten	46	7	15	0	6
Wel aangesloten	2	7	16	1	0

Opvallend is dat slechts weinig vmbo-vestigingen zich hebben aangesloten bij een landelijk netwerk, tegenover ongeveer de helft van de vestigingen van de andere schooltypesamenstelling. Wellicht zijn er minder landelijke netwerken waar vmbo-scholen zich bij aan kunnen sluiten. De volgende tabel laat zien welke landelijke netwerken worden genoemd in de schoolgidsen en op de websites.

Tabel 7: overzicht van aantal vestigingen per landelijk netwerk

Landelijk netwerk	Type talent dat gestimuleerd wordt	Aantal vestigingen in het VO
Loot-school	Sportief talent	5
Stichting Leonardo	Cognitief talent	1
Sport Accent Scholen	Sportief talent	3
Elos	Cultureel talent	2
Universumschool	Beta-talent/cognitief talent	9
Unesco-school	Cultureel talent	1
Technasium	Beta-talent/cognitief talent	6
Jetnetschool	Beta-talent/cognitief talent	4
Tweetalig Onderwijs	Cognitief talent	4
Begaafdheidsprofielschool	Cognitief talent	2
Cultuurprofielschool	Cultureel talent	3

Hieronder volgt een voorbeeld van een school die aangesloten is bij het landelijke netwerk van de universumscholen. Op haar website zegt zij hierover het volgende:

'Wij zijn een Universumschool. Dit betekent dat de school bèta-onderwijs en techniek een bijzondere plek heeft gegeven in het programma ter vergroting van de perspectieven van de leerlingen.

Een Universumschool is verbonden in een netwerk met andere scholen en werkt op allerlei concrete manieren samen met de Technische Universiteit Delft, hogescholen en andere kennisinstituten. De school participeert in Jet- Net (Jongeren en Technologie Netwerk Nederland) en werkt intensief samen met het bedrijfsleven. Dit spreekt leerlingen en docenten aan en biedt ook bijzondere kansen voor het hoger onderwijs en aan het bedrijfsleven om te participeren in het voortgezet onderwijs.'

(citaat schoolwebsite)

Samenvatting

Uit de schoolgids- en websiteanalyse blijkt dat 43 van de 99 vestigingen in het voortgezet onderwijs in hun schoolgids of op hun website informatie verstrekken over talentontwikkeling. Deze informatie bestaat voornamelijk uit een omschrijving van een onderwijsaanbod dat de talentontwikkeling van de leerlingen ondersteunt. Een visie op talent is slechts in 3 van de 99 gevallen beschreven.

Kijkend naar het onderwijsaanbod dat gericht is op talentontwikkeling, blijkt dat er in alle onderwijsafdelingen voornamelijk aandacht is voor het ontwikkelen van cognitief talent, en dat er in het bijzonder in het vmbo relatief meer aandacht is voor het ontwikkelen van sportief talent.

Uit de analyses is verder gebleken dat vmbo-scholen zich in beperkte mate hebben aangesloten bij een landelijk netwerk, terwijl scholengemeenschappen en havo/vwo-scholen dat vaker doen. Er is veel belangstelling voor netwerken die zich richten op het ontwikkelen van bètatalenten.

Bijlage III: voorbereidende vragenlijst

Vragenlijst over talentontwikkeling

De Inspectie van het Onderwijs voert in opdracht van het ministerie van OCW een inventariserend onderzoek uit naar talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs. De centrale onderzoeksvraag die hierbij geformuleerd is, luidt: 'In welke mate en op welke wijze geven scholen in het voortgezet onderwijs inhoud en vorm aan talentontwikkeling?' Uiteindelijk hopen wij kansrijke indicatoren te kunnen formuleren die objectief de mate weergeven van de bijdrage die scholen leveren aan de talentontwikkeling van leerlingen.

Om de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, hebben we een literatuuronderzoek uitgevoerd, gesprekken gevoerd met een aantal experts op het gebied van talentontwikkeling en tot slot hebben we een steekproef van schoolgidsen getrokken om te onderzoeken in welke mate talentontwikkeling in deze gidsen wordt beschreven.

Om inzicht te krijgen in talentontwikkeling in de praktijk, hebben we twaalf vestigingen van het voortgezet onderwijs geselecteerd voor een uitgebreid schoolonderzoek. De vestigingen zijn geselecteerd op basis van de informatie die tijdens de schoolgidsenanalyse is gevonden of op aanbeveling van deskundigen. Omdat wij talentontwikkeling graag in de volle breedte willen onderzoeken, bestaat onze selectie zowel uit vmbo-afdelingen, als uit havo-afdelingen en vwo-afdelingen.

De afdeling <naam afdeling: vwo, havo, vmbo (bb/kb/tl/gt)> van uw school behoort ook tot onze selectie. Telefonisch is hierover contact met u opgenomen door <naam inspecteur> die uw vestiging in het kader van het onderzoek talentontwikkeling gaat bezoeken. Het schoolbezoek staat gepland op <bezoekdatum>.

Tijdens het schoolbezoek zal de inspecteur gesprekken over talentontwikkeling voeren met de directie, leraren, functionarissen zorg & begeleiding, decanen en een aantal door u geselecteerde, getalenteerde leerlingen. Tevens zullen er lessen worden geobserveerd die een goed voorbeeld zijn van de aanpak van talentontwikkeling op uw school. U kunt zelf bepalen welke lessen er geobserveerd zullen worden. Ook zullen wij, enkele dagen na het schoolbezoek, met de hulp van (door ons getrainde) jongerenenquêteurs enkele van uw getalenteerde leerlingen online bevragen over talentontwikkeling.

Ter voorbereiding van het schoolbezoek, sturen wij u de onderstaande vragenlijst toe. Het doel van deze vragenlijst is tweeledig. Ten eerste geeft de vragenlijst u een globale indruk van de informatie die wij graag willen krijgen over talentontwikkeling, ten tweede zullen wij de antwoorden op de vragenlijst als basis gebruiken voor de gesprekken tijdens het schoolbezoek. Aan het einde van de vragenlijst vindt u tevens een voorbeeld van een bezoekschema inclusief een toelichting hierbij. Graag ontvangen wij zowel de ingevulde vragenlijst en als het definitieve bezoekschema **uiterlijk op 23 februari a.s.** terug op m.rensema@owinsp.nl.

Mocht u nog vragen hebben over het onderzoeksproject dan kunt u contact opnemen met Hariët Pinkster, projectleider en inspecteur voortgezet onderwijs (h.pinkster@owinsp.nl / 088 669 6000) of met Marianne Rensema,

projectmedewerker talentontwikkeling (m.rensema@owinsp.nl / 088 669 6763) .
Op de volgende pagina's vindt u de vragenlijst en een voorbeeld van een
bezoekschema. Alvast bedankt voor uw medewerking.

1. VISIE op talent en talentontwikkeling

- Heeft uw school een visie op talent en talentontwikkeling? Zo ja, wat is uw visie?
- Maak u in uw visie een onderscheid tussen latent en manifest talent?
- Hoe zou uw het begrip 'talent' definiëren?
- Wat wordt onder talentontwikkeling in de praktijk op uw school verstaan?

2. SIGNALERING van latent en manifest talent

- Op welke wijze en door wie wordt latent en manifest talent gesignaleerd bij de leerlingen? Doet u dat op alle onderwijsafdelingen binnen uw school?
- Zet u instrumenten in voor de signalering van talent en het ontwikkelen van talent? Zo ja, welke instrumenten?
- Of heeft u een andere wijze van signaleren van latent en manifest talent? Licht uw antwoord toe.

3. AANPAK EN STIMULERING van talent

- Welke verschillende doelstellingen, inhouden en aanpakken zijn er binnen uw school om talentontwikkeling te bevorderen?
- Wat zijn volgens u stimulerende, remmende en beperkende factoren voor talentontwikkeling op uw school? Aandachtspunten hierbij zijn onder meer: wet- en regelgeving, bekostiging, schoolklimaat, motivatie van leerlingen, capaciteiten van leraren, medewerking van ouders.

4. ZICHTBAARHEID VAN DE RESULTATEN van talentontwikkeling

- Hoe worden de resultaten van de leerlingen op het gebied van talentontwikkeling gemeten, zichtbaar gemaakt en beoordeeld? Denk hierbij bijvoorbeeld aan: presentaties, (school)certificaten, vak op hoger niveau volgen, vrijstellingen in vervolgonderwijs, prijsuitreikingen.
- Hoe worden de aanpakken en resultaten op het gebied van talentontwikkeling geëvalueerd?

Heeft u talentontwikkeling als 'beleid' vastgelegd in documenten?

- Ja (Zo ja, graag deze documenten klaarleggen ter inzage tijdens het schoolbezoek.)
- Nee

Graag in het onderstaande bezoekschema aangeven hoe het dagprogramma eruit zal gaan zien. Geef aan waar, hoe laat en met wie de inspecteur gesprekken zal gaan voeren. De inspecteur wil in ieder geval spreken met de directeur; met docenten die actief betrokken zijn bij talentontwikkeling; met andere personen binnen de school die actief betrokken zijn bij talentontwikkeling, zoals mentoren, decanen en functionarissen zorg & begeleiding en met 4-6 getalenteerde leerlingen.

Van de getalenteerde leerlingen wil de inspecteur graag een dossieronderzoek doen. Denk hierbij aan overgangsdokumentatie van het primair onderwijs naar het

voortgezet onderwijs, documenten over de signalering van het talent, documenten over de aanpak van talentontwikkeling ect. Daarnaast wil de inspecteur graag lessen observeren die een goed voorbeeld zijn van de aanpak van talentontwikkeling op uw school.

Het onderstaande schema is een voorbeeld van een bezoekschema. U kunt zelf de tijden en de volgorde van de activiteiten desgewenst aanpassen.

VOORBEELD BEZOEKSCHEMA TALENTONTWIKKELING		
Tijden	Activiteit	Locatie
8.40 – 8.45	Aankomst; melden bij contactpersoon <naam contactpersoon toevoegen>	
8.45 – 9.30	Gesprek met de directie/schoolleiding <naam schoolleiding toevoegen>	
9.30 – 12.15	Lesobservaties van lessen die een goed voorbeeld zijn van de aanpak van talentontwikkeling <omschrijving lesobservaties toevoegen>	
12.45 – 13.15	Dossieronderzoek 4-6 dossiers van talentvolle leerlingen. <i>NB: ook de digitale dossiers van deze leerlingen dienen (via een uitdraai) beschikbaar te zijn.</i> <namen, leerjaren en e-mailadressen van getalenteerde leerlingen toevoegen>	
13.15 – 14.15	Gesprek met functionarissen die een rol spelen bij talentontwikkeling (bijv. zorgcoördinatoren, decanen & mentoren) <namen en functies van de gesprekspartners toevoegen>	
14.15 – 15.15	Gesprek met docenten die een rol spelen bij talentontwikkeling binnen de school <namen en functies van docenten toevoegen>	
15.15 – 16.00	Groepsgesprek met getalenteerde leerlingen <i>NB: dit moeten dezelfde leerlingen zijn waarvan ook de dossiers zijn bekeken en die ook mee zullen doen met de online groepsdiscussie.</i>	
16.00 – 16.30	Kort nagesprek met de schoolleiding over de bevindingen op hoofdlijnen.	

Bijlage IV: gespreksleidraad directie

Onderwerpenlijst

Visie op talent en talentontwikkeling

- Welke **definitie** van talent hanteert de school? Wordt er een onderscheid gemaakt tussen manifest en latent talent? Wordt er een onderscheid gemaakt tussen verschillende typen talenten? Mogelijk onderscheid is:
 - talenten in de brede zin van het woord: cognitief, sociaal, creatief, cultureel en sportief (het gaat hierbij om leerlingen die zich op een bepaald terrein door bijzonder talent onderscheiden, d.w.z. als meer getalenteerd dan anderen);
 - talenten op het gebied van het vakkenaanbod van de school (het gaat hierbij om leerlingen die uitzonderlijk getalenteerd zijn voor bijvoorbeeld wiskunde, muziek of een taal, de zogenaamde toptalenten);
 - talenten die bij individuele leerlingen binnen hun persoonlijke bagage 'opvallen' (m.a.w. aspecten waarvoor leerlingen kennelijk aanleg hebben en die ze verder zouden kunnen ontwikkelen; dit hoeft niet tot de categorie 'bijzonder of uitzonderlijk begaafd' te behoren); het gaat hierbij bijvoorbeeld om leerlingen binnen het vmbo-bbl die een of meer vakken op het niveau van het vmbo-kbl of tl aankunnen;
 - hoogbegaafden, of...
- Wat is de **visie** van de school op talent en talentontwikkeling? In hoeverre wordt er in de visie een onderscheid gemaakt tussen latent en manifest talent? In hoeverre wordt er een onderscheid gemaakt tussen verschillende typen talenten? Door wie is de visie ontwikkelt? Hoe wordt er draagvlak gecreëerd voor deze visie?
- In hoeverre is de visie **geïntegreerd in het schoolbeleid**? Zo ja, hoe? Bewijsstukken verzamelen.
- Wat zijn de **doelen en ambities** van de school ten aanzien van talentontwikkeling? Uitsplitsen naar de verschillende typen talenten, mits de school dit onderscheid maakt.
- Is er een **plan van aanpak** gemaakt voor het bereiken van de doelen en ambities? Bewijsstukken verzamelen.

Signalering van latent en manifest talent

- Welke **instrumenten** zet de school in om talent te signaleren? Mogelijke instrumenten zijn:
 - Traditionele intelligentietesten
 - Vragenlijsten over motivatie
 - Leerpotentieeltests, of...
- In hoeverre maakt de school gebruik **van informatie afkomstig uit het basisonderwijs**? Bijvoorbeeld het onderwijskundig rapport of de Cito-score?
- In hoeverre wordt de **communicatie met de ouders** gebruikt om talent te signaleren?
- In hoeverre worden **mentorgesprekken** gebruikt om talent te signaleren?
- Wat is volgens de directie de **rol van de docent** bij het signaleren van talent? In hoeverre zijn/worden docenten geschoold in het signaleren van talent? In hoeverre wordt er bij het **werven/aanstellen van docenten**

aandacht besteed aan hun capaciteiten om talent te signaleren en te stimuleren?

- In hoeverre worden er **externe partijen** betrokken bij het signaleren van talent?
- In hoeverre hecht de school **waarde aan de cijfers** die leerlingen halen om talent te signaleren?
- In hoeverre is er bij de signalering **aandacht voor cognitieve en niet cognitieve vaardigheden**? Geheugensteuntje:
 - Verbaal-linguïstische intelligentie (luisteren, spreken, lezen, schrijven, coderen en decoderen van taal)
 - Logisch-mathematische intelligentie (probleem oplossen, redeneren, logica, rekenen en wiskunde)
 - Visueel-ruimtelijke intelligentie (navigeren, ontwerpen, architectuur, schilderen, beeldhouwen, inrichten, decoderen)
 - Muzikaal-ritmische intelligentie (componeren, optreden, waarderen en herkennen van muziek, patronen herkennen)
 - Lichamelijk-kinesthetische intelligentie (sportieve vaardigheden, dans, lichaamstaal, toneel, handig/ambachtelijk bezig zijn)
 - Naturalistische intelligentie (onderscheiden, herkennen, gedetailleerd observeren, categoriseren, verzamelen, samenhangende gehele onderscheiden, 'groene vingers', dieren verzorgen)
 - Interpersoonlijke intelligentie (empathie, organiseren en leiden van groepen, relaties kunnen aangaan en onderhouden, conflictoplossing, teamwerk)
 - Intrapersoonlijke intelligentie (reflectie, zelfkennis, zelfsturend, doelen stellen, plannen maken, evaluatie, bewust van waarden en normen)
- Hoe worden de **resultaten van de signalering** vastgelegd? Bewijstukken vragen en bekijken.

Aanpak en stimulering van talent

- Hoe bevordert de **school een klimaat waarin excelleren** van leerlingen mag?
- In hoeverre wordt er expliciet **aandacht besteed aan het "gecalculeerd presteren"** en het doorbreken van de zesjescultuur bij leerlingen?
- Hoe worden **ouders betrokken** bij de talentontwikkeling van hun kinderen?
- Welke mogelijkheden binnen de onderwijsstructuur zijn er om leerlingen een **aangepast onderwijsprogramma** te bieden? Is er bijvoorbeeld de mogelijkheid om een **verkort programma** te volgen? Op basis waarvan wordt bepaald of een leerling daarvoor in aanmerking komt?
- In hoeverre wordt er gebruikt gemaakt van de mogelijkheid om leerlingen **vakken op verschillende niveaus of in verschillende leerjaren te laten volgen**? Op basis waarvan wordt bepaald of een leerling daarvoor in aanmerking komt?
- In hoeverre speelt de **loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB)** een rol in het stimuleren van talent?
- In hoeverre wordt er contact gezocht met het **vervolgonderwijs** om het talent van leerlingen te stimuleren?
- In hoeverre wordt er contact gezocht met **externe partijen** om het talent van leerlingen te stimuleren?
- In hoeverre speelt **de inrichting van het schoolgebouw** en de **faciliteiten** in het schoolgebouw een rol bij de aanpak en stimulering van talent? Welke faciliteiten zijn noodzakelijk voor het stimuleren van talent?

Aan welke eisen moet de inrichting van het schoolgebouw voldoen om talent voldoende te kunnen stimuleren?

- In hoeverre wordt er op de school voor getalenteerde leerlingen gewerkt met **individuele leerroutes**? Hoe wordt daar inhoud en vorm aan gegeven?
- Heeft uw school **afspraken gemaakt** over het vastleggen van een aanbod per vak of vakgebied dat bedoeld is voor leerlingen met een bijzondere aanleg voor een bepaald vak of vakgebied?

Aanbod voor talentontwikkeling

- Welke **aanbod** heeft de school om talent te ontwikkelen? Is er **een specifiek aanbod voor hoogbegaafdheid**?
- Wat is het **doel** van het aanbod? Welke vaardigheden worden getraind?
- Door wie is het aanbod ontwikkeld? Bij wie ligt de **verantwoordelijkheid**?
- Hoe wordt **draagvlak bij de docenten en het management** voor het aanbod gecreëerd?
- Hoe wordt bepaald **welke leerlingen in aanmerking komen** om deel te nemen aan het aanbod?
- In hoeverre wordt er contact gezocht met **externe partijen of vervolgonderwijs**?
- In hoeverre sluit het aanbod aan bij het **profiel van de school**?
- Is de school aangesloten bij een **speciaal netwerk** gericht op talentontwikkeling? (Bijv. begaafdheidsprofielschool, cultuurprofielschool, universumschool). Zo ja, waarom heeft de school voor dat speciale netwerk gekozen?

Belemmerende en stimulerende factoren voor talentontwikkeling

- Wat zijn in het huidige onderwijsklimaat in Nederland **stimulerende factoren** voor talentontwikkeling? (Bijv. prikkels die uitgaan van wet en regelgeving, bekostiging, verblijfsduurregels en kwaliteitsindicatoren van de inspectie)
- Wat zijn in het huidige onderwijsklimaat in Nederland **belemmerende factoren** voor talentontwikkeling? (Bijv. prikkels die uitgaan van wet en regelgeving, bekostiging, verblijfsduurregels en kwaliteitsindicatoren van de inspectie)
- In hoeverre speelt **de manier waarop wij als inspectie naar het onderwijs kijken** een rol in het stimuleren of belemmeren van talentontwikkeling?
- Wat heeft u als school **nodig ter ondersteuning** van uw beleid m.b.t. talentontwikkeling? Belemmeringen volgens de vo-investeringsagenda zijn:
 - De vaste duur van verschillende onderwijssoorten is voor sommige leerlingen een belemmering.
 - De regelgeving omtrent diploma's is niet toegespitst op de benutting van talent.
 - De strikte grens tussen aanleverend en afnemend onderwijs zorgt ervoor dat een aantal leerlingen een verkeerde keuze voor vervolgonderwijs maakt.
 - Er is een gebrek aan dispensatiemogelijkheden. Voor leerlingen die al beschikken over vereiste competenties voor een vak, is vrijstelling vaak moeilijk te krijgen.
 - De 'academische instroom' van docenten in het voortgezet onderwijs is gering. Dit is wellicht het gevolg van de (on)aantrekkelijkheid van het leraarschap en de inrichting van de lerarenopleiding.

- De gebruikte lesmethodes zijn vaak traditioneel en doen geen recht aan differentiatie binnen klassen.
- Het systeem van jaarklassen en het groeperen van leerlingen op één niveau zorgen ervoor dat klassen relatief homogeen zijn en dit bemoeilijkt tevens gedifferentieerd onderwijs.
- De gebrekkige aansluiting tussen opleidingen zorgt ervoor dat er niet optimaal gebruikt wordt gemaakt van doorstroommogelijkheden.
- Ten slotte staat de traditionele inrichting van een schoolgebouw, lokalen voor dertig leerlingen, gedifferentieerd onderwijs in de weg.

Zichtbaarheid en evaluatie van de resultaten van talentontwikkeling

- In hoeverre is er **zicht op de effectiviteit van het aanbod** in het kader van talentontwikkeling? Heeft het specifieke aanbod effect?
- Hoe wordt de **effectiviteit gemeten**? Mogelijkheden zijn:
 - Leerling/oudertevredenheid
 - Doorstroom naar vervolgopleiding die aansluit bij het ondernomen initiatief
 - Toename van schoolprestaties
 - Of...
- In hoeverre volgt de school **de uitgestroomde leerlingen** om zicht te krijgen op de effectiviteit van de initiatieven die zij hebben ondernomen om het talent van deze leerlingen te stimuleren?
- Hoe worden **de resultaten van de niet-cognitieve vaardigheden** van leerlingen zichtbaar gemaakt?
- In hoeverre wordt **het schoolbeleid t.a.v. talentontwikkeling geëvalueerd**?

Bijlage V: gespreksleidraad docenten

Onderwerpenlijst

Visie op talent en talentontwikkeling

- Welke **definitie** van talent hanteren de docenten? Wordt er een onderscheid gemaakt tussen manifest en latent talent? Wordt er een onderscheid gemaakt tussen verschillende typen talenten? Mogelijk onderscheid is:
 - talenten in de brede zin van het woord: cognitief, sociaal, creatief, cultureel en sportief (het gaat hierbij om leerlingen die zich op een bepaald terrein door bijzonder talent onderscheiden, d.w.z. als meer getalenteerd dan anderen);
 - talenten op het gebied van het vakkenaanbod van de school (het gaat hierbij om leerlingen die uitzonderlijk getalenteerd zijn voor bijvoorbeeld wiskunde, muziek of een taal, de zogenaamde toptalenten);
 - talenten die bij individuele leerlingen binnen hun persoonlijke bagage 'opvallen' (m.a.w. aspecten waarvoor leerlingen kennelijk aanleg hebben en die ze verder zouden kunnen ontwikkelen; dit hoeft niet tot de categorie 'bijzonder of uitzonderlijk begaafd' te behoren); het gaat hierbij bijvoorbeeld om leerlingen binnen het vmbo-bbl die een of meer vakken op het niveau van het vmbo-kbl of tl aankunnen;
 - hoogbegaafden, of...
- Wat is de **visie** van de docenten op talent en talentontwikkeling? In hoeverre wordt er in de visie een onderscheid gemaakt tussen latent en manifest talent? In hoeverre wordt er een onderscheid gemaakt tussen verschillende typen talenten?
- Wat zijn de **doelen en ambities** van de docenten ten aanzien van talentontwikkeling? Uitsplitsen naar de verschillende typen talenten, mits de docent dit onderscheid maakt.

Signalering van talent in de klas

- Hoe **signaleert** de docent het talent van de leerlingen in de klas? Gebruikt hij hiervoor instrumenten? Of andere middelen?
- In hoeverre is de docent op de hoogte **van informatie over de leerling uit voorgaande leerjaren of het basisonderwijs**? In hoeverre gebruikt hij deze informatie bij het signaleren van talent?
- In hoeverre vindt de docent dat hij of zij **voldoende geschoold** is in het signaleren van talent?
- Hoeveel waarde hecht de docent aan **de cijfers** van de leerlingen bij het signaleren van talent?
- Hoe en met wie heeft de docent **overleg** over het gesignaleerde talent van de leerling? In hoeverre leidt het overleg tot **een strategische aanpak** van talentontwikkeling bij de individuele leerling?

Talentontwikkeling in de klas

- In hoeverre speelt **klassenmanagement** volgens de docent een rol bij talentontwikkeling in de klas? Hoe ziet het klassenmanagement van de docent er uit?

- Hoe bevordert de docent **de groepsdynamiek waarin presteren en excelleren mag**? Hoe krijgt de docent inzicht in de groepsdynamiek?
- In hoeverre wordt er expliciet aandacht besteed aan het **verhogen van motivatie/ambitie** van de leerlingen in les?
- In hoeverre wordt er expliciet in de les **aandacht besteed aan het "gecalculeerd presteren"** en het **doorbreken van de zesjescultuur** bij leerlingen?
- In hoeverre houden docenten rekening met de **verschillen tussen jongens en meisjes**? (Meisjes lijken beter in alfavakken en jongens lijken beter in bètavakken)
- Welke variatie aan **didactische werkvormen** gebruikt de docent? In hoeverre speelt dit volgens de docent een rol bij talentontwikkeling?
- In hoeverre houden docenten in de les rekening met de **leerstijlen** van hun leerlingen & de eventuele **hoogbegaafdheid** van leerlingen?
- Wat kan de docent een getalenteerde leerling **aanbieden** in de les?
Bijvoorbeeld:
 - Individuele leerroute
 - Individuele PTA's
 - Extra opdrachten tijdens lessen
 - Stimuleren extra vakken te volgen of vakken op een hoger niveau
 - Leerling mag buiten de les werken
 - Andere werkvormen inzetten
 - Minder uren les
 - Of...

Profielschets van docent

- Hoe ziet de docent zijn **eigen rol** bij het stimuleren van talent?
- Welke **samenwerking** wordt er verwacht met andere personen binnen de school? Hoe ziet die samenwerking eruit?
- Over welke **capaciteiten** denkt een docent te moeten beschikken om talent optimaal te kunnen signaleren en stimuleren?
- In hoeverre voelen de docenten zich **gestimuleerd** en **gesteund** om binnen de les aandacht te besteden aan talentontwikkeling?
- Wat heb je als docent **ter ondersteuning nodig** om het talent van leerlingen te stimuleren?

Belemmerende en stimulerende factoren voor talentontwikkeling

- Wat ervaart de docent als **stimulerende factoren** om aandacht te besteden aan de talentontwikkeling van hun leerlingen?
- Wat ervaart de docent als **beperkende factoren** om aandacht te besteden aan de talentontwikkeling van hun leerlingen?
- In hoeverre speelt **de manier waarop wij als inspectie naar het onderwijs kijken** een rol in het stimuleren of belemmeren van talentontwikkeling?

Bijlage VI: gespreksleidraad mentoren, decanen en zorgcoördinatoren

Onderwerpenlijst

Visie op talent en talentontwikkeling

- Welke **definitie** van talent hanteren de personen? Wordt er een onderscheid gemaakt tussen manifest en latent talent? Wordt er een onderscheid gemaakt tussen verschillende typen talenten? Mogelijk onderscheid is:
 - talenten in de brede zin van het woord: cognitief, sociaal, creatief, cultureel en sportief (het gaat hierbij om leerlingen die zich op een bepaald terrein door bijzonder talent onderscheiden, d.w.z. als meer getalenteerd dan anderen);
 - talenten op het gebied van het vakkenaanbod van de school (het gaat hierbij om leerlingen die uitzonderlijk getalenteerd zijn voor bijvoorbeeld wiskunde, muziek of een taal, de zogenaamde toptalenten);
 - talenten die bij individuele leerlingen binnen hun persoonlijke bagage 'opvallen' (m.a.w. aspecten waarvoor leerlingen kennelijk aanleg hebben en die ze verder zouden kunnen ontwikkelen; dit hoeft niet tot de categorie 'bijzonder of uitzonderlijk begaafd' te behoren); het gaat hierbij bijvoorbeeld om leerlingen binnen het vmbo-bbl die een of meer vakken op het niveau van het vmbo-kbl of tl aankunnen;
 - hoogbegaafden, of...
- Wat is de **visie** van de personen op talent en talentontwikkeling? In hoeverre wordt er in de visie een onderscheid gemaakt tussen latent en manifest talent? In hoeverre wordt er een onderscheid gemaakt tussen verschillende typen talenten? Door wie is de visie ontwikkelt? Hoe wordt er draagvlak gecreëerd voor deze visie?
- Wat zijn de **doelen en ambities** van de personen ten aanzien van talentontwikkeling? Uitsplitsen naar de verschillende typen talenten, mits de personen dit onderscheid maken.

Signalering van latent en manifest talent

- Hoe beschrijven de personen **hun eigen rol** bij het signaleren van talent? Hoe signaleren ze het talent? Maken ze daarbij een onderscheid tussen verschillende typen talenten?
- In hoeverre wordt er voor de signalering van talent **samengewerkt met andere personen binnen de school of personen buiten de school**?
- In hoeverre gebruiken de personen **instrumenten** voor het signaleren van talent?
- In hoeverre maken de personen gebruik **van informatie afkomstig uit het basisonderwijs of voorgaande leerjaren** bij de signalering van talent?
- In hoeverre wordt de **communicatie met de ouders** gebruikt om talent te signaleren?
- Hoe worden de **resultaten van de signalering** vastgelegd? Bewijstukken vragen en bekijken.

Aanpak en stimulering van talent

- Hoe beschrijven de personen **hun eigen rol bij het ontwikkelen** van het gesignaleerde talent?
- In hoeverre besteden de personen aandacht aan **de achtergrondkennis en de thuissituatie van de leerlingen?**
- In hoeverre speelt de **loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB)** een rol in het stimuleren van talent?

Belemmerende en stimulerende factoren voor talentontwikkeling

- Wat zijn volgens de personen **stimulerende factoren** om binnen functie aandacht te besteden aan talentontwikkeling?
- Wat zijn volgens de personen **beperkende factoren** om binnen hun functie aandacht te besteden aan talentontwikkeling?
- In hoeverre speelt **de manier waarop wij als inspectie naar het onderwijs kijken** een rol in het stimuleren of belemmeren van talentontwikkeling?
- Wat hebbende personen **nodig ter ondersteuning** om het talent van leerlingen te stimuleren?

Bijlage VII: vragenlijst getalenteerde jongeren

Vragenlijst

Algemeen talent

- Heeft de school ooit duidelijk gemaakt dat zij vindt dat jullie over talent(en) beschikken? Hoe heeft ze dat gedaan?

Signalering van talent

- Welke rol speelt de school bij het ontdekken van je talenten? Heb je bijvoorbeeld ooit een test gedaan waaruit bleek dat je op een bepaald gebied uitzonderlijk goed bent? Of heb je gesprekken gevoerd met personen in de school over je (mogelijke) talent?
- Vind je dat er op school voldoende wordt gedaan aan het signaleren talenten? Wat wordt goed gedaan en wat kan er beter?

Pedagogisch & didactisch handelen

- Word je voldoende uitgedaagd in de lessen of buiten de lessen op school? Wat vind je uitdagend onderwijs?
- Heerst er in je klas een sfeer waar "presteren mag"? Hoe merk je dat?

Differentiatie op school

- Wordt er in de school ingespeeld op je individuele, sterke kanten (talenten)? Zo ja, hoe merk je dat?
- Heb je het idee dat er tijdens de 'normale' lessen aandacht wordt besteed aan jouw talent? Hoe merk je dat?

Onderwijsaanbod

- Heb je bij de keuze van je vakkenpakket en/of profiel rekening gehouden met je talent? Ben je daarin begeleid tijdens LOB bijvoorbeeld?
- Volg je speciale vakken die aansluiten bij je talent? Heb je zelf besloten om die vakken te volgen of ben je door personen binnen de school gestimuleerd om dat te doen?
- Worden er buiten de reguliere lessen activiteiten georganiseerd op school waar je je talent kunt laten zien? Zo ja, wat wordt er aangeboden?
- Word je gestimuleerd examen te doen voor vakken op een hoger niveau?
- Word je gestimuleerd extra vakken te volgen?
- Zijn er mogelijkheden om aan activiteiten buiten de school (bijv. op het vervolgonderwijs) mee te doen?

Bijlage VIII: observatiewijzer

Docentgegevens
Geslacht:
Aantal beroepservaringsjaren:
Graad van bevoegdheid:
Lesgegevens
Onderwijssituatie:
Vak:
Aantal leerlingen:

Aandachtspunt 1: klassenmanagement & lesorganisatie

Observatiepunt	ja	nee	anders/opmerkingen/ voorbeelden
1. De docent gebruikt de leertijd efficiënt. <ul style="list-style-type: none"> De les begint op tijd. (verlies van hooguit 2 minuten na vastgelegd beginmoment) De les eindigt niet eerder dan de bel gaat. 			
2. De les is voldoende gestructureerd.			
3. De les verloopt ordelijk.			
4. De docent hanteert verschillende werkvormen/brengt variatie aan in de opdrachten.			
5. De docent creëert een veilig en stimulerend leerklimaat.			
6. Er zijn geen onnodige logistieke problemen (bij practica, simulaties, presentaties e.d.).			
7. De docent sluit de les duidelijk af.			

Aandachtspunt 2: pedagogisch & didactisch handelen

Observatiepunt	ja	nee	anders/opmerkingen/ voorbeelden
1. De docent geeft heldere instructies.			
2. De docent activeert de voorkennis van de leerlingen.			
3. De docent geeft adequate feedback.			
4. De docent geeft de leerlingen voldoende ruimte voor het stellen van vragen.			
5. De docent bevordert dat leerlingen hun best doen/ legt de lat hoog/ spreekt hoge verwachtingen uit.			
6. De docent motiveert de leerlingen en hij/zij ondersteunt het zelfvertrouwen van de leerlingen.			
7. De leerstof is uitdagend/sluit aan bij het niveau van de leerlingen.			
8. De Leerlingen ervaren de les als boeiend/zijn geïnteresseerd/mentaal actief betrokken.			
9. De leerlingen worden als groep op hun niveau aangesproken.			
10. Er is sprake van wederzijds respect tussen de docent en de leerlingen.			

Aandachtspunt 3: differentiatie: ziet de leraar de persoon achter de leerling? Houdt de docent rekening met de verschillen tussen leerlingen?

Observatiepunt	ja	nee	anders/opmerkingen/ voorbeelden
1. De docent heeft aandacht voor de individuele leerling op relationeel, emotioneel niveau.			
2. De docent biedt talentvolle leerlingen passende uitdagingen binnen het vakgebied aan.			
3. De docent stemt de instructie af op relevante verschillen tussen leerlingen.			
4. De docent stemt de verwerking van de leerstof af op relevante verschillen tussen leerlingen.			

Bijlage IX: analysewijzer dossieronderzoek

Dossieronderzoek (Deze bijlage per leerling invullen.)

Brin+vest.nr.: Naam leerling: Klas:

Ingevuld door:.....

Heeft de basisschool informatie doorgegeven in het onderwijskundig rapport over het talent van de leerling? Zo ja, welke informatie is hierover gegeven?

Heeft de school actie heeft ondernomen om het talent van de leerling te signaleren? Zo ja, uit welke documenten blijkt dat en wat staat daarin over de signalering?

Heeft de school een plan van aanpak opgesteld over het stimuleren/ontwikkelen van het talent bij de leerling? Zo ja, uit welke documenten blijkt dat en wat staan erin?

Hoe worden de resultaten van het talent van de leerling zichtbaar gemaakt? Uit welke documenten blijkt dat en wat staat daarin?

Ruimte voor extra opmerkingen.

Bijlage X: terugkoppelingsdocument

Terugkoppeling

De inspecteur wijst op themarapport dat eind 2011 naar de school zal worden gestuurd.

Bevindingen t.a.v. lessenobservaties

De inspecteur geeft desgewenst enkele bevindingen weer t.a.v. de bezochte lessen:

Algemeen beeld:

Indien van toepassing:

Sterke punten:

Zwakke punten:

Bevindingen t.a.v. dossieronderzoek en gesprekken

De inspecteur geeft desgewenst enkele algemene bevindingen weer t.a.v. het dossieronderzoek en de diverse gesprekken die gevoerd zijn:

Visie op talent en talentontwikkeling:

Signalering van talent:

Aanpak en stimulering van talent:

Zichtbaarheid van de resultaten van talentontwikkeling:

Belemmerende en stimulerende factoren:

Colofon

Publicatie

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

Uitgave

2012-08 | gratis
ISBN: 978-90-8503-275-5
Publicatienummer: 22PD2012G009

Deze publicatie is te downloaden van
www.onderwijsinspectie.nl

© Inspectie van het Onderwijs | maart 2012